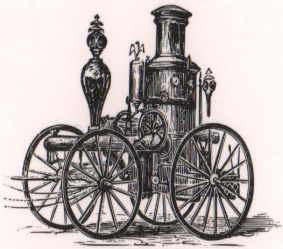
John HIRST

Çeviren: Mihriban Doğan

KISA AVRUPA TARİHİ

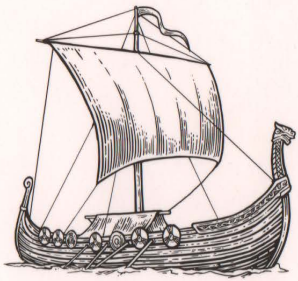

SAY

Avrupa matbaa, kâğıt, pusula ve barut gibi eski icatları ve başka pek çok şeyi Doğu'dan almış olabilir, ama Rönesans, Modern Bilim, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Modern Demokrasi gibi tüm dünyayı etkileyen gelişmeler Avrupa'ya özgüdür.

Ünlü Avustralyalı tarihçi John Hirst, *Kısa Avrupa Tarihi* adlı eserinde Avrupa'yı benzersiz kılan nitelikleri büyüleyici bir şekilde keşfediyor. Avrupa uygarlığının Eski Yunan ve Roma bilimi, Hıristiyanlık ve Cermen savaşçı kültürünün bir karışım meydana getirmesi sonucunda nasıl oluştuğunu ustalıkla anlatıyor. Bu karışımın, yüzyıllar boyunca şövalyeler, papalar, romantikler ve devrimciler gibi birçok ilginç figür ürettiğini vurgularken, karışımın dağılmasının modern Avrupa tarihini şekillendiren dinamikleri oluşturduğuna dikkat çekiyor.

Kısa Avrupa Tarihi, önemli bir uygarlığın gelişimini esprili, canlı ve kolay anlaşılır bir dille anlatan önemli ve kışkırtıcı bir kitap. Avrupa tarihini binlerce sayfanın içine gömülmeden hızla öğrenmek isteyen okurlara hitap ediyor.

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik

4. Baskı

John HIRST

KISA AVRUPA TARİHİ

İngilizceden çeviren:
Mihriban Doğan

SAY

John Hirst

John Hirst aralarında henüz Türkçe'de yayımlanmamış olan *Ölüm Kıyısında Özgürlük* ve *Avustralya Tarihinde Anlam ve Anlamsızlık* adlı eserlerin de bulunduğu bazı iddialı kitapları kaleme almış saygın bir tarihçidir. Kısa süre öncesine dek Avustralya'daki La Trobe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

Mihriban Doğan

Denizli'de doğdu. Bornova Anadolu Lisesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. Özel sektörde çeşitli firmalarda çalıştı. 2010 yılından beri çeviri yapmaktadır. Carl Sagan'ın *Cennetin Ejderleri*, Robert Winston'un *Baş Belası İcatlar*, Susan Wise Bauer'in *Dünya Tarihi* adlı eserlerini dilimize kazandırmıştır.

Say Yayınları
Tarih

Kısa Avrupa Tarihi / John Hirst
Özgün adı: *The Shortest History of Europe*

Copyright© John Hirst, 2012
Bu eserin İngilizce orijinali ilk kez Avustralya'da Black Inc. yayınevi tarafından 2009'da yayımlanmış, 2009 ve 2010 yıllarında yeni baskıları yapılmıştır.

Yayın hakları © Nurcihan Kesim Telif Ajansı aracılığıyla Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0061-4
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Mihriban Doğan
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Editör: Sinan Köseoğlu
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2011
4. baskı: Say Yayınları, 2019

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Giriş 7
1. Avrupa'da Klasik Çağ ve Ortaçağ 9
2. Modern Avrupa 33
3. Klasik Çağ Duygusu 57
4. İstila ve Fetihler 67
5. Yönetim Biçimleri I 85
6. Yönetim Biçimleri II 103
7. İmparatorlar ve Papalar 127
8. Diller 147
9. Sıradan İnsanlar 163
10. Avrupa'nın Özelliği Ne? 183
11. Yıkıcı Kuvvetler 189
12. Sanayileşme ve Devrim 193
13. İki Dünya Savaşı 217

Giriş

Neler olup bittiğini öğrenmek için kitabın sonuna bakmaktan hoşlanan insanlardansanız eğer, bu kitap tam size göre. Kitabın başlangıcından hemen sonra sonlar başlıyor. Her defasında farklı bir açıdan olmak üzere, Avrupa tarihi altı kez anlatılıyor.

Bunlar ilk başta üniversite öğrencileri için Avrupa tarihine giriş niteliğinde hazırlanmış derslerdi. Ben baştan başlayıp sona doğru gitmedim. Öğrencilere çabucak bir özet sunduktan sonra daha çok ayrıntı verdim.

İlk iki derste Avrupa tarihinin tamamı özetleniyor. Bu olabilecek en kısa tarihtir. Daha sonraki altı derste belirli bir konu işleniyor. Burada amaç, geri dönüp konuları daha esaslı şekilde inceleyerek anlayışımızı derinleştirmek.

Bir öyküde giriş, gelişme ve sonuç olmak üzere üç bölüm vardır. Bir uygarlığın ise bu anlamda bir öyküsü yoktur. Bir uygarlığın, sona erecek olmasına rağmen, yükseliş ve düşüşü olması gerektiğini düşünürsek öykünün esiri oluruz. Benim buradaki amacım Avrupa uygarlığının asli öğelerini tespit ederek zaman içinde nasıl yeniden şekillendiklerini görmek; yeniliklerin eski şeylerden nasıl ortaya çıktığını, eskinin nasıl direnip geri döndüğünü göstermek.

Tarih kitaplarında birçok olay ve insan yer alır. Bu tarihin güçlü yönlerinden biridir ve bizi yaşama yakınlaştırır. Peki, bütün bunların anlamı ne? Gerçekten önemli olan şeyler nelerdir? Bunlar benim hep kafamı kurcalayan sorular. Diğer

tarih kitaplarında sözü geçen birçok insan ve olay bu kitapta yer almıyor.

Kitapta klasik çağdan sonra en çok batı Avrupa ele alınıyor. Avrupa uygarlığının oluşumunda Avrupa'nın bütün bölümleri eşit öneme sahip değil. İtalya'daki Rönesans, Almanya'daki Reform, İngiltere'deki parlamenter yönetim, Fransa'daki devrimci demokrasi... Bunlar Polonya'nın bölünmesinden daha mühim.

Tarih sosyologlarının, bilhassa Michael Mann ve Patricia Crone'nin çalışmalarından çok yararlandım. Profesör Crone Avrupa tarihi uzmanı değil; onun uzmanlık alanı İslam dini. Ancak *Sanayi Öncesi Toplumlar* adlı küçük kitabına, "Avrupa'nın Tuhaflığı" adında bir bölüm dahil etmiş. Bütün tarihi otuz sayfada anlatmakla zor bir işi başarmış; bu neredeyse benim kısa tarihim kadar kısa. Bu bana ilk iki dersimde gösterdiğim, Avrupa karmasının oluşturulması ve yeniden işlerlik kazandırılması kavramını kullanma avantajını verdi. Crone'ye bu yönden o kadar çok şey borçluyum ki.

Melbourne'daki La Trobe Üniversite'sinde, tarih yaklaşımında büyük resmi destekleyen ve *Avrupa Mucizesi* adlı kitabından çok yararlandığım meslektaşım Profesör Eric Jones'la birlikte birkaç yıl çalışma şansına eriştim. Kitabımın yöntemi hariç, herhangi bir orijinalliği olduğunu iddia etmiyorum. Bu dersleri ilk kez Avustralya'daki öğrencilere sundum; çok fazla Avustralya tarihi görmüşlerdi ve bir parçası oldukları uygarlık hakkında çok az şey biliyorlardı.

Eserin bu yeni basımı on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarla ilgili ayrıntılı bilgiler veren üç bölüm içeriyor.

John Hirst

1
Avrupa'da Klasik Çağ ve Ortaçağ

Avrupa uygarlığı eşsizdir çünkü dünyanın geri kalanına kendini dayatmış yegâne uygarlıktır. Bunu fetih ve yerleşimleriyle, ekonomik gücüyle, fikirlerinin gücüyle ve başka halkların istediği her şeye sahip olmasıyla başarmıştır. Günümüzde bütün ülkeler Avrupa'dan çıkan bilim ve teknolojiden yararlanıyorlar ve bilim de bir Avrupa icadıydı.

Başlangıçta Avrupa uygarlığı üç öğeden oluşuyordu:

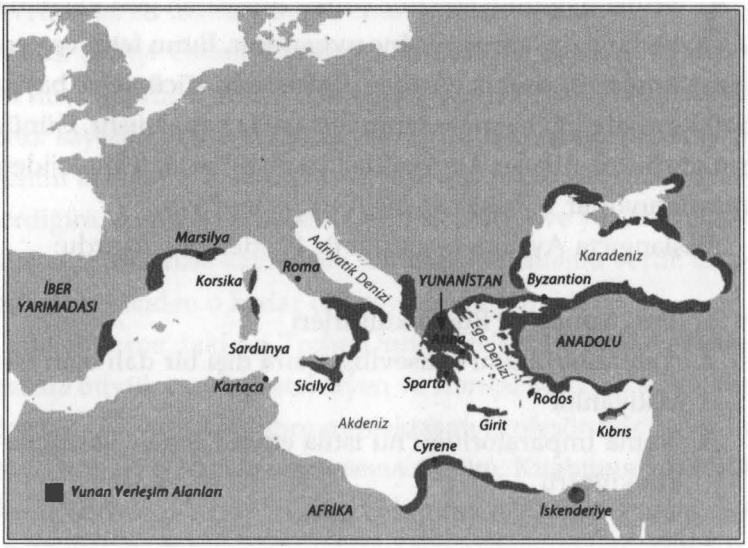
1. Eski Yunan ve Roma kültürleri
2. Yahudilerin dini Museviliğin sıra dışı bir dalı olan Hıristiyanlık
3. Roma İmparatorluğu'nu istila eden Cermen savaşçıların kültürü

Avrupa uygarlığı bir karışımdan ibaretti: Siz kitabı okumaya devam ettikçe bunun önemi açıklığa kavuşacak.

***

Günümüzde politikayla ilgili düşünce biçimimiz ile felsefe, sanat, edebiyat, matematik, bilim ve tıbbın kaynaklarına bakacak olursak, tüm bu entelektüel uğraşlarımız bizi Eski Yunan'a götürür.

Yunanistan eski büyük günlerinde tek bir devlet değildi; küçük devletlerden, şimdi verdiğimiz isimle şehir devletlerinden ibaretti. Etrafı bir arazi parçasıyla çevrili tek bir kent vardı; gün içinde herkes kente girebilirdi. Yunanlılar bizim bir kulübe ait olmamız gibi, bir devlete ait olmak istiyorlardı: Devlet bir cemiyetti. İşte ilk demokrasiler bu küçük şehir devletlerinde ortaya çıktı. Bunlar temsili demokrasiler değildi; parlamentonun bir üyesini seçmiyordunuz. Bütün erkek vatandaşlar kamu işleri hakkında konuşmak, yasalar ve politikayla ilgili oy kullanmak için bir yerde toplanıyorlardı.

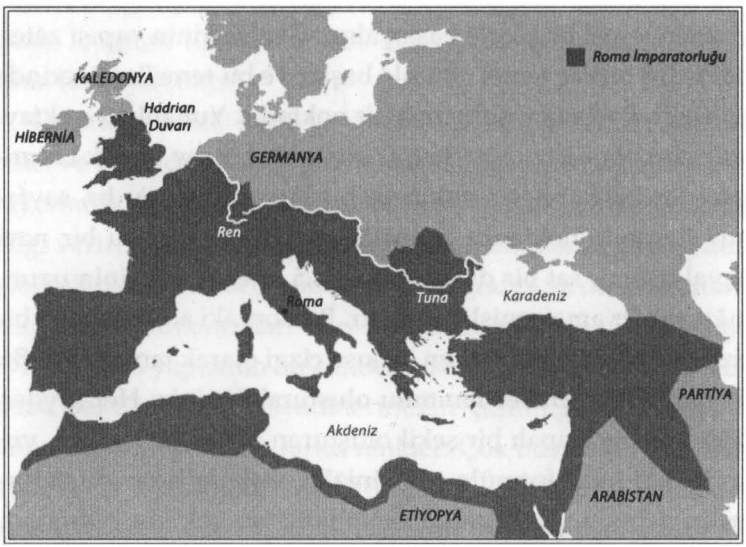

Eski Yunan şehir ve kolonileri. Yunan uygarlığı Akdeniz ve Karadeniz kıyılarındaki tarım ve ticaret kolonilerinde gelişti.

Yunan şehir devletlerinin nüfusu arttıkça Akdeniz'in diğer bölümlerinde koloniler oluşturmak üzere oralara insan göndermeye başladılar. Bunlar günümüzdeki Türkiye ve Kuzey Afrika sahillerinde bulunan, hatta batıda İspanya, güney Fransa ve güney İtalya'ya kadar uzanan Yunan yerleşimle-

riydi. O sıralarda İtalya'da Roma adlı küçük bir şehir devletinin geri kalmış vatandaşları olan Romalılar ilk kez Yunanlılarla tanışıp, onlardan bir şeyler öğrenmeye başladılar.

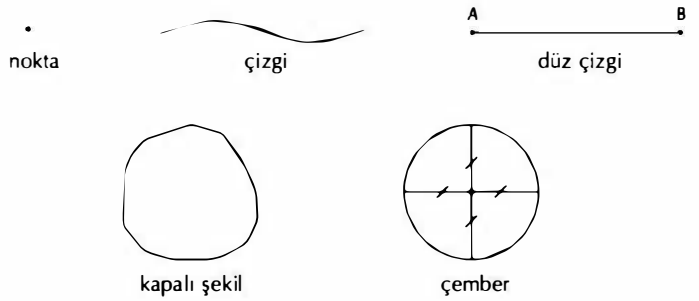
Zamanla Romalılar Yunanistan ile tüm Yunan kolonilerini kuşatan muazzam bir imparatorluk kurdular. Kuzeyde sınırlar iki büyük ırmak olan Ren ve Tuna'yla belirlenmişti ki bu sınırlar zaman zaman aşılıyordu. Batıdaki sınır Atlantik Okyanusu'ydu. İngiltere Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıydı fakat İskoçya ve İrlanda imparatorluğa dahil değildi. Güneyde ise imparatorluk Kuzey Afrika çölleriyle sınırlanmıştı. Doğuda sınır çoğunlukla belirsizdi, çünkü burada birbirleriyle çatışan imparatorluklar vardı. İmparatorluk Akdeniz'i kuşatıyor, günümüzde Avrupa'nın içinde olan bölgelerin yalnızca bir kısmını ve çoğunlukla da Avrupa'ya dahil olmayan bölgeleri kapsıyordu: Türkiye, Ortadoğu, Kuzey Afrika.

MS ikinci yüzyıl civarında Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan topraklar.

Romalılar savaşçılıkta Yunanlılardan daha iyiydiler. İmparatorluklarını idare etmekte yararlandıkları hukukta da Yunanlılardan daha iyiydiler. Ayrıca mühendislikte de daha iyiydiler ki bu hem savaşta hem de devlet yönetiminde işlerine yarıyordu. Ancak Romalılar diğer her şeyde Yunanlıların üstün olduklarını kabul ediyor ve onları körü körüne taklit ediyordu. Üst tabakadan bir Romalı hem Yunanca hem de ana dili olan Latinceyi iyi bilirdi; oğlunu okuması için Atina'da üniversiteye gönderir veya evde çocuklarına öğretmenlik yapması için Yunanlı bir köle satın alırdı. Roma İmparatorluğunun Yunan-Roma imparatorluğu olduğunu söylüyorsak eğer, bunun nedeni Romalıların bu şekilde olmasını istemesiydi.

Yunanlıların ne kadar zeki olduklarını en iyi geometriyi kullanarak gösterebiliriz. Okullarda öğretilen geometri Yunan uygarlığına aittir. Birçoğunuz geometriyi unutmuştur, o yüzden temel bilgilerle başlayalım. Geometrinin yapısı zaten böyledir; birkaç temel tanımla başlar ve bu temeller üzerinde yükselir. Başlangıç noktamız bir noktadır. Yunanlılar noktayı konumu olan ama büyüklüğü olmayan bir şey olarak tanımlamışlardır. Şüphesiz noktanın bir büyüklüğü vardır, sayfanın üzerinde noktanın genişliği görülüyor ama bu bir nevi hayal ürünü, saf bir dünyadır. İkinci ilke: Bir çizginin uzunluğu vardır ama genişliği yoktur. Bir sonraki adımda, düz bir çizgi iki noktayı birleştiren en kısa çizgi olarak tanımlanır. Bu üç tanımdan çember tanımını oluşturabilirsiniz: Her şeyden önce çember kapalı bir şekil oluşturan bir çizgidir. Peki, yuvarlaklığı nasıl formüle edersiniz? Üzerinde biraz düşünürseniz, aslında yuvarlaklığı tanımlamanın çok zor olduğunu görürsünüz. Yuvarlaklığı, bu şeklin içinde bir noktanın var olduğu ve bu noktadan şekle çizilen bütün dik çizgilerin eşit uzunlukta olduğu biçiminde tanımlayabilirsiniz.

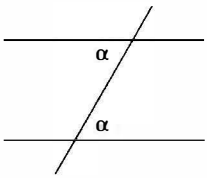

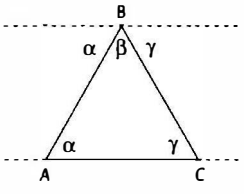
Çemberlerin yanı sıra hiç kesişmeden sonsuza dek uzanan paralel çizgiler, çeşit çeşit üçgenler, kareler, dikdörtgenler ve diğer düzenli formlar vardır. Çizgilerden oluşan bu nesnelerin hepsi tanımlanmış, özellikleri ortaya konmuş ve kesişim ve üst üste binmelerinden doğan olasılıklar incelenmiştir. Her şey daha önce tespit edilenlerden yola çıkarak kanıtlanabilir. Örneğin paralel çizgilerin bir özelliğini kullanarak, üçgenin iç açıları toplamının 180 derece olduğunu gösterebilirsiniz (kutuya bakın).

Geometri basit, zarif ve mantıksal bir sistemdir, tatmin edici ve güzeldir. Güzel mi? Yunanlılar geometriyi güzel buluyorlardı ve bu düşünceleri de bize Yunan zihni hakkında bilgi verir. Yunanlılar geometriyi bizim okullarda yaptığımız gibi salt bir alıştırma olarak veya topografya ya da denizcilikteki pratik kullanımları için uygulamıyorlardı. Geometriyi evrenin esas yapısının bir rehberi olarak görüyorlardı. Etrafımıza baktığımızda, gördüklerimizin çeşitliliğinden şaşkına döneriz: farklı şekiller, farklı renkler. Çok büyük bir çeşitlilik aynı anda –gelişigüzel ve karmakarışık biçimde– meydana gelmektedir. Yunanlılar tüm bunların basit bir açıklaması olduğuna inanıyordu. Tüm bu çeşitliliğin altında bunları açıklayan basit, düzenli, mantıksal bir şey olmalıydı. Geometri gibi bir şey.

GEOMETRİ UYGULAMASI

Paralel çizgiler birleşmezler. Bu özelliği, üzerlerine çekilen bir çizginin karşılıklı eşit açılar oluşturduğunu söyleyerek betimleyebiliriz. Eğer açılar eşit olmasa çizgiler bir araya gelir veya birbirlerinden uzaklaşırdı; paralel olmazlardı. Bir açıyı tanımlamak için Yunan alfabesinin harflerini kullanırız; aşağıdaki çizimde α işareti birbirine eşit iki açıyı gösteriyor. Geometrideki işaretler için Yunan alfabesindeki harflerin kullanılması bize geometrinin kaynaklarını hatırlatır. Biz burada ilk üç harfi kullanacağız: alfa, beta ve gama.

$\alpha + \beta + \gamma = 180°$

Bu tanımdan bir üçgenin iç açılarının toplamını belirleyebiliriz. İki paralel çizgisi olan ABC üçgenini sağ tarafa koyarız: Bilinmeyeni çözmek için bilineni oyuna nasıl sokacağını bilmek geometrinin püf noktasıdır. Paralel çizgilerde karşılıklı açılar olmaları şartıyla, B noktasında A noktasındaki α açısına eşit olan bir açı vardır. Aynı şekilde B noktasında C noktasındaki γ açısına eşit bir açı daha vardır. B noktasında en üstteki paralel çizgi şimdi üç açıdan oluşmaktadır: $\alpha + \beta + \gamma$. Hepsi birlikte düz bir çizgi meydana getirirler ve biz de düz çizgilerin açılarının 180 derece olduğunu biliyoruz.

Yani $\alpha + \beta + \gamma = 180$ derecedir. Ayrıca paralel çizgileri kullanarak üçgenin iç açıları toplamının da $\alpha + \beta + \gamma$ olduğunu tespit ettik. Sonuç olarak üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir.

Biz burada üçgenlerle ilgili bir şeyi kanıtlamak için paralel çizgileri kullandık.

Yunanlılar bizim yaptığımız gibi hipotezler kurup, deneylerle test ederek bilim yapmıyorlardı. Kafanızı toparlayıp iyice düşünürseniz doğru cevabı bulacağınızı düşünüyorlardı. Yani esinlenmeye dayanan bir tahmin sistemiyle ilerliyorlardı. Bir Yunan filozofu maddenin sudan ibaret olduğunu söy-

lemişti ki bu da onların basit bir cevap bulmayı ne kadar çok istediklerini gösterir. Başka bir filozof maddenin dört şeyden oluştuğunu söyledi: toprak, ateş, hava ve su. Başka bir filozof da maddenin aslında atom adını verdiği küçük şeylerden oluştuğunu öne sürdü ve büyük ikramiyeyi yakaladı. Yirminci yüzyılda kendisine tekrar döndüğümüz, esine dayanan bir tahminde bulundu.

Bildiğimiz anlamda bilim 400 yıl önce, Yunanlılardan 2000 yıl sonra, Yunan biliminin, hâkimiyeti hâlâ devam eden ana öğretilerini alt üst ederek başladı. Ancak bilim cevapların basit, mantıksal ve matematiksel olduğuna dair Yunan önsezisini takip ederek bunu başardı. Hem on yedinci yüzyılın büyük bilimcisi Newton hem de yirminci yüzyılın büyük bilimcisi Einstein ancak cevabınız basit olduğu takdirde doğru cevaba yaklaşacağınızı söylemiştir. İki bilimci de cevaplarını, madde bileşimini ve maddenin hareket etme şeklini tanımlayan matematiksel denklemler halinde sunmuşlardır.

Yunanlılar çoğu kez tahminlerinde yanılıyorlardı, hem de epeyce yanılıyorlardı. Cevapların basit, matematiksel ve mantıksal olması gerektiğine dair esas önsezileri de yanlış olabilirdi, ne var ki doğru çıktı. Bu Avrupa uygarlığının Yunanlılara hâlâ borçlu olduğu en büyük mirastır.

Yunanlıların neden bu kadar zeki olduklarını açıklayabilir miyiz peki? Ben açıklayabileceğimizi zannetmiyorum. Tarihçiler birçok şeyi açıklayabilirler fakat büyük meselelerle –örneğin bu küçük şehir devletlerinde yaşamış dimağların neden böylesine mantıklı, kıvrak ve keskin oldukları gibi sorularla– karşı karşıya kaldıklarında tatmin edici bir açıklamada bulunamazlar. Diğer insanlar gibi tarihçilerin de tek yapabildikleri hayret etmektir.

Şimdi Avrupa karışımındaki başka bir mucize olan ikinci öğeye bakalım. Yahudiler tek bir tanrı olduğuna inanıyordu.

Bu çok sıra dışı bir görüştü. Yunanlılar ve Romalılar birçok tanrı olduğuna inanıyorlardı. Hatta Yahudiler bu tek tanrının onlara çok özel bir şekilde ihtimam gösterdiği, Tanrı'nın seçilmiş insanları oldukları gibi sıra dışı bir inanca sahipti. Bunun karşılığında Yahudiler Tanrı'nın yasasını korumak zorundaydılar. Yasanın temelinde Mısır'da onları esaretten kurtaran Musa Peygamber'in bildirdiği On Emir vardı. Hıristiyanlar On Emri ve yakın zamanlara kadar ana ahlaki öğretiyi Batı'da muhafaza ettiler. İnsanlar bu On Emri numaralarına göre biliyorlardı. Birisi hakkında sekizinci emri asla ihlal etmeyeceğini ama ara sıra yedinciyi ihlal ettiğini söyleyebilirdiniz. Aşağıda İncil'in ikinci kitabının yirminci bölümünde kaydedildiği şekliyle on emri görebilirsiniz:

Ve Tanrı şunları dile getirdi: Ben sizi Mısır diyarından, esaret yuvasından çıkaran rabbiniz, Tanrı'nızım.

Sizin benden başka tanrınız olmayacak.

Kendinize yukarıdaki cennette, aşağıdaki dünyada veya dünyanın altındaki suda bulunan şeylerin oyma suretini veya benzerini yapmayacaksınız.

Tanrı'nın ismini boş yere anmayacaksınız çünkü Tanrı, ismini boş yere ananı suçsuz saymayacaktır.

Şabat gününü unutmayın, böylece kutsal tutun. Altı gün boyunca çalışıp bütün işlerinizi görün, çünkü Tanrı gökyüzünü, yeryüzünü, denizleri ve her şeyi altı günde yaptı ve yedinci gün dinlendi. Bu nedenle Tanrı şabat gününü kutsadı.

Babanıza ve annenize saygılı olun, günleriniz Tanrı'nın size verdiği toprak kadar uzun olabilir.

Öldürmeyeceksiniz.

Zina yapmayacaksınız.

Çalmayacaksınız.

Komşunun aleyhinde yalancı tanıklık yapmayacaksınız.

> Komşunun evine, karısına, erkek ya da kadın hizmetçisine, ineğine, eşeğine veya komşuna ait herhangi bir şeye göz dikmeyeceksiniz.

On Emir ahlaki yasanın sadece başlangıcıydı. Yahudilerin genelde hukukun kapsadığı –suç, mülkiyet, miras, evlilik– konuları kapsayan ve beslenme, temizlik, ev idaresi ve Tanrı'ya tapınakta kurban vermeye kadar uzanan çok karışık ve ayrıntılı bir hukuk sistemi vardı.

Yahudiler seçilmiş insanlar olduklarına inanmalarına rağmen rüya gibi bir hayatları yoktu. Çoğu kez aşağılanıyor, ele geçirilip sürgüne gönderiliyorlardı; ne var ki onlar Tanrı'nın varlığından veya onlarla ilgilendiğinden şüphe duymuyorlardı. Başlarına bir felaket gelirse kanunlara uymadıkları, Tanrı'yı gücendirdikleri sonucuna varıyorlardı. Yani Hıristiyanlıkta olduğu gibi Yahudilerin dininde de din ile ahlak sıkı sıkıya ilintiliydi ki dinlerde durum her zaman böyle değildir. Romalıların ve Yunanlıların ahlaksızlık yapan, gönül maceralarına giren ve birbirlerinin başına çorap ören tanrıları vardı. Romalıların dininde de tanrılar ceza verebilir, ama genelde ahlaki bir suçtan değil de düzgün veya yeterince sık kurban vermediğinizden cezalandırabilirler.

Hıristiyanlığın kurucusu İsa Peygamber ve onun yolundan giden herkes Yahudi'ydi. İsa Yahudilere öğretilerini sunduğu sırada ülkelerinin hâkimiyeti gene onlarda değildi, Filistin Roma İmparatorluğu'nun uzak bir eyaletiydi. İsa'nın takipçilerinden bazıları Roma'ya karşı bir isyanın önderliğini yapması için ona güveniyorlardı. Düşmanları bu yönde bir beyanda bulunması için onu kandırmaya çalıştılar. Ona, "Roma'ya vergi ödemeli miyiz?" diye sordular. "Bana bir bozuk para verin," dedi. "Üzerinde kimin resmi var?" Çevresindekiler "Sezar'ın," diye yanıtladılar. İsa dedi ki, "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin".

İsa Yahudi yasalarını ve öğretisini çok iyi biliyordu, kendi öğretisi de bunlardan gelişmiştir. Öğretisinin bir kısmı yasanın özünü toparlamaya dayanıyordu. Özetlediği ilkelerinden biri şuydu: Tanrı'nı bütün kalbin, bütün benliğin ve bütün aklınla sev ve komşunu da kendin gibi sev.

İsa'nın bize öğretinin özetini alıp ayrıntılarını unutabileceğimizi veya ayrıntının –temizlik, kurban ve geri kalan tüm ayrıntıların– önemli olduğunu söyleyip söylemediği açık değildir. Ancak özet en önemli şeylere bir rehber niteliğindedir. Âlimler İsa'nın Museviliği ne kadar muhafaza ettiği veya dışına çıktığı hakkında tartışırlar. Şu var ki bir şey açıktır: Eski ahlaki öğretiyi öyle bir genişletmiştir ki anlaşılması artık çok çaba gerektirmektedir, takip etmeyi neredeyse imkânsız bulabilirsiniz. Matta İncili Bölüm 5'te kaydedildiği şekliyle, Tepedeki Vaaz'da düşmanlarınızı sevmekle ilgili söylediklerine bir bakın yeter:

> Atalarımıza komşunuzu sevin, düşmanınızdan nefret edin, denmiştir. Lakin ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin ve size eziyet edenlere dua edin. Ancak bu şekilde Kutsal Babanızın çocukları olabilirsiniz ki O güneşini iyinin üzerine olduğu gibi kötünün üzerine de doğdurur, yağmuru dürüst insanların ve namussuzların üzerine yağdırır. Salt sizi sevenleri severseniz, ne ödül bekleyebilirsiniz ki? Şüphesiz vergi tahsildarları da [nefret edilen Romalı vergi tahsildarları] bu kadarını yapabilir. Hem sadece kardeşlerinizi selamlarsanız, bunun nesi fevkalade ki? Bu kadarını kâfirler de yapabilir. Bu nedenle salt iyilik olmalısınız. Tıpkı Kutsal Babanızın salt iyilik olduğu gibi.

Bu şekilde İsa Yahudi prensiplerini evrensel bir sevgi sistemine dönüştürüyordu.

İsa o devirdeki birçok öğretmen ve peygamberden biriydi. Onlar Yahudi inancının liderlerinden şüphe duyulmasına neden oldular ve İsa'nın durumunda ise Yahudi liderleri İsa'nın öldürülmesinde Romalılarla işbirliği yaptılar. Ne var ki İsa diğer öğretmenlerden farklıydı çünkü öldükten sonra dirilecekti veya takipçileri buna inanıyorlardı. Sonuçta o yalnızca bir öğretmen, peygamber veya iyi bir adam değildi ki günümüzde kiliseye giden birçok insanın inancı muhtemelen budur. İsa'nın yolundan gidenler onun Tanrı'nın oğlu olduğuna ve o çarmıha gerildiğinde kâinatta önemli bir şeyin meydana geldiğine inanıyorlardı. Tanrı dünyaya kötülüğü getiren, insanın ilk günahının bir sonucu olan lanetlenmeden insanoğlunu kurtarmak için kendini kurban etmişti. İsa'ya inanırsanız kendinizi kurtarabilir, ölümden sonra cehennem ateşine mahkûm olmaz ve cennette sonsuza dek Tanrı'yla beraber olurdunuz.

Bu din yalnızca Yahudiler için mi yoksa herkes için miydi? İsa'nın ölümünden sonra takipçileri bu konuda ikiye bölünmüştü. Gelenekçiler ancak ilk önce Yahudi olup da Eski Ahit'te Yahudiler için konmuş sıkı kurallara uyarsanız Hıristiyan olabileceğinizi söylüyorlardı. Buna yetişkin erkekler için acı verici bir işlem olan sünnet de dahildi. Bu yoldan gidilmiş olsaydı, Hıristiyanlık Yahudi inancının çok küçük bir mezhebi olarak kalacak ve muhtemelen yok olup gidecek veya kesinlikle büyük bir önemi olmayacaktı. Ancak diğer taraf kazandı, bunun yepyeni bir din olduğunu söyleyen taraf. İlk başta Yahudi olmanız gerekmiyor; yasanın bütün kısıtlamaları kaldırılabilir; İsa bizi hepsinden azade kıldı; onun sevgi hakkındaki öğretisi yasanın sunabileceği her şeyi gölgede bırakır. Bu görüş kilisenin ilk büyük misyoneri ve bazılarına göre de Hıristiyanlığın kurucusu Pavlos'a aittir. Hıristiyanlığın kurucusudur, çünkü İsa öldüğünde bu inanç salt bir Ya-

hudi meselesiydi. İsa Yahudi'ydi, onun yolundan gidenler de Yahudi'ydi ve bazıları bunu bu şekilde muhafaza etmek istiyorlardı. Bunun herkese açık bir din olduğunu çok net bir biçimde söyleyen Pavlos oldu ve o zamandan bu yana Hıristiyanlık en azından potansiyel olarak bir dünya dini olmuştur. 300 yıl içinde Hıristiyanlık bütün Roma İmparatorluğu'na yayıldı.

Bu karışımdaki üçüncü grup Roma İmparatorluğu'nu istila eden Cermen savaşçılardı. Kuzey sınırlarında yaşayan Cermenler MS 400'lerde içerilere akın ettiler. MS 476 itibariyle imparatorluğun batı bölümünü yıktılar. Avrupa uygarlığı karışımının ilk biçimlendiği yerler işte Fransa, İspanya ve İtalya'nın içindeki bu bölgeler oldu.

Cermenlerin okuma yazması olmadığından hiç yazılı kayıt bırakmadılar, o yüzden istilalarından önce onlar hakkında çok az bilgimiz vardır. En iyi kayıt –muhtemelen ilk elden bir kayıt değildir– MS birinci yüzyılda yaşamış Romalı bir tarihçi olan Tacitus'tan kalmadır. Tacitus Cermen kabile şefleri ve yoldaşlarını beraber yaşayıp beraber savaşan ve savaşmak için yaşayan kişiler olarak tasvir eder:

> Yoldaşların savaş alanında cesaretleriyle kabile şefini geçmeleri şef için bir utançtır ve keza yoldaşların da önderlerinin cesaretine eşit bir cesaret sergilememeleri de onlar için bir utançtır. Önderiniz öldükten sonra savaşı canlı terk etmeniz ömür boyu sürecek bir rezalet ve utanç demektir. Önderi savunmak ve korumak; bir kişinin kahramanlık eylemlerini önderin itibarına saymak; biattan gerçekte kast ettikleri buydu. Önderler zafer için, yoldaşlar da önderleri için savaşırlar. Birçok soylu genç adam, eğer doğdukları topraklar uzun bir barış dönemi içinde durgunlaşırsa savaş yaşanan başka boyları araştırırlar. Cermenler barıştan hazzetmezler. Şöhret tehlikeler içindeyken daha kolay kazanılır ve şiddet ve savaş ol-

mazsa büyük bir yoldaş topluluğunu elinizde tutamazsınız. Yoldaşlar sürekli olarak önderlerinin eşyalarını isterler: Bana şu savaş atını ver, bana şu zafer kazandığın kanlı mızrağı ver. Yemek meselesine gelince, bol miktardaki basit yemekleri ödemeden sayarlar. Böylesine bir cömertliği beslemek için savaş ve yağma gerekir. Bir Cermen'i, düşmanına meydan okuyup yaralarının ödülünü kazanmak yerine, tarlasını sürüp yıllık ürününü sabırla beklemeye ikna etmek daha zordur. Kanla satın alabileceği bir şeyi terle elde etmenin ruhsuz ve aşağılık bir şey olduğunu düşünür.

Bunlar 300 yıl sonra Roma İmparatorluğu'nu ele geçiren insanlardır.

Şu ana kadar üç öğeyi inceledik. Şimdi bunları özetleyelim. Yunan görüşüne göre dünya *basit, mantıksal ve matematikseldir*. Hıristiyan görüşüne göre *dünya kötüdür ve onu yalnızca İsa peygamber kurtarabilir*. Cermen savaşçılarının görüşü ise *savaşmanın eğlenceli* olduğudur. Başarılı olması mümkün değilmiş gibi görünen bu karışım Avrupa uygarlığını oluşturur.

***

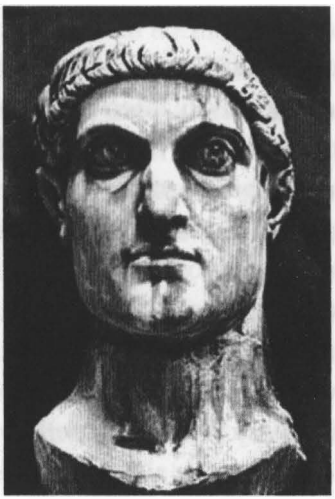
Bu üç öğe nasıl bir araya gelmişti? İlk olarak Yunan-Roma dünyasının Hıristiyanlıkla olan bağlantısını düşünün. Romalı otoriteler zaman zaman Hıristiyanlığın kökünü kazımaya çalıştılar. Kutsal kitapları ele geçirdiler; kilisenin mallarına el

koydular; Hıristiyanları tutuklayıp işkence ettiler; İsa'yı inkâr etmeyenleri idam ettiler.

Romalılar genelde çok hoşgörülüydü. Çeşitli ırk ve dinlerden oluşmuş bir imparatorluğu yönetiyorlardı; barışı koruduğunuz takdirde Romalılar kendi yolunuzdan gitmenize göz yumarlardı. Kendinizi yönetebilirdiniz. Kendi dininizin gereklerini yerine getirebilirdiniz, tek bir istisnayla: imparatora kurban sunmak zorundaydınız. Romalılar imparatorun tanrı gibi bir şey olduğuna inanıyorlardı. Vermeniz gereken kurban ise ufak bir şeydi. İmparatorun bir resmi veya heykeli ve önünde de ateş olabilirdi. Bir tutam tuz alıp ateşe atmanız gerekiyordu. Ateşin harlanması yeterliydi. Bu, bayrağı selamlamak veya milli marşı söylemek gibi bir şeydi. Hıristiyanlar bunu yapmadılar, Yahudiler gibi onlar da yalnızca tek bir tanrıya tapmaları gerektiğini ve imparatora hiçbir şekilde bir tanrı gibi davranmayacaklarını ifade ettiler. Romalılar genelde Yahudileri imparatoru onurlandırmaktan muaf tutuyorlardı. Onların huysuz ve havai olduklarını düşünüyor, ancak onları ülkenin belli bir bölgesinde oturan, kendi tapınak ve dinleri olan kadim bir topluluk olarak kabulleniyorlardı. Buna karşın Hıristiyanlar yeni bir dinin yolundan gidiyorlardı ve herhangi bir kişi Hıristiyan olabilir, herhangi bir yerde oturabilirdi. Romalılar onları yok edilmesi gereken huzur bozucu insanlar olarak görüyorlardı. Eğer zulmetmeye mütemadiyen devam etselerdi bunda başarılı olabilirlerdi.

Sonra bir mucize meydana geldi. MS 313 yılında İmparator Konstantin Hıristiyan oldu veya en azından Hıristiyan kiliselerine resmi destek verdi. Konstantin onların tanrısının başka tanrılardan daha fazla kendisini ve imparatorluğu kollayabileceğini düşünüyordu. Hıristiyanlık henüz çoğunluğun inancı haline gelmemişken, devletin hâkimi ona kucak açtı; kiliselere para verip, piskoposların hâkimiyetini destek-

ledi. Elli yıl sonra başka bir Hıristiyan imparator diğer tüm dinleri yasakladı. İsa Roma İmparatorluğu'nun sorunlu ve uzak bir bölgesinde öğretisini sunduktan dört yüz yıl sonra Hıristiyanlık imparatorluğun resmi ve tek dini haline geldi. Piskoposlar ve rahipler artık şehirlerin etrafında geçit töreni yapıyor ve pagan tapınaklarını yıkmak için kırsal bölgelere yürüyorlardı. Üç öğe arasındaki ilk bağıntı budur: *Roma İmparatorluğu Hıristiyan olur.*

MS 313 yılında Hıristiyanlığa resmi destek vermiş olan Roma İmparatoru Konstantin (272-337).

Bu aşamada kilise artık eski günlerinde olduğundan çok farklıydı. İlk başlarda Hıristiyan grupları gizli evlerde buluşuyorlardı. Üç ila dört yüzyıl sonra ise artık tam gün çalışan memurlar arasında tam bir hiyerarşi vardı: rahipler, piskoposlar ve başpiskoposlar. Piskoposlardan biri –Roma piskoposu– kendisini papa yaptırıp kiliseye hükmetmeyi başardı. Kilisenin kendi kanun sistemi ve kanunlarını icra etmek için

de kendi mahkemeleri ve cezaevleri vardı. Kilise yalnızca kilise işlerini değil, evlilik ve miras gibi oldukça önemli meseleleri de idare ediyordu. Kilise kendi vergi sistemini işletiyor ve icra ediyordu, çünkü herkes kiliseyi desteklemek için para ödemek zorundaydı.

Roma İmparatorluğu çöktüğü zaman kilise ayakta kaldı; kendi içinde bir devlet gibiydi. Papa altındaki memurlar hiyerarşisini idare eden, Roma imparatoruna benzer bir figürdü. Burada da karışımı oluşturan ikinci bağlantıyı görürüz: *Kilise Romalı olur.*

Roma İmparatorluğu çöktükten sonra kilise Yunan ve Roma bilimini muhafaza etti (ki zaten daha önceden muhafaza etmeye başlamıştı). Bu hayret verici bir gelişmedir çünkü eski Yunan ve Roma'nın bütün yazar, filozof ve bilimcileri Hıristiyan değil pagandı. Neden Hıristiyan kilisesi böyle insanlar yüzünden zahmete giriyordu ki? Hıristiyan kilisesi içinde bunlarla uğraşmamaları gerektiğini, onların yazılı eserlerinin yalana dayandığını ve tek hakikatin İsa'da olduğunu söyleyen bir grup vardı. Tertullian, "Atina'nın Kudüs'le ne ilgisi olabilir ki?" demiştir. Ancak bu görüş etkili olmamıştır.

Hıristiyanlar kendi eğitim sistemlerini kurmadılar, böylece Hıristiyanlık inançlarını bir düzene sokmaya ve sistematiğe oturtmaya başladığında, Yunan-Roma geleneğinde demlenmiş eğitimli insanlara bel bağladı. Hıristiyanlığı açıklamak ve savunmak için Yunan felsefesini ve mantığını kullandılar. Bu Hıristiyan bilginleri, Hıristiyanlığın kuşkusuz tam hakikat olmasına rağmen, Yunanistan ve Roma'nın büyük filozof ve ahlakçılarının hakikatin birazına sahip olduğunu düşünüyorlardı. Şu var ki Yunan filozoflarından hakikatin rehberi olarak ve hakikat hakkında tartışmak için yararlanabilirlerdi. Bu yüzden pagan olmalarına rağmen, kilise onların yazılı eserlerini korumuş ve onlardan yarar-

lanmıştır. Bu da üçüncü bağlantıdır: *Kilise Yunan ve Roma bilimini muhafaza eder.*

Cermenler Roma İmparatorluğu'nu istila ettiklerinde niyetleri onu yıkmak değildi. Yağmalamak, en iyi toprakları ele geçirmek ve yerleşip hayatın nimetlerinden yararlanmak için gelmişlerdi. İmparatorun hâkimiyetini kabullenmekten mutluydular. Ancak sorun şu ki 400'lerde o kadar çok Cermen gelip, o kadar çok toprak ele geçirdi ki imparatorun idare edeceği bir toprak kalmadı. Aslında Roma İmparatorluğu'nun sonu gelmişti çünkü ortada hüküm sürülecek bir şey kalmamıştı.

Cermen savaşçılar kendi paylarına istila ettikleri toplulukları idare etmek zorunda kaldıklarını fark ettiler ki aslında bunu yapmayı beklemiyorlardı ve bunu çok zor şartlar altında yapmak zorundaydılar. Okuma yazmaları yoktu; sebep oldukları karmaşa içinde Roma yönetiminden kalanlar da çöktü; ticaret ve şehirler küçüldü. Savaşçı önderler kendilerini kral ilan edip küçük krallıklar yarattılar; kendi aralarında savaştılar; krallıklar hızla yükselip düştü. Bütün bunlar batı Avrupa'nın modern devletlerinin çerçevesi olan Fransa, İspanya ve İngiltere ortaya çıkmadan yüzyıllar önce meydana geldi.

Bu koşullar altındaki devletler son derece zayıftı. O kadar zayıflardı ki vergi bile toplayamıyorlardı. (Bu durum bize bir çelişki gibi görünür: vergilendirmeyen bir devlet!)

Cermen savaşçılar artık önder olmaktansa kral oluyor ve yoldaşlarına toprak tahsis ediyorlardı ki yoldaşlar da kral bir orduya ihtiyaç duyduğunda orduya asker tedarik etmeleri şartıyla, kendilerini soylu ilan ediyorlardı. Bir sürü asker gönderiyorlardı. Gel gör ki soylular toprakları sanki kendilerininmiş gibi davranmaya ve kaç tane, hangi yeterlilikte askeri, hangi amaçla göndereceklerine dair kendi görüşlerini bildirmeye başladılar.

Günümüzde devlet başkanları şeref kıtalarını denetler. Görünüşe göre askerleri iyice inceleyip, bir ihtimal birkaç söz söyleyerek önlerinden geçerler. Bu, kralın kendisine gönderilen askerleri gerçekten dikkatle inceleyip kendi kendine, bu defa nasıl dökünüler gönderdiler acaba, dediği ortaçağa ait uygulamadan kalma bir âdettir.

Krallar daha fazla güç elde etmek; soylulara muhtaç olmadan yönetebilmek; kendi vergi sistemini kurmak; tümüyle kendi kontrolleri altında olan bir orduya sahip olmak; kendi bürokrasilerini oluşturmak için uzun bir mücadeleye girişeceklerdi. Ancak bu kadar zayıf bir pozisyondan başladıkları için tehdit oluşturmayı asla başaramadıkları bazı noktalar vardı. Soylular topraklarını özel mülkiyete dönüştürmüşlerdi; özel mülkiyet kutsal hale geldi. Bu durum da daima devletleri sınırlandırdı, öyle ki Avrupa krallarının gücü artmasına rağmen, asla kendi krallıklarında her şeyin sahibi olan doğulu tiranlar gibi olamadılar. Bir tiran değerli şeylere ihtiyaç duyarsa birinin mallarına öylece el koyar veya bir yığın malı ele geçirmek için birliklerini pazar yerine gönderirdi. Avrupa devletleri "mutlak" olarak isimlendirildikleri zamanlarda bile böyle davranamazlardı. *Her şeyin krala ait olmadığı* görüşü devlete dair Avrupa düşüncesinin temelini oluşturuyordu. Özel mülkiyet hakkından bireysel haklar görüşü türemiştir ki bu Batı geleneğinin asli bir parçasıdır. Devletin sınırlandırılması gerektiği görüşünün ortaya çıkma nedeni ilk başta devletin gerçekten de son derece sınırlandırılmış olmasıydı.

Devlet üzerindeki bu sınırlandırma ekonomik gelişme açısından da önemliydi. Tüccarların hoşuna giden güvenlik, Avrupa'daki ekonomik büyümenin başka yerlerdekine hiç benzemeyen bir biçimde gelişmesinde önemli bir etkendi.

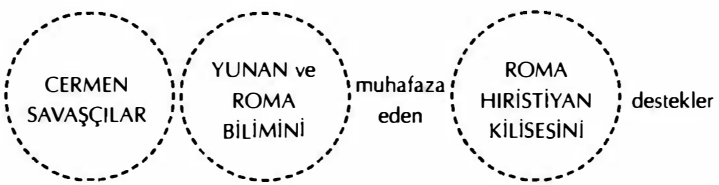
Bu savaşçılar ve tutumları hakkında öğrendiklerimizi göz önüne alırsak, imparatorluğu istila ettikten kısa süre sonra Hıristiyan olmalarına şaşmamak lazım. Roma İmparatorlu-

ğu'nun çöküşünden sonra ayakta kalan tek kurum kiliseydi. Yağmaya gelmiş savaşçı gurubuyla görüşme yapan genelde piskopos olurdu. Piskopos şöyle derdi: "Irmağın şu tarafındaki toprağı alabilirsiniz ama lütfen gerisini bize bırakın." Hiç kuşkusuz önderin kendisi için istediği eski Roma valisinin sarayını işaret edebilir ve sarayı idare etmede yardımcı olmak üzere kısa süre sonra ziyaretine gelmeyi teklif edebilirdi. Piskoposlar savaşçıları, eğer Hıristiyan tanrısını kabul ederlerse daha fazla düşman öldürebilecekleri hususunda oldukça kısa sürede ikna edebiliyorlardı. Bunlar alışılmadık fatihlerdi: Fethettikleri halkların dinini kabul ediyorlardı. Kilise bu yeni hükümdar, kral ve soylulara vazifelerinden birinin Hıristiyan inancını savunmak olduğunu çok net bir biçimde ifade etti. Bu bizim son bağlantımız: *Cermen savaşçılar Hıristiyanlığı destekler.*

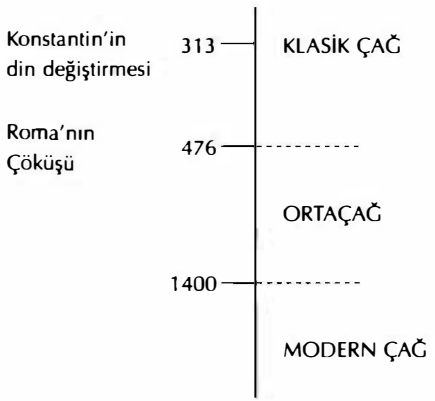
Bütün bağlantıları özetleyecek olursak:

Şu sonuca varırız:

Bu çok garip bir karışım, öyle değil mi? Bunlar doğal müttefikler değildir, ortaya çıkan dengesiz bir karışımdır. Eninde sonunda bir patlama yaşanacaktır ama yaklaşık bin yıl boyunca bir arada kalırlar: Roma İmparatorluğu'nun çöküşü olan MS 476 dolaylarından 1400 civarına kadar. Bu döneme tarihçiler ortaçağ ismini vermişlerdir. Geniş açıdan bakan tarihçiler 1400'ü modern zamanların başlangıcı olarak görürler. Avrupa tarihinin üç çağı şu şekildedir: antik veya klasik çağ; ortaçağ; modern çağ.

Ortaçağ boyunca bu tuhaf üçlü bir arada durur fakat öğeler değişir. Hıristiyanlığı ele alalım. Hıristiyanlık ne olursa olsun savaş yanlısı bir din değildi. İsa şöyle demiştir: "Düşmanlarınızı sevin." İlk Hıristiyanlar askerliği reddetmişlerdir ki bu da Romalıların onlara şüpheyle yaklaşmalarının nedenlerinden biriydi. Fakat artık Hıristiyanlar Cermen savaşçılarla ortaktır. Bu diğer-yanağını-çevir dini güçlü adamlarca desteklenir. Bu nasıl bir çelişkidir? Göründüğü kadar büyük bir çelişki değildir, çünkü Konstantin Hıristiyanlığı alıp resmi

bir devlet dini haline getirdiğinde bu dinin savunucuları şiddet hakkındaki görüşlerini değiştirmek zorunda kaldı. Devletler savaşmak zorundadır ve eğer kilise de devletlerin desteğini istiyorsa devletlerin bazen haklı olarak savaştıklarını kabul etmek zorundaydı.

Yine de kilise bu savaşçılarla birlik olduğunda bütünüyle onların değerlerini kabul etmedi. Yüzyıllar içinde savaşçı şövalyeye dönüştü. Şövalye savaşmayı severdi, savaşma becerisiyle gurur duyardı ama iyi nedenlerden ötürü savaşırdı. Kilise onları Hıristiyan olmayanlarla savaşmaya teşvik etti; bu gerçekten de çok iyi bir gerekçeydi. Kilise Müslümanların eline geçmiş olan Kutsal Topraklara haçlı seferleri yapılmasını destekliyordu. Oralara gidip savaştığınız takdirde size özel bir muafiyet sunuluyordu.

Frank Kralı Şarlman efsaneye göre İspanya'da Müslümanlarla savaşırken ölmüş Roland'a bir kılıç verirken.

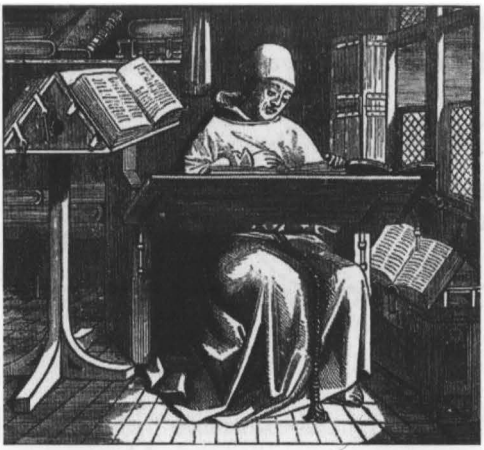
Bir şövalye zayıfları, özellikle de soylu kadınları korurdu. Savaşmaya verilen bu yeni ahlaki anlamla birlikte, bir erkek

bir çeşit dinsel törenle şövalye oluyordu. Kılıcı bir Hıristiyan kilisesindeki mihrabın üzerine yerleştiriliyor, sonra da şövalyeye veriliyordu ki o da gidip onunla iyi şeyler yapıyordu.

Hanımları koruma ve sayma eğilimi Avrupa kültüründe uzun süre etkili olmuştur. Şövalyeler ortadan kaybolduktan sonra bu, Hıristiyan şövalyesinin soyundan gelen "centilmen"in davranışı haline gelmiştir. Bir centilmen kadınlar odaya girdiğinde ayağa kalkarak, kadınlar ayaktayken oturmayarak ve şapkasıyla kadınları selamlayarak kadınlara saygı gösterirdi. Okulda da bana bunu öğretmişlerdi, ben de her zaman riayet ederim. Bu bakımdan ben ortaçağın canlı bir kalıntısıyım.

Feministler yakın zamanlarda bu görüşe karşı mücadele verdiler. El üstünde tutulmak değil, eşit olmak istiyorlardı. Eşitlik mücadelelerinde yükseklik avantajları vardı; ayakaltı olan yerden başlamaktansa bir kaide üstünde başlamak yeğdir. Kadınlar Avrupa kültüründe bu denli saygı gördükleri için feminizm kolayca kabullenildi. Diğer ülkelerde ise bu farklı bir öyküdür.

Bu karışımdaki başka bir gerilime bakalım şimdi de: Yunan ve Roma bilimini muhafaza eden Hıristiyan kilisesine. Bu aktif bir muhafaza süreciydi; kilise kitapları bir dolaba koyup, orada öylece kendi haline bırakmıyordu. Ortadan yok olmamalarının –ve bizim onları günümüzde okuyabilmemizin– tek nedeni kilisenin onları ortaçağ boyunca durmadan kopyalamasıydı. O zamanlar matbaa yoktu; kitaplar çürüyüp yok oluyordu. Yunan ve Roma hazinelerinin çoğunu muhafaza edenler genelde ne kopyaladığını bilmeden –bu yüzden de birçok hata yaparak– kopyalama yapan manastırlardaki keşişlerdi.

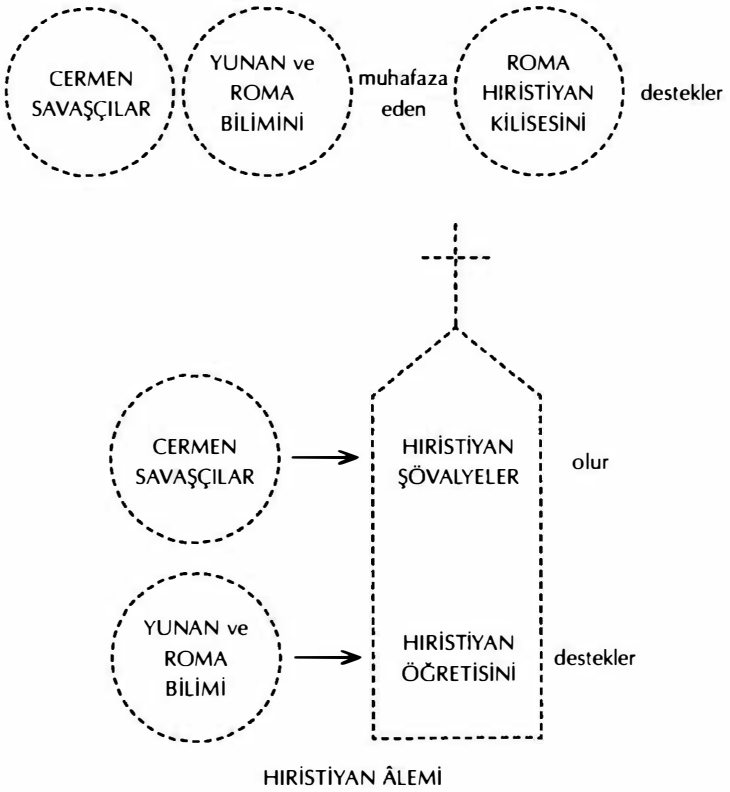

Hıristiyan kilisesi Yunan ve Roma bilimini muhafaza etti ve kendi öğretisini desteklemek için kullandı.

Kendi terimleri içinde okunacak olursa bu literatür Hıristiyan olmayan, pagan bir yaşam felsefesi, değerler sistemi ve yaklaşımı sunar. Ne var ki ortaçağdaki kilise entelektüel yaşam üzerinde böylesine bir iradeyi sürdürebiliyordu ve kimse de bu literatüre kendi terimleri içinde hiç bakmadı. Kilise istediğini ödünç aldı, almış olduğu parçaları tekrar birleştirdi, İncil'den bölümlerle bir araya getirip bir Hıristiyan teolojisi oluşturdu, yani bir Tanrı, Tanrı'nın dünyası ve onun kurtuluş planı açıklaması yaptı. Böylece Yunan felsefesi, bilimi ve mantığı hepsi birden Hıristiyanlığı desteklemek amacıyla hizmete sunulmuştu. Kadim metinlerin yeni keşiflerinin yapılması bilginleri rahatsız etmiyordu; yeni keşifleri teolojilerinin yeni bir versiyonuyla karıştırdılar.

Bu karışımın ortaçağda nasıl işlediğini özetleyelim. Elimizde *Hıristiyan şövalyeleri olan savaşçılar* ve *Hıristiyanlığı destekleyen Yunan ve Roma bilimi* var. Bu tuhaf ittifakın ortasında-

ki kilise her şeyi bir arada tutmayı başarır. Bilim Hıristiyan, şövalyeler Hıristiyan, dünya *Hıristiyan âlemi*, İsa'nın krallığı.

1400 yılından sonra bu tuhaf ittifak çözülmeye başlar ve tarihçilerin modern zamanlar dediği çağ başlar.

2
Modern Avrupa

Avrupa uygarlığını oluşturan karışım dengesiz bir karışımdı. Uzunca bir süre dayandı –ortaçağ boyunca, bin yıl süreyle– ancak öğeleri birbiriyle uyum içinde değildi. 1400 yılı civarında karışım ilk kez Rönesans'la birlikte ayrılmaya başladı.

Rönesans genelde Yunan ve Roma biliminin keşfedilmesi veya yeniden keşfedilmesi olarak tasvir edilir. Her ne kadar bu sırada bazı yeni keşifler yapılmışsa da, bilimin kaybedilip yeniden keşfedilmesi söz konusu değildi. Değişen tek şey teolojisini desteklemek için kadim bilimi kullanan kilise yerine artık bu bilim üretildiği sırada var olan Yunan ve Roma dünyasını imgelemeyi seven, daha çok kilise dışından âlimlerin olmasıydı. Kadim sanatçıların yaptığı gibi sanat yapmak, onlarınki gibi binalar inşa etmek, onlar gibi Latince yazmak ve onlar gibi düşünmek istiyorlardı. Pagan bir eski dünyada olduklarını hayal ediyorlardı; kilise bu pagan dünyanın bilimini kendi amaçları için kullandığından dolayı şimdiye dek bilginlerin o dünyaya girmesini yasaklamıştı.

Ayrıca bu dünya daha "dünyeviydi". Eski insanlar insanla ve bu dünyada yaptıklarıyla, insanın ölümden sonraki yaşamından çok daha fazla ilgileniyorlardı. İnsanın kapasitesi

ve güçlerini göklere çıkarıyor, doğru yoldan ayrılması üzerinde durmuyorlardı. Rönesans bilginlerinin girmiş oldukları dünya çok açık fikirli bir dünyaydı. Kadim filozof ve ahlakçıların en iyi nasıl yaşanacağına ve en iyi neyin düşünüleceğine dair muazzam çeşitlilikte görüşleri vardı. Onların tartışmaları ve yorumları kilisenin düşünce üzerine giydirmiş olduğu bir çeşit deli gömleği içinde cereyan etmiyordu.

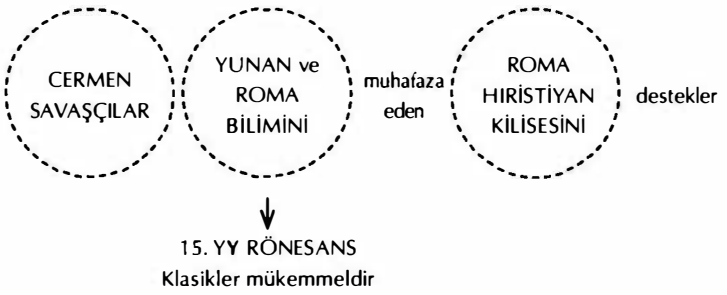
Gelgelelim Rönesans bilginleri doğrudan Hıristiyanlığa saldırmadılar. Bireysel yaklaşımları çok farklılık gösteriyordu ama genel olarak atalarının din görüşüne benzer olan bir din görüşünü benimsediler. Yani din sorunsuz bir şekilde var olan, genel olarak iyi ve gerekli bir şeydi; ancak ilgilenilmesi gereken daha pek çok şey vardı. Dinin tüm yaşamı ve düşünceyi kontrol etmesi gerekmiyordu ama bu hep kilisenin amacı olmuştu. Bu kontrol bir kez kırıldığında, Avrupa düşüncesi çok daha maceraperest, açık fikirli ve kesinliğe daha önce olduğundan daha az meraklı hale geldi.

Rönesans'la birlikte Avrupa toplumunun uzun laikleşme süreci de başlamış oldu. Laik bir dünya, dinin var olabildiği ama kişiye ya da belli bir insan grubuna özel bir mesele olarak var olduğu bir dünyadır; bizim dünyamızda olduğu gibi. Din topluma egemen olmaz; kurallarını ve âdetlerini herkese dayatmaz veya düşünceyi kontrol etmez.

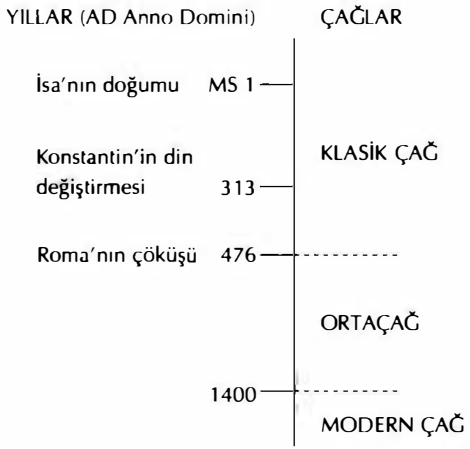
Rönesans'ta olan şey bir kültür ve geleneğe ait insanların kendilerini başka bir kültür ve geleneğe ait olarak düşünmeleridir. Bunu bir kez yaptınız mı, bir daha asla aynı olamazsınız. Bir daha hiçbir şey kesin ve sabit görünmez. Üstelik Avrupalı düşünürlerin aklı başından son kez gitmiyordu.

Yunan ve Roma çağını ilk kez klasik çağ olarak isimlendirenler Rönesans insanlarıydı. Klasiğin buradaki anlamı en

iyidir: klasik bir parça, klasik bir performans aşılamayacak bir şey demektir. Onlar o insanların edebiyat, felsefe ve bilimde başardıklarının aşılmadığına ve aşılamaz olduğuna inanıyorlardı. Onlara yakın bir şey yapabilirlerse iyi bir iş başarmış olacaklardı. Böylece Rönesans şu mesajla karışımı bozdu: *Klasikler mükemmeldir.*

Bizim zaman sistemimiz uygarlığımızın karışık yapısını sürekli hatırlatan iki farklı temelde iş görür. Yılları İsa'nın doğumundan bu yana belirleriz ve bu yönden hâlâ kendimizi Hıristiyan uygarlığı olarak kabul ederiz. MS (AD) Latince *Anno Domini* yani *Efendinin Yılında* sözünün kısaltmasıdır (İsa aslında MS 1 yılında değil de MÖ 6 ila 4 yılında doğmuştur). Bununla birlikte zamanı çağlara bölme şeklimizin –klasik, orta ve modern– Hıristiyanlıkla bir ilgisi yoktur. Rönesans görüşüne göre klasik dünya bir mükemmellik zirvesine ulaşmış ve sonra insanoğlu yolunu şaşırıp mirasıyla temasını kaybetmiştir. Bu "mola" periyodu kilisenin entelektüel ve sosyal yaşamda üstünlüğe eriştiği ortaçağ denen zamandır. Sonuçta klasik çağ, ortaçağ ve modern çağ tamamen Hıristiyanlık dışı bir ifadedir.

Üç heykel klasik, orta, modern çağın üç katlı hareketini örnekleyebilir. İlki antik bir Yunan heykelidir ki kollarından birinin artık olmama nedeni budur. Orijinal Yunan heykellerinin birçoğu günümüze kalmamıştır; genelde elimizde olanlar onlar kadar iyi olmayan Roma kopyalarıdır. Bu gördüğümüz, Praksiteles'in yaptığı tanrı Hermes ve bebek Dionysos heykelidir. Güzellik ve mükemmelliğin ifadesi olarak insan vücudu bir Yunan icadıdır. Sanat tarihçisi Kenneth Clark'ın dediği gibi, nü çıplak vücuttan ayrı tutulmalıdır. Nü kendi içinde yeterlidir, bu yönden çok yerli yerincedir; çıplak vücudun ise kıyafetleri yoktur ve onların yokluğunda azalmıştır. Elbette birçok erkek vücudu bu şekilde görünmez: Yunanlıların amacı özel bir vücudu tasvir etmek değildi. Vücutta mükemmelliği bulmaya çalıştılar ve en güzel ve hoş oranları tespit etmek için matematiği kullandılar.

Praksiteles'in eseri "Hermes" (solda); Hildesheim'ın bronz kapılarında Tanrı Âdem ile Havva'yı karşılıyor (ortada); Michelangelo'nun eseri "Davut" (sağda).

İkinci heykel insan formuna dair ortaçağ görüşünü temsil etmektedir; bu figürler Almanya'daki Hildesheim'da katedral kapılarının üzerinde bulunmaktadır. Burada Tanrı yememeleri gerektiğini söylediği halde meyveyi yiyen Âdem ile Havva gösterilmektedir. Âdem Havva'yı suçluyor; Havva yılanı suçluyor; ikisi de çıplaklıklarından utandıklarından üstlerini kısmen kapatmışlar. Bunlar kesinlikle nü değildir; vücudun kötü, günah kaynağı olduğuna dair Hıristiyan öğretisini cisimleştirmişlerdir.

Üçüncü olarak Rönesans'taki Michelangelo'ya bakalım; kendine Yunanlıları örnek almış, onların nü fikrine dönmüştür. Davut heykelini mükemmelliğin insan formu olarak icra etmiştir: Canlı, soylu ve güzel bir şeyin cisimleşmesi olarak insan. Hamlet'in sözleriyle, "İcraatta bir melek, kavrayışta bir tanrı gibi".

Nüden çıplağa, çıplaktan nüye olan hareket klasik çağdan ortaçağa, ortaçağdan modern çağa hareketi simgeler ki Rönesans kendini artık öyle görmektedir.

***

Rönesans ortaçağ dünyasının ilk büyük yıkımı oldu; ikincisi de on altıncı yüzyıldaki Protestan Reform hareketiydi. Reform kiliseye doğrudan saldırıydı. Amacı Hıristiyan kilisesini Romalı olmadan önceki haline dönüştürmekti. Görmüş olduğumuz gibi, kilisenin Romalı özelliklerini kazanmasının nedeni Roma İmparatorluğu içinde büyümüş olmasıydı; imparatorluk çöktüğünde kilise bir imparator figürüne benzeyen papası, eski Roma İmparatorluğu'nun yöneticileri gibi olan başpiskopos ve piskoposları ve onların altlarında her yörede bulunan rahipleriyle varlığını sürdürdü. Bu kutsal grubun yasaları, cezaları, hapishaneleri ve vergi sistemi vardı.

Papa ve piskoposlar kiliseyi yönetiyor ve öğretisini belirliyordu. Kilise size kurtuluş vaat ediyordu, ancak yalnızca kendisinin kontrol ettiği araçlarla. Kurtulmak için rahip ve piskoposlara ihtiyacınız vardı. Cemaate, kilise ayinine katılmak zorundaydınız ve ekmek ile şarabı İsa'nın beden ile kanına dönüştürebilmek için de bir rahibe ihtiyacınız vardı. İtirafınızı duyması, affetmesi ve günahlarınızın bedeli olarak kefaretinizin belirlenmesi için bir rahip gerekiyordu. Rahip sizden birçok defa "Selam Olsun Sana Meryem" ilahisini söylemenizi, hacca gitmenizi veya ciddi bir suç yüzünden mihrabın önünde kırbaçlanmanızı isteyebilirdi. Zenginseniz ve ölmek üzereyseniz, rahip servetinizin önemli bir kısmını kiliseye bırakmadığınız takdirde cennete gitmeyeceğinizi kesin bir dille ifade edebilirdi.

Ortaçağda rahip, piskopos ve başpiskoposların çoğunun kilise örgütüne girmesinin sebebi sofu yani dindar olmaları değildi; erkekler kiliseye katılıyordu çünkü kilise o günlerin en büyük ve en zengin organizasyonuydu. Günümüzde devlet memurluğuna, büyük bir şirkete, üniversiteye girmeyi veya politikaya atılmayı neden istiyorsanız, aynı nedenlerden dolayı kutsal emirleri alıyordunuz: Sağlam bir meslek edin-

mek, ilginç bir iş bulmak, yüksek maaş almak, iyi yaşamak ve güç elde etmek için. Kilisede zengin olmanız ve arkadaş ve akrabalarınıza iş vermeniz için birçok fırsat mevcuttu.

Her şeye rağmen bu zengin, yağmacı, yozlaşmış örgüt İsa'nın öğretilerinin ve ilk Hıristiyanların değerlerinin koruyucusuydu. İsa ile takipçileri mütevazı insanlardı ama artık papalar ve piskoposlar saraylarda yaşıyorlardı. İsa zenginliğin tehlikelerine karşı insanları uyarmış ve ilk Hıristiyanlar da birbirlerinin evlerinde buluşmuşlardı. Bunların hepsi İncil'de kayıtlıydı, bu yüzden kilisenin kutsal belgesi muhaliflerinin elinde bir dinamit haline dönüşebilirdi. Peki, kilise yıkıcı bir eleştiriden uzun süre kaçmayı nasıl başardı?

İncil Latince olduğu için çok az insan onu okuyabiliyordu. Kilise İncil'i yorumlamada ilk ve nihai otorite olduğunu söylüyordu. Eğer birisi kilisenin öğretisini veya uygulamalarını eleştirmek için İncil'i kullanır ve kilisenin başına bela olursa kâfir diye yakılırdı; yani inanmayanlar hem kendileri hem de kilise ileri gelenleri için bir tehlikeydi. Fakat daha sonra on altıncı yüzyılda Reformla birlikte kurtulan bir kâfir vardı. Adı Martin Luther'di.

Lucas Cranach'ın
Martin Luther portresi,
1532.

Luther dinini çok ciddiye alan bir keşişti. Kendi kurtuluşunu düşündükçe çok ıstırap çekiyordu: Çok günahkâr biri olarak kurtulmak için ne yapabilirdi? Sonra bir gün İncil'de Pavlos'un Roma'daki kiliseye yazdığı mektubu okurken içi rahatladı. Pavlos İsa'ya olan inancınızın sizi kurtaracağını söylüyordu. Buradan Luther, kurtulmak için bir şey *yapmak* zorunda olmadığınız, özellikle de kendinizi rahiplerin ellerine teslim edip onların talimatlarını izlemek zorunda olmadığınız sonucuna vardı. Tek yapmanız gereken inanmak, imana sahip olmaktı; *yalnızca iman sizi kurtaracaktır*, bu Luther'in ana mesajıdır. İsa'ya inanın, kurtulacaksınız. Elbette iman sahibi biri olarak, Tanrı'yı memnun etmek için bir şeyler yapacaksınız, kilisenin dediği gibi hayır işleri yapacak, İsa'nın sizden istediği gibi davranacaksınız. Ancak sadece bu işler kurtulmanıza yardım etmez. Protestan ve Katolik öğretisi bu noktada birbirinden temelde ayrılır. Katolikler kurtulma sürecinin parçası olarak hayır işlerine önem veriyordu. Hacca gitmek, paranızı fakirlere vermek: Bunlar sizin Tanrı'yla olan meselenizde size yararı dokunacak şeylerdir. Luther ise bunların yararlı olmayacağını söylüyordu. Çok günahkâr ve yozlaşmış olan bizleri yaptığımız bir şeyler nasıl olur da Tanrı'nın gözünde hoş kılabilirdi? Yapabileceğimiz tek şey inanmaktır ve eğer inanırsak, Tanrı kurtarılacağımız sözünü vermiştir.

Bu bir nevi kendi işini kendin yap dinidir; kilisenin yüzyıllar boyunca kullanmış olduğu o muazzam araçların hepsi Luther'in dediğine göre gereksizdir. Bu görüş Roma'da hoş karşılanmadı. Papa Luther'in kiliseyle ilgili eleştirilerini ve kurtuluşa dar yeni öğretisini reddetti. Luther'in tepkisi ise papayı keskin bir biçimde alenen kınamak oldu. *Bu adam kendini ne sanıyor? Bize onun İsa'nın dünyadaki temsilcisi olduğu söyleniyor, buna rağmen o İsa'nın gerçek düşmanı, deccal. İhtişam*

içinde yaşıyor, üç katlı taç takıyor, huzuruna çıktığınızda ayak parmağını öptürüyor, hizmetkârları onu omuz hizasında taşıyor; yine İncil'den bildiğimiz kadarıyla İsa yürüyerek gidiyordu. İncil Luther'in kilise eleştirisindeki anahtardı. Eğer bir şey İncil'de yoksa kilisenin bu konuda diretmeye veya onu uygulamaya hakkı yoktu. Tek otorite İncil'di. Luther Roma'yla bağlarını kopardıktan sonra yaptığı ilk iş İncil'i Almancaya tercüme etmek oldu, böylece herkes okuyup kendi kurtuluşunun efendisi olabilecekti.

Protestan Reformu öğretiyi ve uygulamaları İncil üzerinde temellendirerek kiliseyi düzeltme hareketiydi. İlk kiliselerin yaşamını geri getirmekti amaç. Reform'un mesajı *Hıristiyanlığın Roma'ya ait olmadığıydı.*

Luther kâfir diye yakılmaktan nasıl kurtuldu? Bunun birkaç nedeni var. Bir tanesi matbaanın icadıydı. Luther'in kiliseye dair tüm eleştirileri ve kınamaları derhal basıldı ve bütün Avrupa'da geniş çapta yayıldı. Matbaa yeni bir icattı, Luther kiliseye saldırılarına başladığında icat edileli yalnızca elli yıl olmuştu. Papa Luther'i alt etmek için örgütlenemeden, herkes onu tanımaya, eleştirilerini okumaya başlamıştı. Luther daha önce birçok kez olduğu gibi, bir ülkede sadece birkaç takipçisi olan bir kâfir değildi; bu adamı çabucak uluslararası alanda takip etmeye başladılar. Luther'in hayatta kalmasının diğer nedeni de bazı Alman prenslerinin onun Roma'ya saldırısını hoş karşılamasıydı. Almanya tek bir ülke değildi; birçok devletten oluşuyordu. Kısmen bu nedenden dolayı kilise Almanya üzerinde Fransa ve İngiltere gibi birleşik ülkelerde olduğundan daha etkiliydi. Elinde muazzam miktarda toprak vardı, bazı yerlerde neredeyse toprağın yarısına sahipti; insanlardan büyük miktarlarda para topluyor ve papa da prenslere söz hakkı tanımadan piskoposları atıyordu. Prensler Luther'i takip ederek kilise topraklarına el

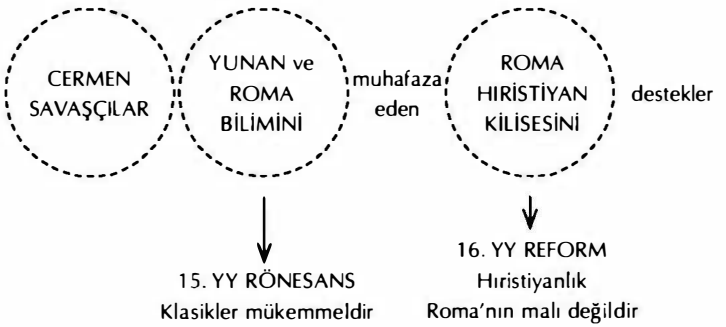
koyabildiler, kendi piskoposlarını atayıp, Roma'ya para akışını kestiler. Prensler Luther'in koruyucusu haline geldi ve kendi bölgelerinde Lüteryen kiliseleri hüküm sürmeye başladı. Lüteryen kiliseleri Almanya'nın yaklaşık yarısında kurulmuştu ve Lütercilik Almanya'dan İsveç, Danimarka ve Norveç'e yayıldı. İngiltere kendi Protestanlık tarzını, İngiltere Kilisesini geliştirdi.

Oldukça kısa sürede Roma kilisesinin birden fazla rakibi ortaya çıktı. Protestan kiliseleri her ülkede farklı olmak üzere, birkaç farklı biçim kazandılar. Katolik kilisesi uluslararası bir örgüt olduğu halde, onlar kendi ülkeleri içinde kendine yeten ulusal kiliselerdi. İnsanlar Luther ve diğer reformcuların teşvik etmesiyle İncil'i kendi başlarına okumaya başladıklarında, İncil'in içinde Luther'i eleştirmek için de gerekçeler buldular. Protestan hareketi yeni kiliseler oluşturmaya devam ediyordu, çünkü artık İncil'i yorumlayacak ve inancı denetleyecek bir merkezi otorite kalmamıştı.

Yüz yıldan uzun süre Katolikler ve Protestanlar birbirleriyle kelimenin tam anlamıyla savaştılar. İki taraf da diğerini tamamen haksız, farklı bir Hıristiyan değil de, hatta Hıristiyan olmayan bile değil fakat Hıristiyanlık karşıtı, gerçek kilisenin düşmanı olarak görüyordu. Gerçek kilise ancak diğer tarafın yok edilmesiyle muhafaza edilebilirdi ve bu tehlikeli öğreti de katliamlara yol açtı. Bir Protestan'ı veya Katolik'i, Tanrı'ya mutlak biçimde hakaret eden ve dünyadaki kilisesine zarar veren bir öğretiyi yaymalarına izin vermektense, öldürmek yeğdi. Yüz yıl boyunca savaşıp iki taraf da kazanamayınca iki taraf da bir çeşit uzun ateşkese girdi ve hoşgörü kavramı derece derece ortaya çıktı. İlk başta Protestan ve Katolik ülkelerin olabileceği –bu büyük bir sıçrayıştı– ve sonra belki de farklı Hıristiyanların bir ülkede barış içinde yaşaya-

bileceği fikri –ilk başta buna ne Protestanlar ne de Katolikler inanıyordu– kabul gördü.

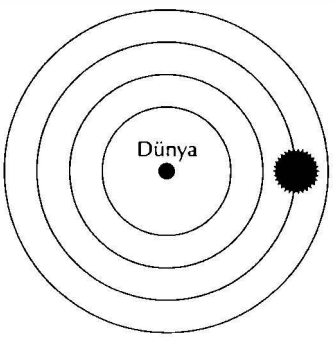
Hem Rönesans hem de Reform geçmişe yönelmiş hareketlerdi; kuruluş karışımının bir parçasını diğerlerinden ayırmaya çalışıyorlardı. Rönesans geçmişteki Yunan ve Roma ilmini, Protestan reformcular da Roma yapısını kazanmadan önceki Hıristiyan kilisesini esas alıyorlardı. Katolik kilisesi iki hareketin de kaynağı olan belgeleri korumuştu. Kilise Rönesans'ın entelektüel otoritesini kurtarmak için kullandığı Yunan ve Roma ilmini muhafaza etmiş ve Protestan reformcuların teolojisini ve birliğini bozmak için kullandığı İncil'i yaratmış ve kutsallaştırmıştı.

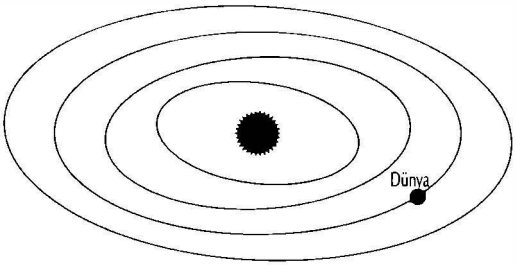
***

Şimdi de Avrupa kültürünün nasıl ileri bakar hale gelip, gelişime inanmaya başlamasına ve her şeyin zamanla düzeleceği gibi tuhaf bir inanca nasıl kapıldığına bakalım. Gelişmeye olan inanç on yedinci yüzyıldaki Bilimsel Devrim'in bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu bizim modern bilimin başladığı dönemdir.

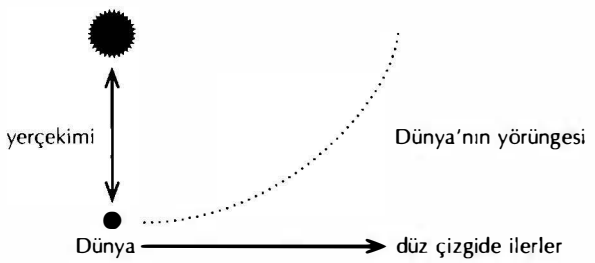
On yedinci yüzyılın başında Yunanlılar evren ve işleyişi hakkında hâlâ otoriteydi. Ana öğretilerine göre Dünya evrenin merkezinde bulunuyordu ve Güneş ile Ay da dahil olmak üzere diğer gezegenler dünyanın etrafında dönüyordu. Yunanlılara göre dünya hareketsizdi; hareket ediyor gibi görünmüyordu; hangi güç onu hareket ettirebilirdi ki? Dünya sabittir. Dünya saf olmayan bir âlemdir; Dünya'da şeyler değişir ve çürür, ancak semavi güçlerin âlemi saf, mükemmel, değişmezdir. Neden gezegenler daire çizerler? Çünkü daire mükemmel bir formdur. Yunan geometrisinin öğretilerinden biri mükemmel formlardır: Örneğin kare ve daire böyledir. Böylece gezegenler daire çizer ve bu mükemmel bir biçim olduğu için de hareket etmek için güce ihtiyaç duymazlar. Mükemmel dairesel uyum içinde dönmeye devam ederler.

On yedinci yüzyılda bu görüş bizim hâlâ gerçek olarak kabul ettiğimiz görüş tarafından alaşağı edildi. Güneş, güneş sisteminin merkezindedir; gezegenler Güneş'in etrafında daire değil de elips çizerek dönerler; Dünya Güneş'in etrafında dönen gezegenlerden biridir, Dünya'nın etrafında da Ay döner. Sistem tek bir sistemdir; saf olmayan Dünya ile saf semavi âlem ayırımı yok olmuştur. Baştan aşağı tek bir sistem vardır ve bir yasa veya yasalar serisi her şeyi açıklar.

Dünya ve gezegenleri hareket ettiren nedir? Isaac Newton'a göre bu evrendeki her şey başka bir şey onun üzerinde etki edinceye kadar düz bir çizgi üstünde hareket etmeye devam eder. Bu başka bir şey evrendeki bütün cisimlerin arasında daima var olan çekimdir. Bütün cisimler birbirlerini çekerler: Bu kitap Dünya'ya çekiliyor, Ay Dünya'ya çekiliyor, Dünya Güneş'e çekiliyor. Dünyadaki su, Dünya ile Ay arasındaki değişen çekim gücü nedeniyle gelgitler şeklinde çekiliyor. Bütün maddeleri bir arada tutan tek bir sistem vardır. Şimdi gezegenlerin neden bu şekilde hareket ettiklerini saptayabiliriz. Gezegenler üzerinde etkili olan iki güç vardır: Düz bir çizgide ilerleme eğilimi ile güneşe çekilme eğilimi. Bu iki eğilimin sonucu olarak gezegen güneş etrafındaki eliptik yörüngeye girer.

Bütün cisimler arasındaki bu çekime Newton "yerçekimi" adını verdi ve kendisine ait bu Evrensel Yerçekimi Yasasıyla,

iki cisim arasındaki yerçekimi gücünü hesaplayabiliyordu. Yasa matematiksel bir formülle ifade edilir. Bu yasaya göre cisimler büyüdükçe yerçekimi kuvveti artar: Kuvvet kütleyle direkt bağlantılıdır. Cisimler arasındaki mesafe arttıkça çekim kuvveti zayıflar: Kuvvet direkt olarak aralarındaki mesafeyle bağlantılıdır. Yani iki cismin kütlesi büyüdükçe çekim artar ve birbirlerinden uzaklaştıkça da azalır. Aslında cisimler birbirinden ayrıldıkça hızla azalır; çekim gücü iki cismin arasındaki mesafenin karesiyle orantılı olarak zayıflar. Böylece mesafenin iki kat artması kuvveti dört kat zayıflatır (2 x 2). Başınızı ağrıtacağım tek denklemi, formülü burada veriyorum. Newton bunu Dünya ile Güneş arasındaki çekimi ölçmek için kullanmıştır.

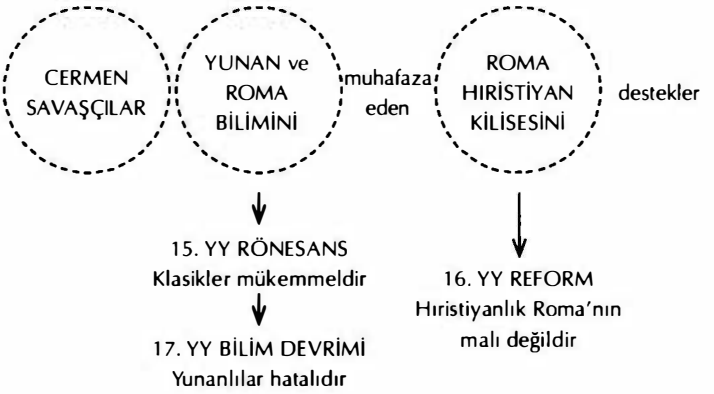
$$F = G \frac{m1 \times m2}{r^2}$$

F iki cisim arasındaki yerçekimi kuvvetinin büyüklüğü
G yerçekimi sabiti
m1 ilk cismin kütlesi
m2 ikinci cismin kütlesi
r iki cisim arasındaki mesafe

Böyle bir denklem bize hem matematiğin bilimin merkezinde olduğunu hem de Yunan sezgisinin doğru çıktığını hatırlatır: Dünya basittir ve onu yöneten yasalar matematiksel olmalıdır. On yedinci yüzyıl bilimcileri evrene dair Yunan bilimini altüst ettiler ama bunu Yunanlıların matematik yöntemiyle yaptılar. Bulunduğumuz yerden –Güneş'in etrafındaki üçüncü gezegen olan Dünya'dan– bütün sistemin işleyişini bulmamız ne kadar muhteşem bir başarıydı! İnsanların kendilerini evrenin merkezine koymaları çok normaldi. Duyularının gösterdiklerini izleyip dünyanın hareketsiz olduğunu farz etmeleri çok normaldi. Muhteşem Yunanlıların bilimine

saygı göstermek uygundu. Tüm bu eğilimlere karşın, on yedinci yüzyılda bilim büyük başarı kazandı.

Bilimsel Devrim'in mesajı *Yunanlıların hatalı olduklarıydı*. Klasiklere gösterilen büyük saygı yok olmuştu. Onlarla aynı düzeyde olmaktan daha iyi bir şey yapmış; onları geçmiştik.

Bu bilimciler çok zekiydi ama zekâları onları nereye götürmüştü? İnsanların o kadar da değerli olmadıklarını, evrenin merkezinde olmadıklarını keşfetmişlerdi. Bu Batılıların ortak ikilemidir; çok zekiyiz ama sürekli olarak önemsiz olduğumuzu keşfediyoruz. Daha kötüsü on dokuzuncu yüzyılda Darwin maymunlarla atamızın ortak olduğunu görüşünü ileri sürdüğünde geldi. Bu insanı daha da alçaltmak ve haddini bilmezliğini göstermekti. Biz evrenin merkezinde değiliz, özel bir tür değiliz, rastlantısal olaylar sonucunda hayvan krallığının soyundan geliyoruz.

Hem Protestan hem de Katolik kilisesi Güneş'in evrenin merkezinde olduğu ve Dünya'nın da onun etrafında döndüğü öğretisine karşı çıktı. Tanrı dünyayı yarattı, diyordu İncil, sonra Güneş, Ay ve yıldızları onun yukarısına koydu. En sonunda kilise boyun eğmek ve bilimcilerin haklı olduklarını beyan etmek zorunda kaldı; ilk başta Darwin'e karşı çıktıklarında olduğu gibi, iki olayda da otorite kaybettiler.

Bilimsel Devrim'den sonra ortaya çıkan nesil keşiflerin insanın önemini azalttığını düşünmüyordu. Tam tersine eğer bunu yapabiliyorsak –aklımızla tüm sistemin nasıl çalıştığını çözüp, matematikle tam olarak tanımlayabiliyorsak– o zaman daha da ileri gitmek için aklımızı kullanabiliriz; bu akılla insan hayatı arasında bağlantı kurabilir ve tüm tanımlamalardan yola çıkarak onu geliştirebiliriz diye düşünüyorlardı. Aklı hâkim kılma arzusu toplumun yeniden şekillendirilmesini, devlet, ahlak ve teolojiye aklı uygulamayı amaçlayan, on sekizinci yüzyıla ait bir entelektüel hareket olan Aydınlanma'yı canlandıran şeydir.

Aydınlanma başladığında en güçlü olduğu yer Fransa'ydı. Aydınlanma bilginleri dünyaya cehaletin ve batıl inancın hâkim olduğunu düşünüyorlardı. Toplumun iki büyük, usa aykırı gücü kilise, yani Katolik kilisesi ile Fransa'nın mutlak hükümdarı olan kraldı. Kilise ile kral konumlarını halkın cehaletinden yararlanarak koruyorlardı. Kilise halkı hizada tutmak için mucize ve cehennemdeki bitip tükenmek bilmeyen ceza öykülerini yayıyordu. Krallar onları Tanrı'nın takdir ettiği, otoritelerini sorgulamanın dine karşı gelmek olduğu ve insanların itaat etmekten başka seçenekleri olmadığı iddialarını yayıyordu. Aydınlanmayı savunanlardan biri düzeni şu şekilde özetliyordu: "Son kralın son rahibin bağırsaklarıyla boğulduğunu görmek isterim."

Kabul etmek gerekir ki bu son derece uç bir görüştü. Aydınlanma devrimci bir hareket değildi; hatta politik bir hareket bile değildi. Akıl ve eğitim yayıldıkça batıl inanç ve cehaletin yok olacağına ve insanların mucize veya kralların Tanrı'nın izniyle hükmettiği gibi saçmalıklara inanmaktan vazgeçeceklerine inanan bilgin, yazar, sanatçı ve tarihçi topluluğuydu. İnsanları eğittikçe aydınlanma gerçekleşecekti. Ancak Aydınlanma'nın önde gelen simaları demokrat değildi; akılla yönetilen bir toplumda planlarını uygulayacak aydınlan-

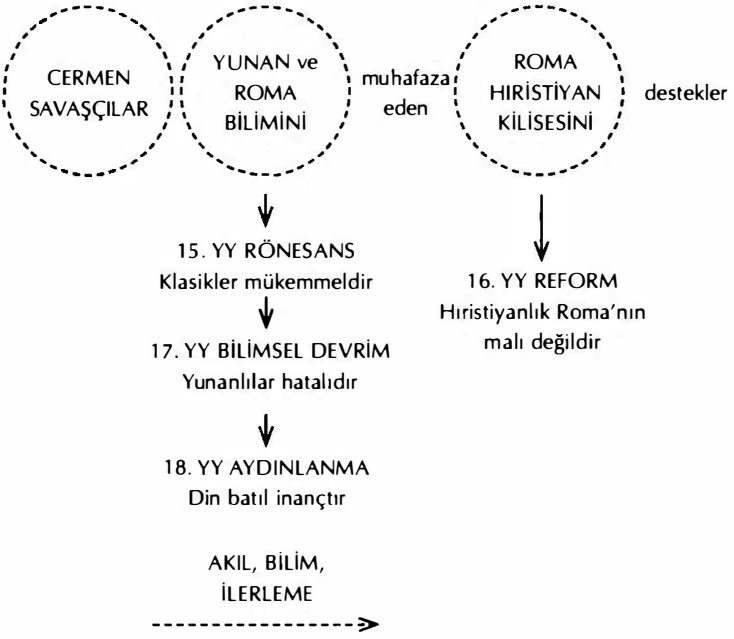
mış bir hükümdar görmekten çok mutlu olurlardı. Söylendiğine göre on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının bazı kralları aydınlanmış tiranlardı. Barbarca ceza ve işkenceleri kaldırdılar; yasalarını bir sisteme bağladılar; insanları eğitmek için bir şeyler yapmaya başladılar.

Fransız Aydınlanma'sının büyük başarısı bir ansiklopedi yazılmasıydı. Bu ilk büyük modern ansiklopedidir ve günümüzdeki ansiklopedilerin aksine, otorite konumundaki bilginlerce yazılmış bir eser olmadığı için dikkate değerdir. Radikal bir ansiklopediydi çünkü her şeyi usa vuruyor ve bilgiyi hiyerarşik hale getirmiyordu. Kilisenin tercih edeceği gibi teoloji ve Tanrı'yla başlamıyordu. Tanrı'yı bu ansiklopedide nerede bulursunuz? T (*Tanrı* için) ve D (*Din* için) maddelerinin altında. Bilgiler alfabetik dizilmiştir ve tam da bu alfabetik yapma edimi kiliseye ve kilisenin en büyük hakikatlere sahip olduğu iddialarına karşı gelmektir. Bütün bilgiler aynı şekilde işlenmiş ve hepsi de aynı teste tabi tutulmuştur. Ansiklopedi tapınma üzerine şu tavsiyede bulunuyordu: "Hakiki Tanrı'ya tapınma davranışı akıl yolundan sapmamalıdır çünkü Tanrı aklın yazarıdır..."

Editörler kilise veya krala direkt saldırma hususunda çok dikkatli davranmak zorundaydılar çünkü on sekizinci yüzyıl Fransa'sında hâlâ sansür hâkimdi! Sansürcü, anlayışlı biri olduğundan, bir keresinde, baskı kalıplarını bir sonraki basımda kullanılmak üzere saklamak için en uygun yerin kendi evi olduğunu belirtmişti. Ansiklopedinin zorlu yollarda nasıl ilerlediğini Nuh'un Gemisi maddesinin girişinde görebiliriz. Maddenin başında Nuh'un Gemisi'nin ne kadar büyük olduğu sorulur. Epeyce büyük olmalıdır. Yalnızca Avrupa'daki her hayvandan iki tane değil, dünyadaki diğer hayvanlardan da alması gerekiyordu. Hem sadece hayvanlar da değil, çünkü uzun süre gemide bulunacaklarından hayatta kalmak için yeme de ihtiyaçları vardır. İki koyun yeterli olmazdı; aslanla-

rı beslemek için yüzlerce kuzu olmalıydı. Muazzam bir gemi olmalıydı, yine de İncil'e bakarsak gemiyi yapmak için dört kişi çalışmıştır. Kim bilir adamlar ne kadar da iri ve güçlüydüler! Ansiklopedi sahici bir araştırma yapıyor gibi görünerek öykünün bir saçmalık olduğunu gösteriyordu.

Aydınlanma yanlıları ille de Tanrı'nın yaratıcı olduğuna veya evrenin başlangıcındaki etkileyici tin olduğuna karşı çıkmıyorlardı. Batıl inanç dedikleri şeye ve kilisenin insanların zihinlerinin kontrolünü ele geçirmek için bunu kullanmasına karşıydılar. Kilisenin insanlara, eğer itaat etmezlerse cehennemde yanacaklarını söylemelerinden nefret ediyorlardı. Aydınlanmanın mesajı *dinin batıl inanç olduğuydu*. Yani Avrupa uygarlığının bir zamanlar merkezi olan din bir yana atılmalıdır. Akıl onun yerine geçecektir. *Akıl* ve *bilimin* yolundan gidersek o zaman *gelişme* yaşanacaktır. Akıl ve bilim bizi karanlıktan ışığa doğru götürür.

Gelişme yeni bir fikirdi. Eski insanlar gelişmeye inanmıyordu; bir büyüme ve bozulma devri olduğuna inanıyorlardı; kurumlar ve toplum ilk başlarda zinde ve dinç olurlar, sonra bir yozlaşma süreci başlar. Tarih tekerrürden ibarettir. Kilise gelişmeye, en azından Tanrı'dan bağımsız insan çabasıyla elde edilen gelişmeye inanmıyordu, çünkü insanların temelde kötü olduklarına inanıyordu. Yalnızca aklın yönlendirdiği insanlar asla mükemmel bir toplum yaratamazlardı.

***

Aydınlanma fikirleri ilk denemesini on sekizinci yüzyılın sonundaki Fransız Devrimi'nde yaptı. Aklın başarabileceklerine beslenen büyük umutlara rağmen, Fransız Devrimi kral ve kilise bir yana atıldığında yeni bir aydınlanma çağı sunmadı; katliam, baskı ve diktatörlük getirdi. Ancak bu olmadan önce tuhaf karışımın son öğesinde de bir değişim başladı. Bu, on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki Romantizmle birlikte meydana geldi.

Romantizm yanlıları hislere, duygulara ve tutkuların hepsine inanıyordu. Bu bakımdan akla inancını ortaya koyan Aydınlanma'ya taban tabana zıttı. Romantizm tüm Avrupa'ya yayılan bir hareketti ancak en güçlü olduğu yer, fikirlerinin tam manasıyla başarılı olduğu Almanya'ydı. Romantizm yanlıları aklın duygularımızı ve tutkularımızı kontrol etmesini istemiyordu. Büyük bir yazar veya sanatçının, klasiklerin eski bir temasını alıp zarif bir biçimde yeniden yazan biri değil de, ruhunu ortaya koyan, tutkularını, kederini, umutsuzluğunu ön plana çıkaran biri olduğunu düşünüyorlardı. Sanat duygusal, dışa vurumcu, son derece heyecan dolu olmalıydı.

Bu Alman fikirleri Aydınlanma'ya dair Fransız fikirlerine karşı bilinçli bir şekilde gelişti. Almanlar insan ve toplum hakkında soyut olarak konuşamayacağınızı, çünkü insanoğlunun bulunduğu ülkeye bağlı olarak farklı olduğunu söylü-

yordu. Romantikler, dilimiz ve tarihimizle şekillendiririliz, bunlar bize kazınmıştır, diyorlardı. Yani kendilerine ait bir tarihleri ve dilleri olan Almanlar daima Fransızlardan farklı olacaktır. Fransız salonlarındaki entelektüellerin inandığı gibi evrensel bir akıl yoktur. Bizler Almanız ve Alman olmanın ne olduğu hakkında keşifte bulunmak istiyoruz. Alman Romantikleri Cermen savaşçıların uygarlıkla, Roma ve Hıristiyanlıkla karışmadan önce nasıl olduklarını öğrenmek istiyordu. Almanları karışımdan çekiyorlardı. Bu orman insanlarını, onların zindelik ve canlılıklarını, hamlıklarını seviyorlardı. Zayıf entelektüelleri takip etmek istemiyorlardı. Toprağa yakın yaşayan ve Alman olmanın nasıl bir şey olduğunu bilen Almanlara saygı duyuyorlardı.

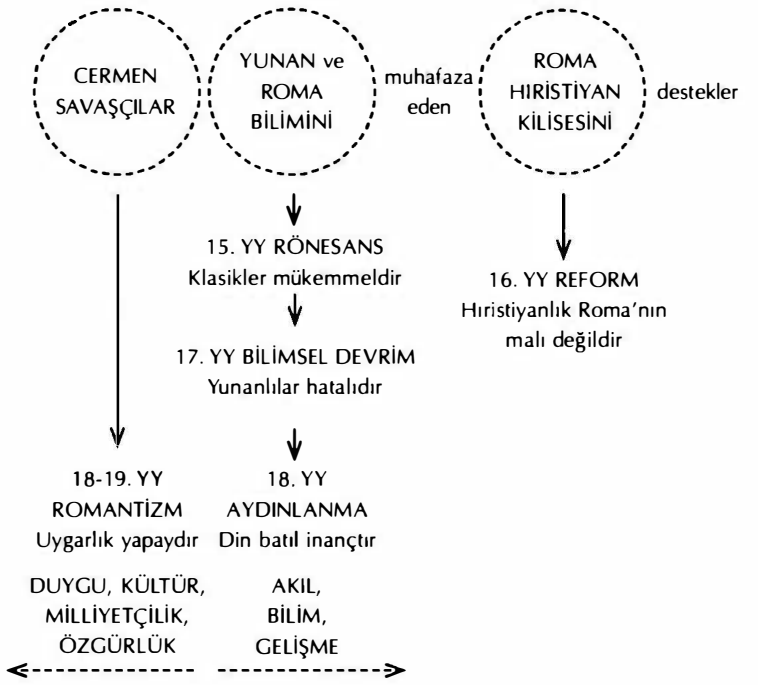
Kültüre olan modern ilgi ve saygımız bu noktada, entelektüeller ilk kez halk kültürünü derlemeye başladıkları sırada başlar. Küstah Fransız entelektüellerinin akıl hakkındaki gevezeliklerine verilen yanıt botlarınızı ayağınıza geçirip yürüyüşe çıkmaktır. Alman halkının, köylülerin yanına gidin, öykülerini ve şarkılarını kaydedin: İşte orada gerçek aydınlanmayı bulursunuz. Romantizm'in mesajı *uygarlığın yapay olduğuydu*; uygarlık bizim gelişimimizi engeller ve bizi kısıtlar. Ancak geleneksel kültürde hayat tam manasıyla yaşanır.

Bu görüş Batı toplumlarında o zamandan bu yana etkili olmuştur. 1960'larda bu konuda büyük bir patlama yaşanmıştır. Aldığı formlardan biri özgürlük çığlığı olmuştur: Kurallar olmasın, basit, doğrudan ve sade yaşayalım, kendi yiyeceklerimizi yetiştirip, kendi giysilerimizi dokuyalım. Saçımızı uzatalım, komünler halinde yaşayalım, hislerimiz hakkında ve birbirimizle ilişkilerimizde açık olalım. Ayrıca daha otantik insanlardan, işçi, köylü veya "soylu ilkel insanlardan" esinlenelim.

Romantikler ayrıca modern dünyada muazzam bir güç haline gelmiş olan milliyetçilik ideolojisini –formel düşünce-

sini– de icat etmiş oldu. Milliyetçiliğe göre kendi kültürleri ve dilleri olan insanlar birlikte yaşamalı ve kendi devletleri olmalıdır. İyi devlet için nelerin gerektiği hususunda soyut olarak çözüm üretmek yeterli değildir; eğer devlet kendi insanlarınızın devleti değilse iyi bir devlet olamaz. Sırplar birlikte yaşamalı ve bir Sırp devleti olmalıdır; Hırvatlar birlikte yaşamalı ve bir Hırvat devleti olmalıdır. Sırplar ve Hırvatların birlikte yaşadığı bir ülke Sırp ve Hırvatların kendilerini tam olarak ifade edemedikleri bir ülke demektir. Sırp olmanın özü kendi devletimiz olmadığı müddetçe serpilemeyecektir: Milliyetçiliğin ideolojisi budur.

Romantizmde esas olan *duygu, kültür, milliyetçilik* ve *özgürlüktür*; bu akıl, bilim ve gelişmeye zıt yönde ilerleyen bir oktur.

Böylece tablomuz tamamlanmış oluyor. 1400 yılından bu yana neler olduğunu görebiliriz. Bir zamanlar ortaçağda uygarlığın merkezi olan kilisenin merkezinde bir gedik vardır. Rönesans, Reform, Bilim Devrimi, Aydınlanma, Romantizm: Hepsi de farklı açılardan kilisenin otoritesini zayıflatmıştır.

Kilise yani Katolik kilisesinin günümüzde hâlâ biraz otoritesi vardır ve siz aydınlanmış bir insansanız papaya saldırmaya değeceğini düşünebilirsiniz. Kuşkusuz bütün aydınlanmış insanlar doğum kontrolünün iyi bir şey olduğuna inanır, fakat papa bunun Tanrı'nın öğretisine karşı çıkmak olduğunu ve hiçbir pragmatik değerlendirmenin bunu doğru kılamayacağını söyler. Batı'da çoğu Katolik papayı bu konuda dikkate almasa da bu hâlâ böyledir. Şu var ki genelde biz büyük bir laikleşme sürecini takip etmekteyiz.

Bir yandan bilim ve gelişmenin çifte gücü, diğer yandan duygu ve özgürlük hâlâ çok güçlüdür. Bazen bunlar birbirlerini takviye edebilirler; bazen de birbirlerine karşıdırlar. Bu iki gücün bizi nasıl bölmeye devam ettiğini bir düşünün. İlk olarak, İncil'deki insanın yaratılışıyla ilgili bölümü okuyalım.

> Tanrı erkeği toprağın tozundan yarattı, burnuna hayat nefesini üfledi ve erkek yaşayan bir can haline geldi. Tanrı Cennet'in doğusunda bir bahçe yaptı ve oraya yarattığı erkeği koydu. Tanrı dedi ki, "Erkeğin yalnız olması iyi bir şey değil; ben onun için uygun bir yardımcı yaratacağım." Tanrı böylece Âdem'in üstüne derin bir uyku çöktürdü; kaburga kemiklerinden birini aldı ve etini kapattı. Erkekten almış olduğu kaburga kemiğinden bir kadın yarattı ve erkeğin üstüne getirdi. Âdem dedi ki, "Bu şimdi benim kemiklerimin kemiği, etimin eti: ona Kadın denecek çünkü o Erkekten yaratıldı." Bu nedenle bir erkek anne babasını terk ettiğinde, karısına bağlanır: Onlar da tek can olurlar.

Okullardan biyoloji ve evrim dersini kaldırıp, bu öyküyü anlatsak ne dersiniz? "Hayır, hayır," dersiniz, çünkü siz aydın ve ileri görüşlü bir insansınız. Eğitim hakkında konuşuyoruz; eğer anne babalar bunu çocuklarına öğretmek istiyorlarsa kendileri öğretebilirler. Peki, ya biyoloji ve evrim derslerini kaldırmayıp, aynı zamanda bu Hıristiyan öyküsünü de anlatsak? "Hayır, hayır." Bilim bizim hayvanlardan evrimleştiğimizi gösteriyor; öğretilebilecek tek şey bu. Etrafta yaratılış teorisini savunan çılgın insanlar var; onların okullarımıza sızmalarına müsaade edemeyiz.

Şimdi de başka bir öykü, Avustralya Yerlilerinin bir öyküsünü okuyalım.

> Bir zamanlar çok sevdiği bir yeğeni olan yaşlı bir adam vardı. Yeğeni olan genç adam uzak bir ülkeye gitti ve orada genç bir kadına âşık oldu. İkisi birlikte kaçtılar ama kabilenin yaşlıları onları takip etti çünkü genç kadın kabilenin yaşlı adamlarından biriyle evlendirilecekti. Genç adama mızrak saplayıp öldürdüler. Amcası olan yaşlı adam bunu duyduğunda çok üzüldü çünkü yeğenini çok seviyordu. Yaşlı olmasına rağmen yeğeninin cesedini getirmek için o ülkeye gitti. Ceset amca için büyük bir yüktü çünkü o hakikaten çok yaşlıydı ve genç adam da neredeyse tam bir yetişkin vücuduna sahipti. Ancak amca bu işin üstesinden geldi; cesedi memleketine getirdi ve uygun bir şekilde gömülmesini sağladı. Siz de hâlâ yaşlı adamın gittiği yoldan gidebilirsiniz. Durup cesedi kumlu zemine bıraktığı yerde bir kaynak görürsünüz. Cesedi taşlı zemine bıraktığı yerde de, yaşlı adamın gözyaşlarıyla dolmuş, taşla çevrili bir göl görürsünüz.

Avustralya Yerlileri ya da Aborjinler büyülü bir dünyada yaşarlar. Ülkelerinin her bölümünün, atalarını şu anda onların hayatlarına ilintileyen kendi öyküsü vardır. Bu tarz öykü-

lerin muhafaza edilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? "Evet," dersiniz. Aborjin çocuklarına öğretilmeli mi? "Evet, tabii ki." Okullarda öğretilmeli mi? "Evet". Bunlar gerçekten onların okullarında öğretiliyor zaten.

Aydınlanma yanlısı adam rolünü oynarsam, şöyle diyebilirim: "Çocuklar kaynak ve taşla çevrili göllerin kaynağını öğrenmek istiyorlarsa jeoloji okumalılar."

"Ama," dersiniz, "mesele o değil ki."

Aydınlanma yanlısı adam rolüme devam edip, "Aborjinler karanlık ve büyü korkusuyla yaşadılar," derim, beni dinlemezsiniz. Büyülenmişsinizdir. Aborjinlerin daha bütün, sağlıklı ve doğal bir yaşamları var gibidir. Romantik hisler içinde kendinizi kaybedersiniz.

İkilem içinde gibisinizdir. Kendi çocuklarımızın sadece bilim okumasını istersiniz; gene de geleneksel inançları bozulmamış, bilimsiz insanlara gıpta ediyor gibisinizdir.

Bizim kaderimiz ayrılmak, bölünmek ve kafa karışıklığıdır. Diğer uygarlıkların tek bir geleneği var, böyle tuhaf bir üçlüleri yok. Bizim ahlaki ve entelektüel yaşamda yaşadığımız altüst oluş ve karmaşaya onlar o kadar maruz kalmıyorlar.

Çok karışık bir soydan geliyoruz ve evimiz diyebileceğimiz bir yer yok.

3
Klasik Çağ Duygusu

Rönesans döneminde bilgin ve yazarlar Yunan ve Roma sanat, edebiyat ve bilimiyle belki aynı seviyeye gelinebileceğini ama onların asla aşılamayacağını düşünüyorlardı. İşte bu nedenle klasiği en iyi olarak etiketlediler. İki yüzyıl boyunca insanlar modern insanların yaptıklarına karşı atalarının başardıklarını tartıştılar. On yedinci yüzyılda Yunan biliminin Güneş, Dünya, gezegenler ve yıldızlar konusunda yanıldığı gösterildiğinde tartışma yatıştı. O zamandan itibaren klasiklere daha az saygı gösterilmiş ve biz modern insanların başarabileceklerine dair daha fazla umut beslenmiştir. Ancak bazı alanlarda başlangıç noktamız Yunan ve Roma yazarları olarak kalmıştır. Bu devlere baktığımızda, "klasik duyguyu" almamız hâlâ mümkündür.

Atina'nın üç büyük filozofu –Sokrates, Platon ve Aristoteles– felsefede hâlâ çok etkili olan büyük güçlerdir. Bütün Batı felsefesinin Platon'un dipnotu olduğu söylenmiştir. Bu üç adam birbiriyle derinlemesine bağlantılıdır. Platon, felsefeyi yoldaşlarıyla bir tartışma olarak icra eden Sokrates'in sözlerini kaydetmişti; Aristoteles ise Platon'un öğrencisiydi.

Sokrates hakikati öğrettiğini iddia etmiyordu. Hakikate ulaşmak için yöntem geliştirmişti, bu yöntemin esası her şeyi sorgulamak, hiçbir şeyi görünür değerine göre kabul etme-

mek ve sıradan görüşün mantıksal bir temeli olmadığını farz etmekti. Sokrates görünüşte basit bir soru sorar: İyi adam nasıl biridir? Yoldaşlarından biri cevap verir, Sokrates de bu cevapta büyük bir gedik olduğunu göstererek devam eder. Böylece bu adam veya başka biri başka bir girişimde bulunacaktır; ancak bu defa daha dikkatli olacaktır. Daha fazla sorgulama yapılır, her şey daha ince elenip sık dokunur. Sokrates zihniniz açık ve keskinse hakikate erişebileceğinize inanıyordu. Aramanız veya araştırma yapmanız gerekmiyordu. Hakikat vardır; onu elde etmek için zihninizi işlemeniz gerekir.

Bu yöntem günümüzde de onun adını taşır: Sokrates yöntemi. Üniversite dersleri gibi olması amaçlanmıştır; öğretim üyesi yasayı şart koşmak için değil de, öğrencilerin net bir biçimde düşünebilmelerine ve verimli bir tartışma yapabilmelerine yardımcı olmak için oradadır. Yani şöyle bir konuşma geçebilir:

Öğretim üyesi: Amanda, devrim nedir?

Amanda: Hükümetin güç kullanılarak devrilmesi.

Öğretim üyesi: Peki, ya krallıkla yönetilen bir devlet varsa ve kralın kardeşi kralı öldürüp yerine geçerse; bu bir devrim midir sence?

Amanda: Ah, hayır!

Öğretim üyesi: Demek ki hükümetleri değiştirmek amacıyla güç kullanılan bütün durumlar devrim sayılmaz?

Amanda: Şey, hayır, hepsi sayılmaz.

Öğretim üyesi: Peki, bir devrim yapmak için gücün yanı sıra ne gerekiyor?

Bu yöntemde bir tuzak vardır. Zeki insanlar çok şey bilmese de bunu gayet iyi yapabilirler.

Sokrates, Platon ve Aristoteles MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda, Atina'da demokrasi olduğu sıralarda yaşadılar. Hepsi de demokrasiyi eleştirdi ve Sokrates'in demokratik Atina'yla başı derde girdi. Tanrıları önemsemediği ve gençlerin ahlakını bozduğu için yargılandı. Savunmasında hiç kimseyi görüşlerini benimsemesi için zorlamadığını, yalnızca insanların inançlarının bir nedene dayanması için onları sorguladığını söyledi. 501 vatandaştan oluşan jüri onu suçlu buldu ama oylar birbirine yakındı. Jüri bu durumda ne ceza verileceğine karar vermek zorundaydı. Davacı ölüm cezası istedi. Bu noktada suçlanan kişinin özür dilemesi, karısı ve çocuklarını öne sürüp müsamaha için yalvarması beklenirdi. Sokrates onların ayaklarına kapanmayı reddetti. Dedi ki, sizi zihinsel ve ahlaki yönden gelişmeye teşvik eden birine verilecek uygun ceza nedir? Belki de bir hayatın sona erdirilmesi! Bana sürgün cezası verebilirsiniz, ama bir şehirden sürülürsem diğerinde de aynı şeyi yaparım. Nerede olursam olayım, dedi Sokrates, sorgulamadan yaşayamam: İncelenmemiş bir hayat yaşamaya değmez. Para cezası verebilirsiniz ama verebileceğim çok az şey var; zengin bir adam değilim. Umutsuzluğa kapılan takipçileri ortaya atılıp para cezasını ödemeyi teklif ettiler. Ancak jüri beklendiği gibi ölüm cezasını tercih etti.

Atina'da idamlar genelde derhal uygulanırdı fakat dini bir bayram nedeniyle infaz ertelendi. Sokrates kaçabilirdi ve yetkililer muhtemelen az da olsa kaçmasını diliyorlardı. Gel gör ki Sokrates bu seçeneği reddetti. Eğer sonsuza dek yaşayamayacaksam, dedi, neden hayata tutunmak için uğraşayım ki? Amacım yaşamak değil, iyi yaşamak. Atina'nın yasaları altında iyi bir yaşam sürdüm, cezamı kabul etmeye hazırım. Sokrates sonuna kadar felsefi tavrını sürdürdü. Zincirleri çıkarıldığında, acı ve hazzın ne kadar yakın olduğu yorumunda bulundu.

Baldıran zehriyle idam edilecekti. Yoldaşları hemen içmemesi için yalvardılar; zehrin gün sonunda içilmesi gerekiyordu ve güneş de henüz tepelerin ardında kaybolmamıştı. Sokrates hayata tutunacak olursa kendi gözünde küçük düşeceğini söyledi. Zehri gayet soğukkanlı bir şekilde ve en ufak bir tiksinme belirtisi göstermeden yuttu. Baldıran zehri çok çabuk öldürür.

Sokrates'in ölümünü filozofun tarafından bakarak anlattım. Öykü davacıların tarafından bakarak da anlatılabilir mi? Davacının oğlu Sokrates'in felsefi tartışmalarına katılmış, sonra ayrılıp ayyaş olmuştu. Davacı Sokrates'in tehlikeli olduğunu söylemekte haklı değil miydi? Eğer her şey sorgulanırsa insanlar tahammüllerini yitirirler; yalnızca akılla yaşamayız; bireylere yön verecek ve toplumun devamlılığını mümkün kılacak din, örf ve âdetler olmalıdır.

Bu tartışması zor bir meseledir. Kültürümüz Sokrates'ten yanadır. Bu durum her zaman böyle olmamıştır ancak Platon'un Sokrates'in ölümüyle ilgili öyküsü onu sorgulamanın koruyucu azizi kılmıştır.

Platon hâlâ felsefenin ana sorularından birinin başlangıç noktasıdır: Duyu deneyimlerimiz gerçeklik için hakiki bir rehber midir? Platon bu dünyada görüp tecrübe ettiklerimizin, yüce, ruhani bir âlemde mükemmel formda var olan şeylerin yalnızca belli belirsiz temsilcileri olduklarını söylemiştir. Burada sıradan masalar var ancak başka bir yerde mükemmel formda bir masa var. Adalet ve iyilik gibi soyut fikirler bile başka bir yerde mükemmel formda mevcutlar. İnsanlar bu âlemden geldiler; artık zihin ve ruhlarını kullanarak bunu yeniden keşfetmeleri gerekiyor. Platon büyük bir idealist filozoftur: Dünyaya dair materyalist bir tanımlamayı reddetmiştir.

Platon sağduyulu insanların öğretisini reddedeceğini biliyordu; onlar için de gücünü hâlâ yitirmemiş bir cevabı vardı. Bir mağaranın önünde prangalanmış bir grup insan olduğunu düşünün. İnsanlar arkalarını göremezler, yalnızca mağaranın içine bakabilirler. Arkalarında ve yukarılarında bir yol ve yolun ilerisinde de mağaraya ışık veren büyük bir ateş vardır. İnsanlar, hayvanlar ve arabalar yoldan geçtikçe, mağaranın arka duvarına gölgeleri vuracaktır. Prangalı insanlar sadece gölgeleri görecekler; onlara isim verip tartışacaklar; akıl yürütecekler; bu gölgelerin gerçeklik olduğunu düşüneceklerdir. Sonra, bu insanlardan birini mağaradan alıp açık havaya çıkardığımızı düşünelim. İlk başta ışıktan gözleri kamaşacak, sonra üç boyutlu nesnelerden ve renklerden şaşkına dönecektir. Ama aşağıdayken, diyecektir, sanmıştık ki... Evet, aşağıdayken hakikati göremezsiniz.

Platon'un öğrencisi Aristoteles doğal dünya ve evren, dünya ve semavi âlemler hakkında büyük bir bilgi sistemcisiydi. On yedinci yüzyılın Bilimsel Devrim'inde alaşağı edilen, dünyanın evrenin merkezi olduğuna dair öğreti Platon'a aitti. Gelgelelim açık düşünmekle ilgili Aristoteles kuralları ayakta kaldı. Bize iki önermeyle (bir genel ve bir özel) başlayıp, bunlardan bir sonuç çıkaran üç parçalı bir önerme olan tasımı sundu. Bir örnek:

Bütün kedilerin dört ayağı vardır
Milligan bir kedidir
Milligan'ın dört ayağı vardır

Bu doğru bir sonuç mudur? Tasımın doğru bir sonucu olması için, iki önermenin de doğru ve çıkarımın geçerli olması gerekir. Bu durumda, kedilerin gerçekten dört ayağı vardır ve Milligan da dediğimiz gibi kedidir. Yani önermeler doğru-

dur. Peki, çıkarım geçerli midir? Evet, Milligan bir kediyse ve bütün kedilerin dört ayağı varsa, Milligan'ın da dört ayağı olması gerekir. Milligan hakkında geçersiz bir çıkarım:

Bütün kedilerin dört ayağı vardır
Milligan'ın dört ayağı vardır
Milligan bir kedidir

Önermeler doğru bile olsa sonuç yanlıştır çünkü Milligan ile kediler arasında bir bağlantı yoktur (Milligan pekâlâ köpek de olabilir). Çıkarımın geçerli ama sonucun yanlış olması mümkündür; önermelerden biri doğru değilse böyle olur. Örneğin:

Bütün kediler siyahtır
Milligan bir kedidir
Milligan siyahtır

Çıkarım geçerlidir ama sonuç yanlıştır, çünkü ilk önerme doğru değildir. Tasımların yanlış sonuçlara yol açabileceği bütün şekilleri tanımlama ve isimlendirmeye ilişkin biçimsel kurallar vardır. Yunanlıların bize akılcı düşünmeyi öğrettiklerinin neden söylendiğini burada görebilirsiniz.

Modern Batı tıbbının izi Yunanlılara, özellikle MÖ beşinci yüzyılda Atina'nın altın çağında yaşamış Hipokrat'a kadar sürülebilir. Yazdıkları günümüze kadar gelmiştir, neredeyse kesin olarak bu çalışmalar Hipokrat'ın yöntem ve ilkelerine göre çalışmış birkaç yazardan yapılmış derlemedir. Hipokrat hastalığın doğal nedenleri olduğunu farz ederek ve onu sihir, büyücülük ve ilahi müdahaleden ayrı tutarak hastalık anlayışını usa vurdu. Hastalığın seyrini ve insanların hastalığı kap-

tıkları çevreyi yakından gözlüyordu. Hastalık oluşumundaki kalıpları görme çabaları nedeniyle ilk epidemiyolog sayılır. Doktorların kendilerini hastalarının sıhhatine adamış, ahlaklı, ağzı sıkı insanlar olması gerektiğini belirterek üzerlerine ağır bir sorumluluk yükledi; aslında çalışmaları tıp mesleğini tanımlamıştır. Yakın zamana kadar tıp öğrencileri onun geliştirdiği ve ismini taşıyan yemini etmişlerdir: Hipokrat yemini. Bu arada bu yemin Hipokrat'ın zamanındaki tıbbın durumunu gözler önüne serer:

> Beceri ve muhakememe göre uygulayacağım tedavi hatalı olmayacak veya hastaya zarar vermeyecek, yararına olacaktır. Benden istense bile kimseye zehirli ilaç vermeyeceğim veya böyle bir şey salık vermeyeceğim, bilhassa bir kadının çocuk aldırmasına yardım etmeyeceğim. Hangi eve gidersem gideyim, bütün günah ve ahlaksızlıklardan, özellikle de kadın veya erkek, evli veya bekâr birinden gelecek baştan çıkarma eyleminden sakınarak hastanın yararını düşüneceğim. Hastaya bakarken veya ondan uzaktayken bile, insanların yaşamını ilgilendiren, etrafa yayılmaması gereken şeyler gördüğümde veya duyduğumda bu tarz şeyleri kutsal sırlar olarak kabul ederek, o andan itibaren sessizliğimi koruyacağım. Yaşamımın ve mesleğimin saflığını ve kutsallığını koruyacağım.

Ancak Hipokrat aynı zamanda Batı tıbbının sırtına, Yunanlıların basitlik arayışından kaynaklanan büyük bir yanlış da yükledi. Vücut sağlığının dört öğenin veya yönün doğru dengesine bağlı olduğunu öğretti: kan, balgam, iltihap, melankoli. On dokuzuncu yüzyıla kadar, hastalığın kaynağı kan fazlalığı olarak belirlendiğinde sülük uygulanmasının nedeni budur. Bu yönden Hipokrat çok uzun süre bir klasik olarak kabul edilmiştir.

Yunanlılar neredeyse bütün bilim dallarında Romalılardan üstündüler, hukuk hariç. Roma hukuku hâkimlerin kararları ve hukukun bir parçası haline gelmekte olan hukukçuların yorumlarıyla organik olarak büyüyordu. Romalılar Yunanlılardan daha gerçekçi olmalarına rağmen, yasalara dair düşünceleri Yunan idealizminden birazcık etkilenmeden fazlasını içeriyordu. Fethettikleri insanların yasalarını inceledikçe ortak noktalar ilgilerini çekiyordu. Neden herkes hukukun olması gerektiğinde hemfikirdi? Bu sorgu çizgisi herhangi bir toplumun yasalarını geliştirmek için yararlanılması gereken ve kendini adalete adamış bir toplumun reddedemeyeceği doğal bir yasa –mükemmel forma sahip bir yasa– olduğu kavramına götürdü.

Roma hukukunun en yetkin özeti, Cermenlerin saldırısından sonra yıkılmamış olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başındaki İmparator Jüstinyen'in emriyle MS altıncı yüzyılda oluşturuldu. Jüstinyen kanunu on birinci yüzyılda yeniden keşfedildiğinde hemen etkili oldu. İngiltere'de daha az etkili oldu çünkü burada zaten genel hukuk çok iyi tesis edilmişti ancak İngiliz sözleşme hukuku kanundan etkilendi. Şimdi sözleşmelerle ilgili iki soruna bakalım.

Kira sözleşmesini düşünün. Kiralanmış bir at çalınırsa, bunda kiralayan kişinin yükümlülüğü nedir? Yanıt: Atın bedelini sahibine ödemelidir çünkü ata sahip olmalıydı. (Böyle durumlar için günümüzde Romalılarda olmayan sigorta vardır.) Ancak at şiddet kullanılarak çalınmışsa, kiracı sorumlu değildi. Başka birinin atını korumak için kendini tehlikeye atmak zorunda değildi. Ancak kiracı atı öngörülen zamandan daha fazla elinde tutmuşsa, at şiddet kullanılarak alınmış olsa bile, kayıptan sorumluydu.

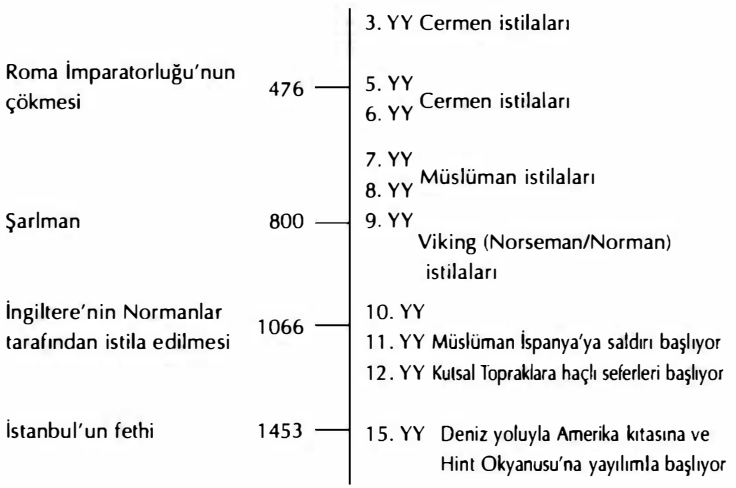
Yüzük yapması için tutulmuş bir kuyumcuyu düşünün. Bu bir yüzük satış sözleşmesi mi yoksa kuyumcunun tutul-

ması sözleşmesi midir? Farklı sözleşmeler için farklı kurallar geçerlidir. Yanıt altını kimin tedarik ettiğine bağlı olarak değişir. Altını tedarik eden müşteriyse sözleşme kuyumcunun tutulma sözleşmesiydi. Altını tedarik eden kuyumcuysa bu bir satış sözleşmesiydi.

Hukukun ne kadar kapsamlı ve ayrıntılı olduğunu ve derleyicilerin, insanların bütün işlem çeşitleri yönünden adil ilkeleri oluşturmak için ne kadar uğraştıklarını görebilirsiniz. İşleri farklı yapmayı seçebiliriz ama hangi sorunla karşılaşırsak karşılaşalım, daha önceden bu sorun üzerinde düşünülmüş olduğunu biliriz. Bu büyük entelektüel yapının –yüzyıllar boyunca birçok zihnin ortaya koyduğu eserin– önünde kendimizi küçük hissederiz. Bu işte klasik histir.

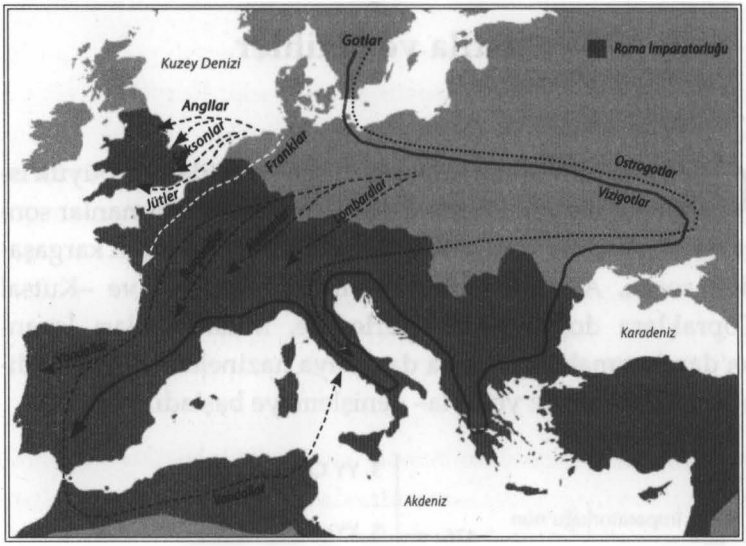
4
İstila ve Fetihler

Cermenlerin Roma İmparatorluğu'nu istilası üç büyük istilanın ilkiydi. Cermenlerin ardından Müslümanlar sonra da Norveçliler yani Vikingler geldi. Yıllarca süren kargaşadan sonra, Avrupa toplumu istikrara kavuştu ve –Kutsal Topraklara doğru haçlı seferleriyle, Müslümanları İspanya'dan kovmak için, sonra da dünya hazinelerinde hak iddia etmek için deniz yoluyla– genişlemeye başladı.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü MS 476 olarak biliriz. Ancak İmparatorluğun yalnızca batı yarısı bu tarihte çök-

müştür. Yunanca konuşan doğu yarısı Konstantinopol başkenti olmak üzere, 1000 yıl daha devam etmiştir. Bu şehir ilk başta, ismini doğu imparatorluğuna veren Byzantion (Latince Byzantium) adında bir Yunan şehriydi. Bizans İmparatorluğunun çöküşünü daha sonra ele elacağız.

Cermen istilacılar ve Roma İmparatorluğu.

Batı imparatorluğu söz konusu olduğunda, "çöküş" kelimesi yanıltıcı bir tanım verir; aynı şekilde tek bir tarih verilmesi de. Barbarların sınırlarda yığılması, güneye doğru sürekli bir ilerleyiş, Romalıların geri çekilmesi, Roma'da son anda yapılan bir direniş söz konusu değildi. Durum kesinlikle böyle değildi. Bu oldukça sıra dışı bir istilaydı. Farklı Cermen kabilelerinin hareketlerini haritada izleyebilirsiniz.

Kuzey sınırları hiçbir zaman tam olarak engel teşkil etmemişti. Roma askeri birliklerinin mal değiş tokuşunu denetlediği kavşak noktalarında Cermenlerle Romalılar arasında

daima temas olmuştu. Bazen Roma İmparatorluğu bilinen sınırları zorlamıştı. MS birinci yüzyılda Roma askeri birlikleri Ren Nehri'ni geçmişler ve günümüzde Almanya olan yere doğru uzun bir yol kat etmişlerdi. Bu kısa süren bir akın olmuştu, çünkü Cermenler bu birlikleri yok etmişler ve bu sayede Roma İmparatorluğu hakkında daha çok şey öğrenmişlerdi.

MS üçüncü yüzyılda imparatorluğu neredeyse yıkan bir dizi Cermen saldırısı olmuştu. O zamanlar Roma'nın yönetiminde büyük bir istikrarsızlık vardı; birkaç imparator başa geçip sonra çok çabuk gittiler ve istilacılara çok az direniş gösterildi. İmparatorluk yıkılmadı ancak artık imparatorluk içinde Cermenlerin yerleştiği bölgeler vardı. Hıristiyanlığa 313'te resmi destek vermiş olan İmparator Konstantin bu karmaşa zamanını dikkatle gözledi ve genel anlamda imparatorluğu yeniden organize etmeye ve güçlendirmeye çalıştı.

İmparatorluk içine yerleşmiş Cermenler Roma ordusuna alınıyordu, bu nedenle beşinci yüzyıl istilalarının yaşandığı savaşlarda Cermenler iki tarafta da savaşıyorlardı. Romalı askerlerin belki yarısı, hatta fazlası Cermendi ve Cermenler ayrıca general olarak da hizmet veriyorlardı. Romalıların kendi taraflarında savaşmaları için Cermenleri ordularına almak zorunda olması imparatorluğun zayıflığını gösteren apaçık bir işaret gibidir. Yirminci yüzyılın başlarında ırkçı düşüncenin çok güçlü olduğu zamanlarda, Roma İmparatorluğu'nun neden çöktüğüne dair net bir yanıt vardı: Romalılar kaderlerini aşağı bir halkın ellerine teslim etme hatasını yaptılar. Bu fikir bu kaba haliyle günümüzde elbette rağbet görmüyor. Ancak kendisini savunmak için yeni gelenlere bel bağlamış bir imparatorluk iyi durumda değildir.

Cermenlerin imparatorluğun yönetimini ele geçirmek gibi bir arzuları yoktu; onlar fatih olmaya niyeti olmayan istilacı-

lardı. Amaçları ganimetin bir kısmını ele geçirmek, yerleşmek ve iyi yaşamaktı. İmparatorun hâkimiyetini seve seve kabullenmişlerdi.

İmparatorlar kuşkusuz onların, topraklarında yağmalama yapmalarını istemiyordu. İstilacıları alt etmek veya kovmak için ordular gönderdiler; ancak nadiren başarılı oluyorlardı. Genelde sonunda Cermenler az çok bağımsız bölgelerde kalmaya devam ettiler. Nihayetinde imparatorun kontrolünde çok az bir bölge kalmıştı. Cermenler hal böyleyken başlarında bir imparator olması gerektiğini düşündüler. İtalya'yı istila edenler uzun bir süre bir Romalıyı imparator olarak desteklediler. En sonunda bir Cermen general bu saçmalığa bir son verdi. Kuklaları desteklemektense kendisi açıkça hüküm sürmeye karar verdi. 476 yılında olan buydu. Öyle büyük, nihai bir savaş filan olmadı. Bir Cermen kabile şefi olan Odoacer yönetime geçti, fakat kendisine imparator değil İtalya Kralı adını verdi. Batı imparatorunun sembollerini –taç ile kaftanları– paketleyip, üstünlüğünü tanıdığı bir imparatorun hüküm sürdüğü Konstantinopol'e gönderdi. Cermenlerin bilmeyerek ele geçirdikleri bir zaferden başları dönmüştü.

Artık batıdaki tek bir imparatorluk yerine, farklı Cermen boylarının kurduğu mini krallıklar vardı. Hızla yükselip düşüyorlar, eski Roma yönetimini sürdüremiyorlardı; o yüzden vergi toplama kısa zamanda sona erdi. Bu fatihler esasında yetenek ve bilgilerini aşan bir şey yapıyorlardı; yerleşik bir devleti yönetme tecrübeleri yoktu. Yardım arıyorlardı ve bu yardımı da eski Romalı mülk sahibi sınıfta ve piskoposlarda buldular. Eski ve yeninin eriyip birbirine karışması en tepede meydana geldi. Peki, ne kadar aşağıya indi?

Bunu ayrıntılı olarak bilmemiz zor çünkü elimizde bu dönemden kalma çok az yazılı kanıt var. Cermenler okuryazar değildi; zaman gürültü patırtı ve kargaşa zamanıydı ve o za-

mandan bugüne sadece birkaç kayıt kaldı. Çok büyük bir istila olmadığı açıktır, Cermenler yerleşik halkı kovalamıştır. Bu, erkek savaşçıların bir istilası da değildi. Cermenler kadın ve çocuklarını da yanlarında getirmişlerdi ve niyetleri yerleşmekti. Bazı yerlerde yoğun yerleşim birimleri oluşturdular; bazılarında da seyrek halde dağıldılar. Kimin nerede yerleştiğini tespit edebilmek için arkeologlara görev verilmiştir. Cermenler ölülerini Romalılardan farklı bir biçimde gömüyorlardı, yani çok sayıda ölü Cermen tarzında gömülmüşse, o zaman Cermen yerleşiminin hayli yoğun olduğu farz edilebilirdi. Dilbilimciler de yardımcı olabilirler. O dönemde bir köyün adı Cermence bir isme dönüşmüşse, Cermen yerleşimin yoğun olduğu varsayılabilir. Ancak belki de bu kanıt o kadar güçlü değildir; bir Cermen savaş beyinin köyün isminin değişeceğini söylemesi yeterli olabilirdi. Ancak alan adları değişiyorsa bu daha iyi bir kanıttır. Aslına bakılırsa dünyanın bu bölümünde etkili olanlar Cermenlerdi.

Bir süre Roma hukukuyla Cermen hukuku yan yana gitti. Etnik kökeninize göre yargılanıyordunuz. Roma hukukunda hâkimlerin özel davalarda uyguladığı sarih adalet ilkeleri vardı. İlk hâkimler kanun yapıcılardı ve onların kararları sonra kanun haline getirildi; en büyükleri Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen tarafından altıncı yüzyılda bir araya getirildi. Öte yandan, Cermen hukuku kan davasının yasallaşmış bir formuydu. Mağdur taraflar ve hısımları faillerle hısımlarından tazminat istiyorlardı. Cinayet davalarında bile, mesele öldürülen kişinin hısımlarına ödeme yapılarak halledili-yordu. Ödemenin ne kadar büyük olacağı kurbanın statüsüne bağlıydı, bir aristokrat sıradan bir insandan üç kat daha değerliydi.

Romalılar suçu veya masumiyeti kanıt ve tanıkları inceleyerek tespit ediyorlardı; Cermenlerse ateş, su veya dövüş iş-

kenceleriyle. Örneğin, bir şüphelinin kolu kaynayan suya sokuluyor, eğer kol üç gün sonra iyileşmezse şüpheli suçlu bulunuyordu. Şüpheliler suya atılıyor, suyun üstünde kalırlarsa suçlu, batarlarsa masum kabul ediliyorlardı. Arazi anlaşmazlığına düşmüş iki taraf savaştırılıyor, kazanan tarafın haklı olduğu ilan ediliyordu.

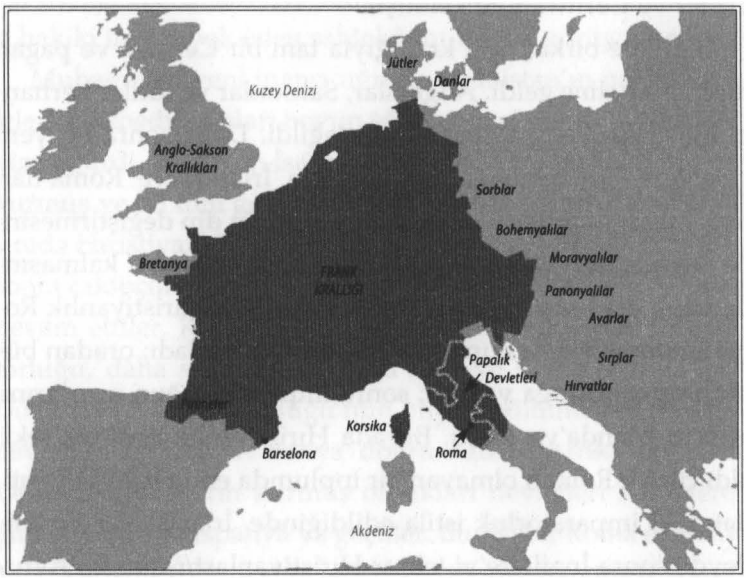
İki sistem derece derece birbirine karışıp bir oldu. Roma hukuku İtalya ve güney Fransa'da daha egemendi, Cermen hukuku da kuzey Fransa'da. İşkence uygulanan her mahkemede Tanrı'nın doğru sonucu sağladığından emin olmak için rahipler hazır bulunuyordu. Bu yönden Roma kilisesi Cermen yöntemini izledi, ta ki on ikinci yüzyılda kilise İmparator Jüstinyen Kanunu'nun yeniden keşfinden etkilenip, rahiplerden işkenceli sorgulamalara katılmamalarını isteyene kadar.

İstiladan kısa süre sonra Cermenler kendi tanrılarından veya istilalardan önce bazı Cermenlerin geçmiş olduğu, Hıristiyanlığın sapkın bir çeşidi olan Aricilik'ten vazgeçip Hıristiyan oldular. Ariciler İsa Tanrı'nın oğlu olduğu için, daha az önemli bir kişi olduğuna ve Tanrı'nın eşiti olmadığına inanıyorlardı. Bu sapkınlık bir süre doğuda etkili oldu ve Cermenlerin dinini değiştirmiş olan misyoner tarafından Cermenlere iletildi.

Yani birçok yönden "Roma İmparatorluğu'nun çöküşü" ifadesi yanıltıcıdır ve en yanıltıcı olan da dinle ilgili bölümdür: Roma İmparatorluğu'nun resmi dini ve kilisesi ayakta kalmış ve ikisi de istilacılar tarafından benimsenmiştir. Bu, Avrupa Uygarlığı'nın kuruluş noktasıdır. Bunu somutlaştıracak bir formülümüz zaten var: Cermen savaşçılar Yunan ve Roma bilimini muhafaza eden bir Roma Hıristiyan kilisesini desteklemiştir.

***

Batıda yalnızca bir Cermen boyu uzun süre ayakta kalan bir ülke kurdu; bu, haritadan da görebileceğiniz gibi, modern Fransa ile Almanya, İspanya ve İtalya'nın bazı bölümlerini kaplayacak kadar büyüyen Frank krallığıydı. "Fransa" ismi Franklardan türemiştir ve bu nedenle Cermen kökenlidir. Frank krallığı Büyük Charles yani Şarlman zamanında en geniş topraklara ulaştı. Onun ölümünden sonra krallık bölündü. Modern Fransa doğrudan Frank krallığının soyundan gelmiyor; bildiğimiz kadarıyla Fransa daha sonraki krallar tarafından yavaş yavaş bir araya getirilmiştir.

Frank krallığı modern Fransa'yı ve Almanya, İspanya ve İtalya'nın bazı bölümlerini kapsayacak şekilde büyüdü.

Cermenlerin Britanya'yı istilası farklıydı. Modern İngiltere'nin büyük bölümü Roma İmparatorluğu içindeydi; İskoç-

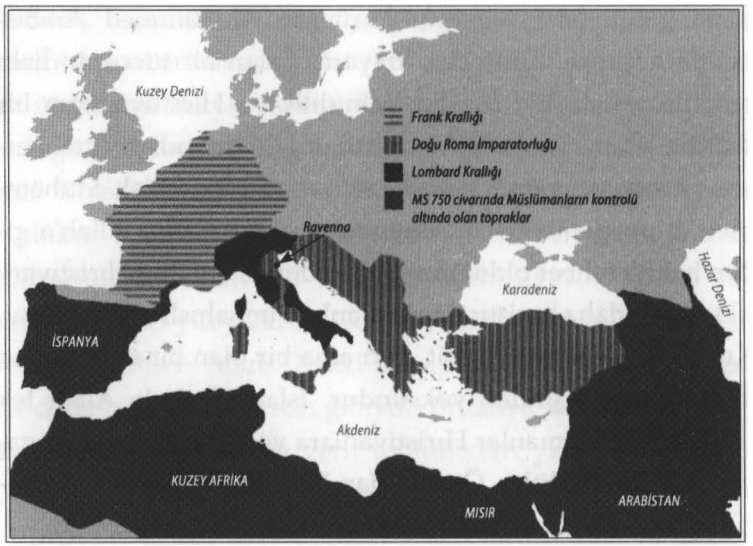
ya hariç. Romalılar Britanya'ya geç gittiler –ancak MS birinci yüzyılda– ve erken ayrıldılar. MS 410 yılında ayrıldılar çünkü imparator oraya yerleştirilmiş askeri birliklerin imparatorluğu Cermenlere karşı savunmak için geri getirilmesini istedi. Romalılar oradan ayrıldıklarında, Britanyalıların yerli toplumu bölünmemişti; 300 yıllık Roma yerleşimiyle yok edilmemişlerdi. Kelt dili varlığını sürdürüyordu. Sonra beşinci ve altıncı yüzyıllarda, Cermen halkları –Angluslar, Saksonlar ve Jütiler– Manş Denizi'ni aşıp İngiltere'yi istila ettiler. Bu daha çok tam bir fetih gibiydi. Britanya istila edilip yağmalanmıştı ve Britanya yerli toplulukları yalnızca İskoçya, Galler ve Cornwall'de kalmıştı.

İngiltere birkaç ayrı krallığıyla tam bir Cermen ve pagan toplumu haline geldi. Angluslar, Saksonlar ve Jütiler herhangi bir Hıristiyan mezhebinden değildi. Daha sonra bu yeni gelenleri Hıristiyanlığa sokmak için İrlanda ve Roma'dan misyonerler İngiltere'ye gitti. İngiltere'nin din değiştirmesinde İrlanda'nın oynadığı rol Hıristiyanlığın ayakta kalmasında etkili olan şaşırtıcı öykülerinden biridir. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun uzak doğusunda başladı; oradan bütün imparatorluğa yayıldı; sonra imparatorluğun sınırlarına atlayıp İrlanda'ya ulaştı. Burada Hıristiyanlık özel bir şekil aldı çünkü Romalı olmayan bir toplumda etkin hale gelmişti. Batıdaki imparatorluk istila edildiğinde, İrlandalılar güvendeydi; sonra İngiltere'yi tekrar Hıristiyanlaştırdılar ve Avrupa'ya da misyonerler gönderdiler. İngilizler İrlandalılara "Bataklık İrlandalısı" diye bakıyor, İrlandalılar kendilerini Hıristiyan âleminin kurtarıcıları olarak görüyorlardı.

Bir sonraki büyük istila İslam istilasıydı. Cermen istilalarından hemen sonraki yedinci ve sekizinci yüzyıllarda mey-

dana geldi. İslam dininin kurucusu Muhammed Arabistan'da yaşayan, Tanrı'dan vizyonlar alan bir tüccardı. İlahi telkinle geliştirdiği bu din Yahudilik ve Hıristiyanlığın bir dalıdır. İslam dini İsa'yı ve ondan önceki Yahudi peygamberleri gerçek peygamberler olarak kabul eder ancak Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu ve tek Tanrı, Allah'a giden hakiki rehber olduğunu iddia eder. İslam dini Hıristiyanlıktan çok daha basittir; Hıristiyanlığa üç şahıslı –Baba, Oğul, Kutsal Ruh– ayrı ama eşit, ayrı ama bir olan bir tanrı sunan Yunan kavrayışından yoksundur. İslam dininde Allah tek tanrıdır. Müslümanlar Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı gayet hoşgörülüydüler. Öte yandan Hıristiyanlar Müslümanları hakiki inancı yok eden sahtekârlar olarak görüyorlardı.

Muhammed yeni inancı uğruna Arabistan'ın pagan kabilelerini fethedip, onları boyun eğmeye zorlayarak Arabistan'ı dize getirdi. Yaşarken İsa'dan daha etkili bir figürdü: Bir din kurmuş ve bu dini geniş bir bölgede tesis etmişti. İsa öldüğü sırada Hıristiyanlık ortada yoktu. Muhammed'in ölümünden sonra takipçileri daha büyük başarılar göstererek fetihlerine devam ettiler. Kısacası sadece kabileleri değil, Pers İmparatorluğu, daha sonra Orta Doğu'daki ve Kuzey Afrika'daki Doğu Roma İmparatorluğu'nun büyük bölümü gibi yerleşik devletleri fethettiler. Batıya doğru Kuzey Afrika boyunca, Cermen istilacıların kurmuş oldukları devletleri fethederek gittiler ve sonra İspanya'ya geçtiler. Burası bir Roma eyaletiyken, Hıristiyanlığı kabul eden Vizigotlar tarafından istila edilmiş, en sonunda da Müslüman olmuştu. Fatihler burada durdular. Bir Müslüman ordusu Fransa'nın iç taraflarında iyice ilerlemişti ancak Frankların önderi ve Şarlman'ın büyükbabası Charles Martel Tours'da onları yendi. Franklar Hıristiyanlık namına Avrupa'yı kurtardı.

Müslümanların ilerleyişi. Doğu Roma İmparatorluğu'ndan ayakta kalanlar yalnızca Balkanlar ve modern Türkiye'dir. Doğu imparatorluğu İtalya'da da toprak elde etmişti ki buraları kuşkusuz batı imparatorluğunun bir parçası haline gelmişti. İtalya'yı Cermenler istila etmişti, ancak daha sonra Konstantinopol'daki imparator bu toprakları tekrar ele geçirmenin bir Hıristiyanlık vazifesi olduğunu düşündü. Küçük yerleşim bölgelerini tekrar ele geçirdi ama büyük bedel ödedi. Cermen istilalarının yol açtığından çok daha fazla kargaşa ve katliam yeniden fethetme teşebbüslerinde yaşandı. Kuzey İtalya'daki Ravenna bu yerleşim bölgelerinden biriydi ki bu da bu şehrin neden hâlâ güzel Bizans mozaiklerine sahip olduğunu açıklar.

Müslümanlar amansız fatihler ama nazik hükümdarlardı. Hıristiyanların ibadetlerine devam etmelerine izin verdiler ancak Hıristiyanlar inançsızlar olarak vergi ödemek zorundaydılar; Müslümanlar vergi ödemiyordu. Bu İslam dinine girmeyi teşvik etmek için yapılan bir şeydi. Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanların yarısı Müslümanları sıcak karşıladı çünkü Konstantinopol'ün izlemelerinde ısrar ettiği Hıristiyanlık şeklinden memnun değildiler. Müslümanların yönetimi altında istediklerini yapabilirlerdi ancak Hıristiyan-

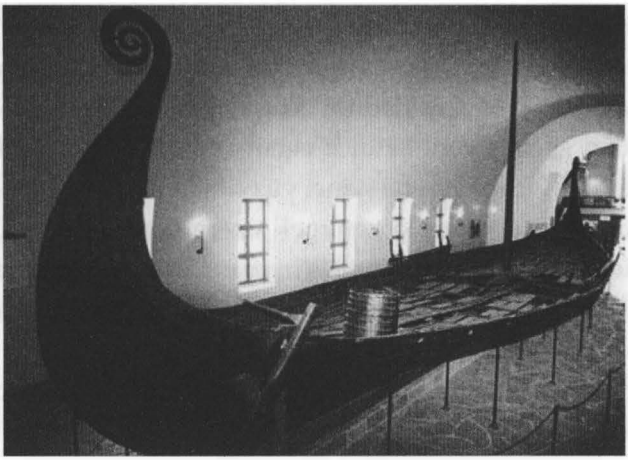
lık bu topraklarda yavaş yavaş kayboldu. Gitgide daha çok sayıda insan Müslüman oldukça, vergi yasasının da değiştirilmesi gerekti; kısa süre sonra ülkedeki herkes normal şekilde vergi ödemeye başladı.

Müslüman idaresi altındaki İspanya ortaçağda Avrupa'nın en uygar yeri haline geldi. Cahil Arap kabile üyeleri fetih yolculuklarını yaparlarken fethettikleri halklardan, son derece gelişmiş bir uygarlığa sahip olan Persler ile Bizans İmparatorluğu'ndaki Yunanlılardan bir şeyler öğrenmişlerdi. Araplar Yunan bilimini beraberlerinde İspanya'ya götürdüler, kaydedip üzerinde çalıştılar ve kuzey Avrupa'dan bilginlerin gelip bu kayıtların kopyalarını çıkarmalarına müsaade ettiler. Tercümanlık yapanların çoğu Müslüman İspanya'da yüksek makamlarda bulunan Yahudilerdi. Bir kişi –daha önce Yunancadan tercüme edilmiş olan– Arapça bir belgeyi yüksek sesle İspanyolcaya tercüme ediyordu. İspanyolcayı dinleyen ikinci bir kişi Latince bir taslak hazırlıyordu. Üç tercümeden geçmiş yeni Latince versiyonundaki Yunan bilimi, Hıristiyan Avrupa'nın on ikinci yüzyıldan itibaren kurulmuş olan üniversitelerinde öğretilmek üzere geri alınıyordu. Bu şekilde batı Avrupa Aristoteles'in mantık hakkındaki yazılarını ve tıp, astronomi ve matematikle ilgili eserlerini kazandı; bunlar Yunanlıların usta oldukları disiplinlerdi.

Üç fethin sonucunu özetleyelim. İlk olarak batı Avrupa'da Cermen, eski Romalı ve Hıristiyan'ın bir potada eridi. İkinci olarak, İngiltere'de Cermenler yönetimi tamamen ele geçirdi ve sonra Hıristiyanlığa geri dönüş yaşandı. Üçüncü olarak da, İslam dünyasında –Orta Doğu, Kuzey Afrika ve İspanya – Hıristiyanlık yok oldu ama Yunan bilimi korundu ve Hıristiyan Avrupa'ya aktarıldı.

***

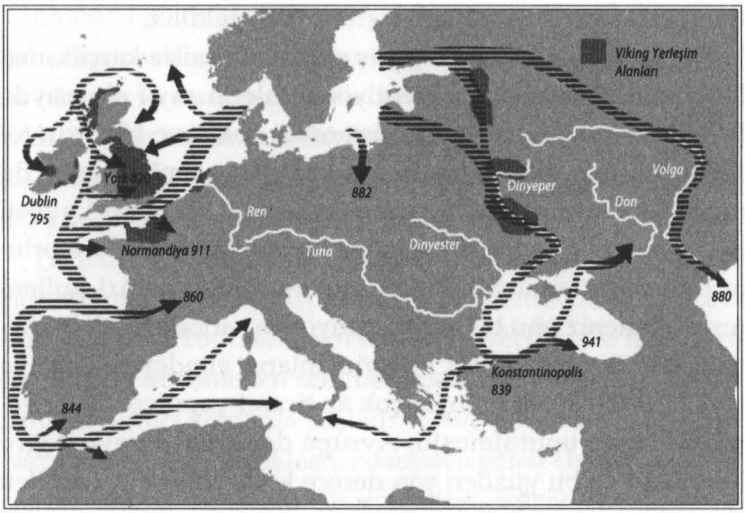
Vikingler yani Norveçliler sonuncu istilacılardı, Müslüman ilerleyişinin hemen ardından dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Avrupa'yı baştan sona yağmaladılar. Memleketleri kuzeydeydi –İsveç, Norveç ve Danimarka– ve deniz yoluyla gelmişlerdi. Kocaman şalupalarının görüntüsü dehşet vericiydi. Bu tekne çok sığ sularda yol alabiliyor, derinliği bir metre olan yerlere kadar gidebiliyordu. Bu sayede Vikingler ırmaklarda uzun bir yol kat edebiliyorlardı. Irmak daha da sığlaşacak olursa, yanlarında taşıdıkları küçük tekneleri suya indirip yola devam ediyorlardı. Karşılarına bir engel çıkarsa teknelerini engelin etrafından taşıyor, kürek çekmeye devam ediyorlardı. İç kısımlarda epeyce ilerlediler; Rusya'da Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar yolculuk ettiler.

Bir Viking şalupası. Sığ sulara girebilmesi Vikinglerin ırmakların yukarısındaki topraklara akın edebilmesini sağlıyordu.

Açık tekneleri okyanusa yalnızca yazın açılabiliyordu. İlk başta yaz için gelip sonra geri döndüler. Amaçları yağmalamaktı: değerli nesneleri, yanlarında taşıyabilecekleri şeyleri. Ne var ki değerli nesneler ararken, hayatta kalmak için yağ-

maladılar, yiyecek, at ve kadınları gasp edip ihtiyaçları olandan fazlasını aldılar. Kararlı teröristlerdi. Sadece çapulculuk ve talan değil, büyük ölçekte yağma yapıyorlar, yakıp yıkarak ganimetleri ele geçiriyor, hatta yanlarında götüremeyecekleri şeyleri tahrip ediyorlardı. Amaçları panik yaratmaktı. Acımasızdılar, insanlar onlardan kaçıyorlardı. Bir efsanelerinde mızrağını çocuklara saplamayı reddettiği için çocukların adamı adı yakıştırılan bir adamdan söz edilir.

Vikingler yani Norveçliler dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Avrupa'yı baştan sona yağmaladı.

Cermenler karadan gelmişlerdi. Yağmacıların ulaşamayacağı en güvenli yerler ırmaklardaki adalar ile açık deniz gibi görünüyordu. Buralarda manastırlar inşa edilmişti ancak artık ırmak ya da deniz yoluyla ilerleyen akıncılar bu manastırları kolayca yağmalıyordu. Manastırlar son derece çekiciydi çünkü buralarda altın ile gümüşten yapılma değerli eşyalar vardı ve yüz ila iki yüz arasında keşişe yetecek miktarda yi-

yecek yetiştirip depolayan, bir çeşit tarım ticareti yapan yerler oldukları için büyük miktarda yiyecek barındırıyorlardı. Fransa'daki Loire Irmağı'nın ağzında, kıyıdan uzaktaki bir adada bir manastır vardı. Keşişler her yaz ırmağın yukarısına iç taraflara giderdi ama Vikingler onları şalupalarının içinde kovalarlardı. Manastır yaklaşık dört ila beş kez Loire'nin yukarısına taşındı. En sonunda keşişler altın haçlarını, "Gerçek Haç"larını yani İsa'nın çarmıha gerildiği haçtan geri kaldığına inanılan fiziksel kalıntıları ve İsa'nın bacağının bir bölümünü taşıyarak şimdiki İsviçre'ye dek geldiler.

Norveçlilerin bu kadar geniş alanda direnişle karşılaşmadan yayılabilmelerinin nedeni yönetimlerin zayıf olmasıydı; devletlerin düzenli bir vergi sistemleri yoktu ve bir ordu toparlayabilseler bile bu istilacılar karadan gelmiyorlardı. Bu küçük batı Avrupa krallıklarının hiçbirinin bir deniz kuvveti yoktu. Şarlman'ın hiç donanması olmamıştı ve imparatorluğu da zaten çökmüştü. Roma İmparatorluğu denizi kullanmıştı –Akdeniz onu bir arada tutuyordu– ancak şimdi bu denizin büyük bir bölümü Müslümanların elindeydi. Avrupa devletlerinde deniz yoluyla çok az ticaret yapılıyordu ve gemicilik sanatı unutulmuştu; Avrupa denizden karaya doğru dönmüştü ve bu yüzden son derece kolay yer değiştirebilen istilacı bir güce karşı savunmasızdı.

Bir süre sonra Norveçliler kadın ve çocuklarını getirip kalıcı olarak yerleştiler. Harita onların Rusya, kuzey Fransa, İngiltere ve İrlanda'daki yerleşim bölgelerini gösteriyor. Dublin ilk başta bir Norveç kentiydi. İngiltere iki kez istilaya uğradı: ilk önce Angluslar, Saksonlar ve Jütiler, sonra da adanın doğu yakasındaki Norveçliler tarafından. İki grup istilacı da İngilizcenin türemiş olduğu Cermen dillerini konuşuyordu. Kuzey Fransa'daki yerleşim bölgesi Norveçli sakinlerinden esinlenerek Normandiya ismini aldı. Fransız kralı yağmalarına son vermeleri şartıyla orada yerleşmelerine izin verdi.

Normandiyalılar kuzey Fransa'da yerleştikten yaklaşık 100 yıl sonra Normandiya Dükü William birkaç takipçisiyle birlikte İngiltere'yi 1066 yılında fethetti. Bu fetih üst yönetimden yönetimi devralmaktı sadece; Dük William ile takipçileri İngiltere'nin yeni yönetici sınıfı olarak yerleştiler. Normandiyalılar kendi Fransızcalarını konuşuyorlardı ki bu dil daha sonra İngilizceyi oluşturan karışımın bir parçası haline geldi. İngiltere bir istilacı toplumuydu, ancak 1066 yılından sonra ülke bir daha işgal edilmedi.

Onuncu yüzyıldan sonra Avrupa'ya yapılan akınlar sona erdi. Normandiyalılar yerleşmeye ikna edilmiş ve misyonerler Norveç ve İsveç'e giderek bu ülkeleri Hıristiyanlaştırmışlardı. Ticaret canlandı, şehirler büyüdü. Avrupa toplumu artık istikrara kavuşmuş ve kendi seferlerini düzenleyecek kadar güçlenmişti.

Hıristiyan âleminin ilk işi Müslümanları geri püskürtmek oldu. Bunlar ilk olarak İspanya'nın yeniden fethi ve sonra da Kutsal Filistin Topraklarının tekrar ele geçirilmesi için Avrupa çapında düzenlenen seferberliklerdi. İspanya'nın yeniden fethi on birinci yüzyılda başladı ve 400 yıl sürdü. Bu harekât parçalar halinde gerçekleşti; kuzeyden gelen Hıristiyanlar geniş bir toprak parçasını ele geçirdiler, tekrar bir Hıristiyan toplumu tesis ettiler ve sonra tekrar güneyi zorladılar. Son Müslümanlar, Kolomb'un İspanya krallarının himayesi altında batıya doğru denize açıldığı yıl olan 1492'de güney İspanya'dan atıldılar.

Kutsal Topraklara yapılan haçlı seferleri 1095 yılında başladı ve yaklaşık iki yüzyıl devam etti. İsa'nın öğretilerini yaydığı ve öldüğü yerin Hıristiyanların kâfir ve din düşmanı olarak gördükleri insanların ellerinde olmasının Hıristiyanlar için ne anlama geldiğini bir düşünün. Onlara göre, Tanrı bu küfrü yok etmelerini istiyordu. Papa haçlı seferlerini teşvik

ve tasdik etti. Ne var ki yalnızca birinci haçlı seferi kayda değer ölçüde başarılı oldu. Kısaca Kudüs İsa adına tekrar ele geçirildi ve bazı haçlılar orada kalıcı olarak yerleştiler. Sonra Müslümanlar onları oradan çıkardı ve diğer bütün seferler başarısız oldu.

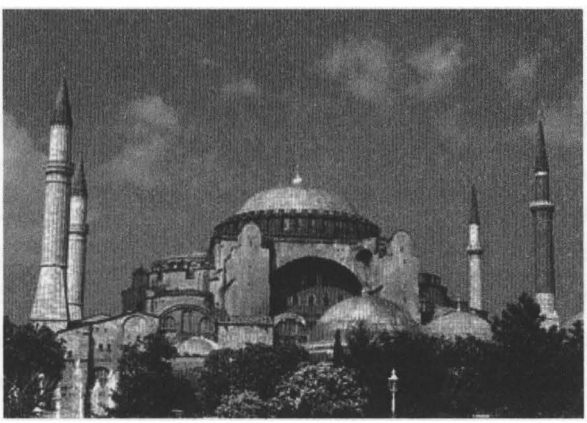
Haçlı seferleri iş birliğine dayanıyordu. Tam tersine on beşinci yüzyıldan itibaren Amerika ve Asya'ya doğru gerçekleşen denizaşırı yayılma gelişmekte olan ulus devletler arasında bir rekabet meselesiydi: ilk olarak İspanya, Portekiz, sonra Britanya, Fransa ve Hollanda. İlk amaç Asya'nın baharatlarına ve diğer zenginliklerine erişmekti. İki tane rota vardı: güney Afrika etrafından deniz yoluyla veya Atlantik'ten batıya doğru. Kolomb Amerika'ya geldiğinde aslında Çin'e ulaşmaya çalışıyordu. Onu desteklemiş olan İspanya krallığının, Orta ve Güney Amerika'nın altın ve gümüşüne erişmesi ise bu hayal kırıklığının bol miktarda telafisinden daha fazla bir şeydi. Asya'ya ilk ulaşanlar Portekizlilerdi; Hindistan'ın hâkimiyetini ele geçirmek için birbirleriyle rekabet eden Fransızlarla İngilizler ve Doğu Hint Adaları'nın (günümüzde Endonezya) hâkimiyetini zorla ele geçiren Hollandalılar onları bir kenara itmişlerdi.

Lüks mallar uzun zamandır Asya'dan Avrupa'ya gelmekteydi ancak Bizans İmparatorluğu'nun büyük başkenti Konstantinopol'den geçerek doğudan geliyorlardı. Avrupalılar kısmen okyanuslara sığınmışlardı çünkü doğu yolu Müslümanların eline geçmişti.

Bu gerçek bir "çöküştü". Doğu Roma İmparatorluğu'nun beşinci yüzyılda ayakta kalmasının nedeni Cermenlerin saldırılarını batıda yoğunlaştırmış olmalarıydı. Ayrıca doğu imparatorluğunun daha güçlü bir ekonomisi ve yönetimi olması da nedenlerden biri olabilirdi. Gelgelelim imparatorluk git-

gide toprak kaybetmeye başladı. Büyük bir bölümünü yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Arabistan'dan çıkan Müslüman istilacılar aldı. Sonra dokuzuncu yüzyılda Türkler Asya steplerinden çıktılar; güneye ve batıya doğru ilerlerken İslam dinine geçtiler ve Bizanslılardan günümüzde Türkiye olan yeri alarak Ortadoğu boyunca hükümranlıklarını tesis ettiler. Avrupa'ya geçip, en sonunda Konstantinopol'ün etrafındaki bütün toprakları aldılar. Şehri de 1453 yılında ele geçirdiler. Son Bizans imparatoru ordusuyla birlikte savaşırken öldü.

Böylece Roma İmparatorluğu Romalılardan çok Yunanlıların yaşadığı küçük bir toprak parçası haline geldi ve sona yaklaştı. Altıncı yüzyılda İmparator Jüstinyen'in yaptırmış olduğu büyük Ayasofya (Büyük İrfan) katedrali camiye dönüştürüldü. Türkler Osmanlı İmparatorluğunu yönetiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıldığında, modern Türkiye halkının çoğu Müslüman olmasına rağmen laik bir devlet olarak kuruldu. Bir zamanlar kilise olarak inşa edilmiş olan büyük cami müzeye dönüştürüldü.

MS altıncı yüzyılda İmparator Jüstinyen'in yaptırmış olduğu Ayasofya katedrali camiye dönüştürülmüştü, şimdi artık bir müze.

Konstantinopol'ün düşüşüyle birlikte, klasik Yunan bilimini almış ve korumuş olan Hıristiyan bilginler el yazmalarıyla birlikte İtalya'ya gittiler. Orada memnuniyetle karşılandılar çünkü Rönesans bilginleri zaten eski el yazmalarını arıyorlardı. 1453 öncesinde bile, İtalya'daki bilginler Yunan bilimi ve edebiyatını okuyabilmek için Konstantinopol'deki bilginlerle temasa geçmişlerdi. Latin bilimi ve edebiyatı batı Avrupa'da sürekli korunmuştu. Bazı Yunan bilimleri Latince olarak korunmuştu ve Roma edebiyatının bütünü Yunanlılardan etkilenmiş olmasına rağmen, Yunanca asılları ancak uzun bir aradan sonra beşinci yüzyılda Konstantinopol'den ve ortaçağda İspanya'dan getirilip Avrupa'ya ulaştırıldı.

5
Yönetim Biçimleri I

Eski Yunanlılar demokratik devleti icat etmişlerdi. Ayrıca şehir anlamına gelen *polis* kelimesinden türeyen politikayı da icat etmişlerdi. Çeşitli şekillerde uzun zaman süren yönetimler oldu; Yunanlılar bütün vatandaşlar arasında tartışma ve oy çokluğu ile karar almaya dayanan yönetimi icat ettiler. Onların demokrasisi tartışmak ve politika belirlemek için bütün vatandaşların bir yerde toplandığı doğrudan demokrasiydi. Bütün Yunan şehir devletleri demokrasi değildi ve demokrasiler daima riskliydi. Bütün bu küçük demokrasi devletleri içinde en çok, demokrasinin 170 yıl bazı aralıklarla devam ettiği Atina hakkında bilgi sahibiyiz. Bu zaman zarfında Atina'da doğmuş bütün erkeklerin yönetime katılma hakları vardı ama kadın ve kölelerin yoktu.

Biz sistemimize demokrasi diyoruz ama bizimkisi Atina demokrasisinden çok farklı olan temsili demokrasidir. Biz yönetim sürecine düzenli olarak katılmıyoruz. Üç ila dört yılda bir oy kullanırız; şikâyet edip, gösteri düzenleme ve talepte bulunma fırsatlarına sahibiz ancak parlamentonun önüne gelen her konuda doğrudan oy kullanamayız.

Eğer halk demokrasimizde doğrudan sorumluluk sahibi olsaydı, sistemimizin şu andakinden çok farklı bir sistem ola-

cağını biliyoruz. Kuşkusuz bütün insanlar bir yerde toplanamazlar fakat her konuda internette yürütülen bir referandum olsaydı, Yunan sistemini yeniden uygulayabilirdik. Kamuoyu yoklamalarından biliyoruz ki böyle bir sistemde Avustralya Britanya haricindeki ülkelerden göçmen getirme politikasını asla uygulayamazdı; kesinlikle Asyalı göçmenler olmazdı; neredeyse kesinlikle suçluları asardık ve onları kırbaçlardık da; denizaşırı yardım muhtemelen olmazdı; bekâr anneler emekli maaşlarını korumak için mücadele ederlerdi; öğrenciler büyük olasılıkla çıkarlarını korumak için mücadele ederlerdi. Yani halkın cehalet ve önyargısının başıboş bırakılmaması gerektiğini de düşünebilirsiniz.

Eğer böyle düşünüyorsanız, Atina demokrasisi hakkında ciddi şüpheleri olan ve eleştirileri demokrasinin nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olan, Atina'nın üç büyük filozofu Sokrates, Platon ve Aristoteles'in görüşlerine yaklaşmış olursunuz. Onlar insanların havai, kararsız, cahil olduklarından ve kolayca yoldan çıktıklarından şikâyet ediyorlardı. Yönetim bilgelik ve yargılama gerektiren bir sanattır ki bütün vatandaşlar bu vasıflara sahip değildir. Bu filozoflar bizim temsili demokrasimizle çok daha mutlu olurlardı. Temsilcilerimiz hakkında ne dersek diyelim, onlar bir bütün olarak halktan daha eğitimli ve bilgilidirler. Politikacılarımıza aralarında çok yetkin insanların yer aldığı devlet memurları yol gösterir. Yani halk doğrudan yönetmez; devleti yönetim konusunda eğitim almış ve düşünen insanlar yönetir. Gel gör ki Sokrates, Platon ve Aristoteles bizim sistemimize demokrasi demezdi.

Yunan demokrasinin kökleri orduda yatar. Farklı yönetim biçimlerini inceledikçe askeri gücün yapısıyla devlet yapısı arasında bir bağlantı olduğunu göreceğiz. Atina'da "sürekli ordu" yani kışlalarında yaşayan, her an savaşa çağrılabilecek,

tam zamanlı, düzenli bir ordu yoktu. Atina'da bütün askerler yarı zamanlı çalışıyordu ancak göğüs göğse savaşabilecek şekilde iyi bir eğitim almışlardı. Savaş ilan edildiğinde, vatandaşlar tüccarlık veya çiftçilik gibi normal işlerini bırakıp orduya katılıyorlardı. Demokratik meclis vatandaş-askerler liderlerinden harekât emirlerini almak için toplandıklarında ortaya çıktı. Kabilenin ileri gelenleri ya da soylulardan oluşan ihtiyar meclisi zaten savaş veya barış hakkında kararları almış ve taktikleri saptamış olurdu. Bunlar daha sonra, toplanmış olan askerlere bildirilirdi. Amaç onları resme dâhil etmek, onları psikolojik olarak hazırlamaktı. Asker meclisi konuyu tartışamaz veya farklı bir şey öneremezdi; onlardan beklenen onayladıklarını haykırarak bildirmek ve savaş şarkılarını söylemekti.

Meclis gitgide daha çok güç kazandı ve en sonunda tüm gücü eline geçirdi. Bu durumun nasıl meydana geldiğini tam olarak bilmiyoruz, ancak devlet vatandaş-askerlerinin katılımına bel bağladığı ve savaşlar da düzenli olaylar olduğu için, askerler güçlü bir konumdaydı. Böylece demokrasi savaşan erkeklerin dayanışması olarak başladı. Ancak aynı zamanda kabilesel bir şeydi. Atina'da ilk başta dört kabile vardı ve savaşmak üzere bir araya gelirlerdi. Kabileler yönetim makamlarını seçerlerdi ve Atina daha resmi bir demokrasi haline gelip, seçmenleri ayarladığında bile, siz başka bir yere taşınmış olsanız bile ömür boyu kendi seçim bölgenizde kalıyordunuz. Yani coğrafya tek başına yeterince güçlü bir bağ gibi görünmüyordu; birlikte oy kullandığınız insanlarla ömür boyu süren bir bağınız oluyordu.

***

Doğrudan demokrasi halkın büyük bağlılığını ve aynı zamanda halka büyük bir inancı gerektiriyordu. Atina lideri Perikles Atina demokrasisinin ideallerini, Sparta'yla yapılan bir savaşta öldürülen askerler gömülürken yaptığı bir konuşmada ortaya koydu. Bu "cenaze hitabesi" nesnel ve tarafsız olmaya çalışan ilk tarihçi olan Atinalı yazar Tukidides tarafından *Peloponez Savaşı* adlı eserde kaydedildi. Tukidides'in tarih kaydı el yazması halinde Konstantinopol'de muhafaza edilmişti. Yazıldıktan 1800 yıl sonra el yazması Rönesans'ta İtalya'ya ulaştı, önce Latinceye ve sonra modern Avrupa dillerine çevrildi. Lincoln'ün Gettysburg Hitabesi'nden sonra, bir politikacının bir mezarlıkta yapmış olduğu en ünlü konuşmadır. Perikles'in konuşması Lincoln'ün konuşmasından çok daha uzundur. İşte bu konuşmanın çok küçük bir parçası:

> Bizim yapımızın adı demokrasi çünkü güç azınlığın değil tüm halkın elinde. Özel anlaşmazlıkları halletmek söz konusu olduğunda, yasalar önünde herkes eşittir; kamu sorumluluğu yönünden bir şahsı başka bir şahsın önüne koymak söz konusu olduğunda ise, özel bir sınıfa mensup olmaya göre değil, o kişinin sahip olduğu hakiki yeteneklere göre karar verilir.
>
> İşimiz bittiğinde, keyfimize göre her tür eğlenceyi düzenleyebiliriz. Yıl boyunca düzenli olarak yaptığımız çeşitli yarışma ve kurban etme törenleri var; evlerimizde her gün bizi hoşnut eden ve bizi dertlerimizden uzaklaştıran bir güzellik ve zevk buluyoruz.
>
> Burada her birey yalnızca kendi işleriyle değil, devlet işleriyle de ilgileniyor; kendi işleriyle çok meşgul olan insanlar bile genel politika hakkında son derece bilgili; bu bizim bir özelliğimizdir: Politikayla hiç ilgilenmeyen bir adamın kendi işine bakan bir adam olduğunu söylemiyoruz; burada hiçbir şekilde bir işi olmadığını söylüyoruz.

Kendini adamış, devletine bağlı vatandaşlardan oluşan açık, kültürlü bir toplum: Bu günümüzde demokrasiyi önemseyen herkese çekici gelen bir idealdir, Atina'nın serbest zamanlarını ve güzelliğini köleliğe borçlu olduğunu ve bazen vatandaşlarını meclise topluca götürmek zorunda kaldığını bildiğimiz halde. Bununla birlikte Perikles'in konuşmasının olumlu etkisi uzun süre ertelenmiştir. Yüzyıllar boyunca demokrasi Avrupa'nın seçkin sınıfının çıkarlarına ters düşmesinin yanında, okudukları klasik yazarların çoğu demokrasiye karşı oldukları için de demokrasiye karşı onları uyaracak bir eğitim alıyorlardı. Öyle ki on dokuzuncu yüzyılın başlarında bir İngiliz bilgini ve köktencisi olan George Grote Yunanistan hakkında yeni bir çalışma yaptı ve demokrasi ile yüksek kültürün birbiriyle bağlantılı olduğunu ve birisini lanetleyip diğerini kabul edemeyeceğinizi öne sürdü. Bu onun İngiltere'deki demokrasi davasına katkısı olmuştur.

Yunan demokrasisinin bazı yönleri bizim ideallerimizle bile çelişir. Oldukça toplumsal ve biraz zorlayıcı bir demokrasiydi; bireysel hakların çok az bir anlamı vardı. Bir Atinalı vatandaşın ayrıcalığı ait olmaktı; Perikles'in dediği gibi, politikayla ilgilenmiyorsanız burada işiniz yoktur. Bireysel haklara olan ilgimizin başka kökleri vardır.

Atina ile diğer küçük Yunan devletleri, kuzey Yunanistan'daki Makedonya'nın hükümdarı Büyük İskender'in MÖ dördüncü yüzyılın başlarında onları fethetmesiyle bağımsızlıklarını kaybettiler. Demokrasi yok olmuştu ama Atina'da gelişmiş olan Yunan kültürü duruyordu. Yunan kültürü Doğu Akdeniz boyunca ve Ortadoğu'nun içine uzanan İskender'in imparatorluğu sayesinde yayıldı. İskender'in Yunan dünyasına dönüştürmüş olduğu yerler, Roma tarafından fethedilip imparatorluğun Yunanca konuşan doğu yarısı haline geldiğinde de değişmeden öylece kaldı.

Roma İmparatorluğu genişlemeye başladığında cumhuriyetti ama demokrasi değildi. Yunan devletlerinde olduğu gibi, ilk başta bir grup silahlı adamın kurduğu yaygın meclisler vardı. Roma İmparatorluğu'ndaki her vatandaş savaşmak ve kendi alet ve silahlarını tedarik etmek zorundaydı. Servetinize göre katkıda bulunuyordunuz. Zenginseniz bir at alıp, Roma ordusunun oldukça küçük bir bölümü olan süvari sınıfına katılıyordunuz. Geri kalanların hepsi piyadeydi ama farklı dereceleri vardı: ilk sınıf kılıç, zırh ve kalkanla baştan aşağı silahlıydı; sonraki sınıfın daha az zırhı vardı; üçüncü sınıfın yalnızca bir mızrağı vardı ve en son sınıfın da –en yoksul insanlar– taş atabildiğiniz bir silah olan sapana gücü yetiyordu.

İlk yıllarda meclis tören alanındaki bir orduya benziyordu. Erkekler rütbelerine göre sıralanırdı: süvariler, birinci, ikinci, üçüncü kademe piyadeler ve sapanlı piyadeler olan dördüncü sınıf. Oylama gruplara göre yapılırdı. Yani süvariler ve diğer bütün piyade sınıfları konuyla ilgili görüşlerini kendi grupları arasında tartışarak belirlerlerdi. Her grup ortak görüş bildirirdi ama oylama güçleri eşit değildi. Toplamda 193 oy vardı ve bunlar da statülerine göre gruplara tahsis edilmişti. Süvariler ile birinci sınıf piyadeler birlikte olası 193 oyun 98'ini kullanırlardı ki bu çoğunluktu, ama askerlerin büyük bir bölümü daha alt gruplardaydı. Bu ilk iki grup hemfikir olmuşsa, diğerlerine sormaya gerek yoktu ve çoğu kez onlara sorulmazdı zaten; süvariler ile birinci sınıf piyadeler meseleyi hallederlerdi. En azından bütün adamlar potansiyel olarak katılırdı, ancak zenginlerin söz hakkı fazlaydı.

Bu meclis cumhuriyetin başbakanları olan Roma konsüllerini seçiyordu; iki tane konsül vardı ve yalnızca hemfikir olduklarında harekete geçebilirlerdi. İki konsül birbirini kontrol ediyordu ve görev süreleri bir yıl tutularak yetkileri sınırlandırılmıştı. Romalılar yılları konsül olmuş kişilere göre belirliyorlardı.

Sıradan insanlar zenginlerin ve soyluların karşısında gitgide daha fazla yetki iddiasında bulundular. Bunun nasıl olduğunu biliyoruz; elde etmek için askeri güçlerini kullandılar. Savaş ilan edildiğinde üçüncü, dördüncü ve beşinci dereceden sıradan askerler savaşmayı reddederdi. Ancak bize devlette daha çok yetki verirseniz öyle savaşa gideriz, derlerdi. Onlar bu tehdidi, bağımsız gözetmenlere benzer yüksek rütbeli subaylar atayan yeni bir meclis elde etmek için kullandılar. Eğer sıradan bir insan haksızlığa uğruyorsa, yüksek rütbeli subaylar yönetim sürecine herhangi bir aşamada müdahale etme yetkisine sahipti. Bu meclis savaşmayı bir kez daha reddedince, kendisine yasa yapımında güçlü bir rol verildi.

Kimi zaman bu eylemler grev olarak da bilinir ki bu kelime bu durumda biraz zayıf kalır. Grev dediğimizde, bu sürecin endüstriyel ilişkiler alanında yer aldığını, Roma imparatorluğunda çalışan insanların sendikalaştığını ve patronlarına karşı grev çağrısında bulunduğunu düşünebiliriz. Ancak durum böyle değildi. Sıradan insanlar başkaldırıyordu. Güçlerini endüstriyel değil uluslararası ilişkilerden alıyorlardı.

Atina'da olduğu gibi vatandaş-askerler güçlerini artırdılar, ancak Roma demokrasisinde hiçbir zaman tam olarak başarılı olamadılar. Roma'daki önder grup hep Senato'ydu, soylu ailelerden ibaretti, daha sonraları ise zengin ailelerden oluşmaya başladı. Yaygın meclisler güçlerini artırarak Senato'ya sınır koydular, ancak üyelerini korkutup yıldıramadılar veya yerlerine geçemediler. Roma İmparatorluğu'nun anayasası devrim veya taze bir başlangıçla değil, yeni kurumların oluşturulmasıyla ve güç ilişkilerindeki değişikliklerle birlikte değişti. Bu yönden hâlâ tek bir belge halinde yazılmamış olan İngiliz anayasası onun yolundan gitmiştir. Yetkinin dağıtılması ve kontrol edilmesi yönünden de Birleşik Devletler'in anayasası için önemli bir model olmuştur.

***

Romalılar ilk başta krallar tarafından yönetiliyordu. Cumhuriyet ancak MÖ yaklaşık 500 yıllarında, Romalılar zorba kral Gururlu Tarquinius'u alaşağı ettiklerinde kuruldu. Romalı tarihçi Livy bu isyanın öyküsünü anlatır. Eseri Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra batı Avrupa'da muhafaza edilmiş ama bir kısmı kaybolmuştu; yalnızca bir bölümün tek bir kopyası kalmış ve on altıncı yüzyıla kadar da keşfedilmemişti, yani Rönesans bilginlerinin bundan haberleri yoktu. Cumhuriyetin kuruluşuyla ilgili bölüm biliniyordu. Shakespeare "Lucrece'nin İğfali" adlı şiirinde bu bölümden yararlanmıştır.

Bu tecavüz cumhuriyet isyanını ateşlemiştir. Tecavüzcü Tarquinius değil oğlu Sextus Tarquinius, kurbanı da Collatinus'un karısı Lucretia'ydı. Kralı deviren hareketin lideri ise kralın yeğeni olan Brütüs'tü. Adaşı 400 yıl sonra Jül Sezar'a suikast düzenleyenlerin başını çekmiştir. İlk Brütüs ailesinden çoğu insanın Gururlu Tarquinius tarafından öldürüldüğünü görmüştü. Brütüs hayatta kalmak için yarım akıllıymış gibi rol yaptı, yoksa Tarquinius onun da canına kıyardı. Brütüs Latince "aptal" anlamına gelen ismine uygun davrandı. Tarquinius bütün mallarına el koyduğunda hiç şikâyet etmedi. Fırsat kolluyordu ve Lucretia'nın tecavüze uğramasıyla birlikte bu fırsat eline geçti. Bu Livy'nin anlattığı öyküdür. Öykü kralın oğulları Roma'dan uzakta Ardea'da savaşırlarken başlar. Collatinus onların çadırında onlarla birlikte içerken eşleri hakkında konuşmaya başlarlar, hepsi de kendi karısının en iyi olduğuna dair övünür. Collatinus Roma'ya geri dönüp, eşlerinin ne yaptıklarına bakarak meseleyi halletmelerini önerir. Prenslerin eşlerini eğlenirken, Lucretia'yı ise harıl harıl yün eğirirken bulurlar. Tartışmayı Collatinus kazanmıştır. Birkaç gün sonra Sextus, Collatinus'un haberi olmadan Lucretia'yı ziyaret etmek için geri döner.

Lucretia'nın evinde konukseverlikle karşılanır ve yemekten sonra, onurlu bir konuk olduğu düşünüldüğü için konuk odasına götürülür. Sextus orada evdekiler uykuya dalana kadar bekler ve sonra ortalık sessizleşince, kılıcını çeker ve tecavüz etmek amacıyla Lucretia'nın odasına doğru yola koyulur. Lucretia uyuyordur. Sol elini Lucretia'nın göğsüne koyarak, "Lucretia" diye fısıldar, "sesini çıkarma. Ben Sextus Tarquinius, silahlıyım; tek kelime edersen seni öldürürüm." Lucretia dehşet içinde gözlerini açar; ölüm yanı başındadır, yardım edecek kimse yoktur. Sextus baskı yapar, boyun eğmesi için yalvarır yakarır, rica eder, tehdit eder, bir kadının kalbini fethedebilecek her silahı kullanır. Lakin hepsi boşunadır; ölüm korkusu bile Lucretia'yı kararından caydıramaz. "Ölüm seni korkutmuyorsa," diye bağırır Sextus, "namussuzluk korkutacaktır. Önce seni öldüreceğim, sonra bir kölenin boğazını kesip, çıplak vücudunu yanına koyacağım. Böylece herkes senin bir hizmetkârla zina yaparken yakalandığına ve bedelini ödediğine inanacak." En iffetli bir kadın bile böyle korkunç bir tehdide karşı koyamazdı.

Lucretia teslim oldu. Sextus ondan yararlandı ve başarısından gurur duyarak çekip gitti.

Zavallı kız Roma'daki babasına ve Ardea'daki kocasına yazar ve korkunç bir şey olduğu için güvenilir bir arkadaşla birlikte tez elden gelmelerini ister. Babası Valerius'la, kocası da Brütüs'le beraber gelirler ki Roma'ya dönerlerken yolda ulakla karşılaşmışlardır. Lucretia'yı bulduklarında odasında derin bir keder içindedir. Odaya girdikleri anda gözlerine yaşlar hücum eder ve kocasının, "İyi misin?" sorusuna, "Hayır, onurunu kaybetmiş bir kadın nasıl iyi olabilir ki? Senin yatağında, Collatinus, başka bir adamın izi var. Yalnızca bedenim kirlendi; kalbim masumdur ve ölüm benim tanığım olacak. Bana tecavüzcünün cezalandırılacağına dair şeref sözü ver. O Sextus Tarquinius. O dün gece konuğummuş gibi gelen ve benden faydalanan bir düşman. Bu benim ölümüme sebep olacak ve eğer siz erkekseniz onun da ölümüne."

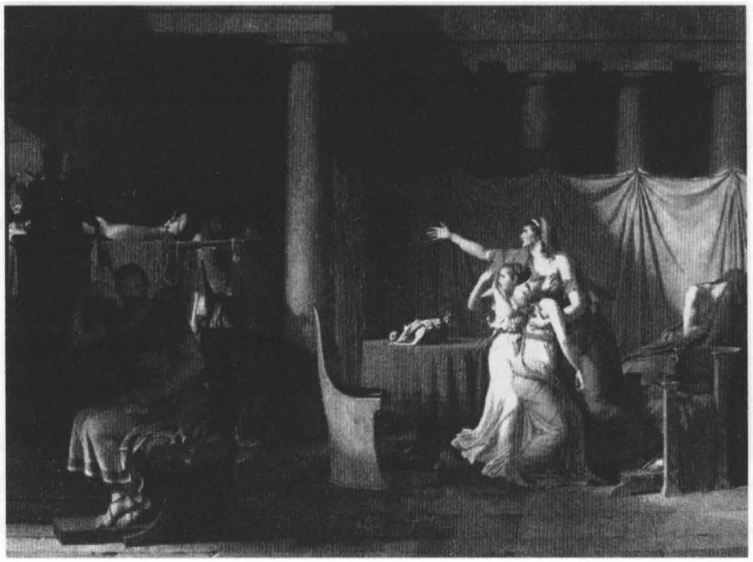
Söz verilir. Sırayla onu teselli etmeye çalışırlar, onun yapabileceği bir şey olmadığını ve bu yüzden masum olduğunu, yalnızca Sextus'un suçlu olduğunu söylerler. Günah işleyen akıldı, derler, vücut değil: Niyet olmadan asla suç olamaz.

"Ona ne olacağı," der Lucretia, "sizin vereceğiniz bir karar. Bana gelince, ben hata yapmadım ama cezamı çekeceğim. Lucretia asla iffetsiz kadınların hak ettiklerinden kaçabilecekleri bir emsal sunmayacak." Bu sözleri söyledikten sonra urbasının altından bir bıçak çekip kalbine saplar ve yere düşüp ölür. Babası ve kocası üzüntüden mahvolurlar. Onlar orada çaresizce ağlarken, Brütüs kanlı bıçağı Lucretia'nın vücudundan çeker ve elinde tutarak bağırır: "Bu kızın –bir zorba ona kötülük edene kadar iffetli olan– kanı ve tanrılar adına yemin ederim ki kılıçla, ateşle ve elimi güçlendirecek başka ne varsa, Gururlu Lucius Tarquinius ile onun kötü kalpli karısını ve bütün çocuklarını kovalayacağım ve bir daha asla ne onların ne de başka bir adamın Roma'da kral olmasına müsaade etmeyeceğim."

Brütüs sözünü tuttu. Böylece cumhuriyet kuruldu, bir prensin işlediği korkunç bir suç yüzünden; bir kadın iyi bir Romalı gibi onuruna hayatından daha çok değer verdiği için; bir erkek onun intikamını almaya kararlı olduğu için. Ancak Roma'daki herkes Tarquinius'un tahttan indirilmesini istemiyordu ve kralı geri getirmek için bir komplo düzenlenmişti. Komplo açığa çıkarıldığı sırada, Brütüs kralın yerine geçen ilk iki konsülden biriydi. Komplocuların isimleri önüne getirildiğinde, Brütüs halk meclisinde, yargı koltuğunda oturuyordu. Listede iki oğlu vardı. Onlara ceza vermek Brütüs'ün işiydi. Kalabalıktaki insanlar ailesinin şerefinin bu kadar sarsılmasını istemediklerini, oğullarını bağışlayabileceğini söylediler. Ancak Brütüs onlara kulak asmadı; herkese uygulanan kural oğullarına da uygulanacaktı. Böylece Brütüs seyrederken oğulları soyuldu,

kamçılandı ve sonra kafaları kesildi. Brütüs'ün kılı bile kıpırdamadı. Cumhuriyete kendisini o kadar adamıştı.

Romalılar elbette Brütüs'e methiyeler düzdüler; cumhuriyete kendini adamak böyle olurdu işte: bütün kişisel ve özel bağlarınızı bir kenara bırakır ve kamu yararına hizmet ederdiniz. Bu Romalıların *virtus* dedikleri şeydi, cumhuriyetçi fazileti, eğer cumhuriyetin bir krala biat bağı olmadan sürmesi gerekiyorsa gerekliydi. Brütüs'ün insanlıktan nasibini almamış biri olduğunu düşünebilirsiniz; nasıl olur da orada oturup öz çocuklarını öldürtebilmiştir? Bu cumhuriyetçi fazileti canavarlar yaratmıştır.

Jacques-Louis David, "Baltacılar Brütüs'e Oğullarının Cesetlerini Getirirken", 1789.

Fransa'daki devrimden hemen önce garip bir biçimde Cumhuriyetçi Roma'ya yoğun bir hayranlık duyuluyordu ve bu sadece monarşiyi yeniden düzenlemek isteyenler arasında

da değildi. XVI. Louis'nin ressamı olan Jacques-Louis David, Livy'nin iki ünlü öyküsünden yararlanmıştır. İlk resminde Brütüs'ü yargı koltuğunda oğullarına hüküm giydirirken değil, kafası kesilmiş cesetler eve getirildiğinde otururken resmetti. Bu da David'in, duygusuz, acımasız babayı, öldürülenlerin anne ve kız kardeşleri ağlarken, onların zayıflıklarıyla tezat oluşturacak biçimde dik dik bakarken betimlemesini sağlamıştır. David'in cumhuriyetçi faziletine ikinci övgüsü *Horatiler'in Yemini* adlı resmiydi.

Jacques-Louis David, "Horatiler'in Yemini", 1784.

Horatiler Horatius'un üç oğluydu, Roma ile düşmanlarından biri anlaşmazlıklarını savaşarak değil de iki taraftan üçer adamın birbirleriyle dövüşerek halletmeye karar vermeleriyle birlikte Roma'nın savunucuları olarak seçilmişlerdi. David'in resminde baba oğullarına Roma'ya bağlılık yemini verdirmektedir. Ellerini kılıçlarının üstüne koyup kollarını

kaldırarak cumhuriyetçi selamı veriyorlar ki daha sonra Nazi selamı da aynı şekilde yapılmıştır. Kadınlar –askerlerin anne ve kız kardeşleri– gene genç erkekler yola çıkarken ağlayarak insana özgü zayıflıklarını sergilerler. Kız kardeş bilhassa kederlidir çünkü diğer taraf adına savaşacak adamlardan biriyle nişanlıdır.

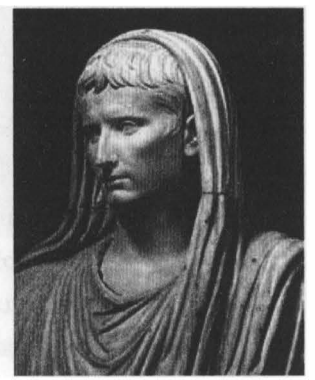
Bu acımasız, dehşet verici, ölümüne savaşı Livy şahane bir biçimde tanımlamıştır. Yalnızca bir adam hayatta kalır, Horatius'un oğullarından biri, yani Roma kazanmıştır. Zafer kazanmış adam eve geldiğinde kız kardeşini ağlarken görür, çünkü nişanlısını erkek kardeşi öldürmüştür. Adam kılıcını çıkarır ve kız kardeşini öldürür; çünkü kardeşi kendisinin ve Roma'nın zaferine sevineceği yerde ağlamaktadır. Yine buradaki mesaj ailenin devlet hizmeti uğruna feda edilmesi gerektiğidir. Erkek kardeş mahkemeye çıkarılır ama çabucak suçsuz bulunur. Baba mahkemeye çıkagelir, kızını eleştirir ve oğlunun kurtulmasına yardım eder.

***

Roma Cumhuriyeti birkaç yüzyıl sürdü ama sonra karmaşa hüküm sürmeye başladı. Roma genişlemişti; fetihler yapmış büyük generaller rakip haline gelip, birbirleriyle savaşmaya başladılar. Generallerin askerleri cumhuriyetten çok onlara sadıktı. Bir büyük general ortaya çıkıp diğer hepsini yendi: Jül Sezar. İkinci Brütüs cumhuriyeti tek adam hâkimiyetinden kurtarmak için Sezar'a suikast düzenledi ancak bu da Brütüs ve komplocuları ile Sezar'ın dostları arasında başka iç savaşlara yol açmaktan başka bir işe yaramadı. Bir adam galip geldi: Sezar'ın yeğeninin oğlu ve evlatlığı olan adam

MÖ 27 yılında kendini Augustus adı altında Roma'nın ilk imparatoru ilan etti.

Augustus çok basiretliydi. Cumhuriyet kurumlarına dokunmadı; meclisler toplanmaya ve konsüller seçilmeye devam etti. Kendisine "imparator" değil "ilk vatandaş" diyordu. İşini bir çeşit kolaylaştırıcılık olarak görüyordu veya işleri kolaylaştırıyormuş gibi davranıyordu, tek yaptığı sistemin uygun çalışmasına katkıda bulunmaktı. Öyle şatafat, büyük bir muhafız birliği filan yoktu; Augustus koruması olmadan Roma'da sıradan bir vatandaş gibi yürüyor, hâlâ toplanan Senato'ya gidip tartışmaları dinliyordu; kişisel olarak ulaşılması çok kolay biriydi. Selamlaşma ve bağlılığınızı gösterme yine kolunuzu kaldırarak yapılıyordu. Augustus'un huzuruna çıktığınızda, eğilmek veya herhangi bir şekilde hürmet göstermek zorunda değildiniz; imparatorla karşılıklı birbirinizi selamlıyordunuz.

Augustus MÖ 27 yılında
Roma'nın ilk imparatoru oldu.

Augustus eski Roma değerlerini canlandırmaya çalıştı. Roma'nın lüks ve gerilemeyle baltalandığını düşünüyordu;

bizim deyişimizle aile değerlerini yeniden kurmak istiyordu. Şair Ovid'i, çocuk doğuran kadınların artık o kadar güzel olmadığını yazdığı için yasakladı. O sıralarda yazan tarihçi Livy'yi eleştiriyordu, çünkü Livy'nin Roma'da yakın geçmişte meydana gelmiş anlaşmazlıklar hakkında yazdığı bazı şeylerden hoşlanmıyordu, ancak Roma değerleri olan soylu davranış ve devlete bağlılık konusunda Livy'yle aynı fikirdeydi. Ne var ki eski bir Roma âdetini canlandıramıyordu. Roma'nın artık Augustus'un istikrara kavuşturduğu ve iyi yönettiği bir imparatorluğu vardı ama bunu yarı zamanlı çalışan vatandaş-askerlerle değil de ücretli çalışan bir daimi ordunun yardımıyla yapıyordu.

İki yüzyıl boyunca imparatorluk savaş yüzü görmedi. Muazzam büyüklükteki topraklarında Roma hukuku ve Roma düzeni hüküm sürdü. İmparatorluk şeklen hâlâ bir cumhuriyetti: imparatorların arkalarından varisleri kral olmuyordu. İmparator bir halef seçerdi, bu kişi akrabası olabilir veya olmayabilirdi ve Senato da seçimi onaylardı. Daha sonraları rakip iddia sahipleri arasında kanlı mücadeleler meydana geldi fakat iki yüzyıl boyunca imparatorlar iyi seçimlerde bulundular ve seçimleri de kabul edildi.

Sonra MS üçüncü yüzyılda gerçekleşen Cermen akınlarının ilki az kalsın imparatorluğun çökmesine neden oluyordu. Akınlar atlatıldıktan sonra, imparatorluk Diocletianus ve Konstantin tarafından yeni soylar üzerinde yeniden inşa edildi. İmparatorluğun savunmasını desteklemek amacıyla, sınırlar içine yerleşmiş birçok Cermen'i askere alarak orduyu genişletip yeniden düzenlediler. İmparatorlar daha büyük bir ordunun masraflarını karşılamak için vergileri artırmak zorunda kaldılar. Halkın vergisini ödemesini sağlama almak

için, nüfusu daha düzgün bir şekilde kaydetmeleri gerekiyordu. Böylece bürokrasi büyüdü ve bürokratlar imparatorluğun direkt yöneticileri haline geldiler. Eski zamanlarda barış korunduğu ve vergiler ödendiği müddetçe farklı bölgelerin kendilerini yönetmelerine izin veriliyordu.

Diocletianus fiyat artırımını ölümle cezalandırarak enflasyonu kontrol etmeye çalıştı. Daha büyük bir ordunun masraflarını karşılamak için vergiler artırıldı, ancak iş hayatındaysanız vergilerinizi ödeyebilmek için fiyatlarınızı artırmanıza izin verilmiyordu. Öyle ki artık iş hayatında kalmanın buna değmeyeceğini düşünebilirdiniz. Diocletianus'un buna yanıtı hazırdı: Siz işinizde kalmaya mecburdunuz ve oğlunuz da sizden sonra işinizi devam ettirmek zorundaydı. İmparatorlar artık çaresiz durumdaydı; artık bir toplumu yönetmiyorlar ona zulmediyorlardı. Bu şekilde yönetilen bir toplum bir sonraki istila dalgasına karşı koyacak direnç veya morale sahip değildi.

Konstantin'in 313 yılında Hıristiyanlığa verdiği resmi destek imparatorluğu güçlendirme çabasının bir parçasıydı. Konstantin'in aradığı güç bir örgüt olarak kilisede mevcut değildi; Hıristiyanlık yayılmıştı ama hâlâ bir azınlığın inancıydı. Konstantin, tebaasından birçok insan gibi eski Roma tanrılarına olan inancını kaybediyordu ve en iyi, Hıristiyan tanrısının onu ve imparatorluğu koruyabileceğine inanmaya başladı. İlk başta Hıristiyan olmanın ne gerektirdiğine dair çok az bir fikri vardı ancak Hıristiyanları desteklerse onların tanrısının kendisini kollayacağını düşündü.

Diocletianus, Konstantin ve onlardan sonraki imparatorlar gitgide halktan uzaklaştılar. Pers imparatorlarını taklit etmeye ve kendilerini tanrı benzeri figürler gibi takdim etmeye

başladılar. Saraylarından çıkmadılar; Augustus gibi şehirde yürüdükleri hiç görülmemişti. Onların huzuruna çıkmadan önce üstünüz aranıyordu. Gözünüz bağlı olarak büyük bir labirentten geçiriliyordunuz, böylece eğer imparatora suikast düzenlemek gibi bir şey aklınızdan geçiyorsa bir daha yolunuzu bulmanız mümkün olmayacaktı. En sonunda imparatorun huzuruna çıktığınızda ise yerlere kapanmalıydınız; yani tahtın önünde yere yatardınız.

Roma kontrolleri sıkılaştırdıkça tebaası kaçma yolları aramaya başladı. Vergi ödemek istemeyen büyük toprak sahipleri aynı zamanda kendi topraklarını işleyen insanları da koruyarak direniş adaları haline geldiler. İmparatorluğun ilk dönemlerinde bu insanlar köleydi. Köle tedariki sona erince –çünkü Roma'nın fetihleri sona ermişti– toprak sahipleri topraklarını bölüp, köle, eski köle ve korunmak isteyen özgür adamlara kiraya verdi. Toprak sahipleri daha sonraki imparatorlara vergi ödemek istemedikleri halde, imparatorların insanların oldukları yerde kalmasını ve taşınmaya kalkan kiracıların zincire vurulmasını emreden yeni yasasını desteklediler. Farklı köklerden gelen kiracılar aynı statüye girmeye başlamıştı; ortaçağda serfler olarak bilinen bir nevi köleler haline geliyorlardı. Serflerin köleler gibi sahipleri yoktu, kendilerine ait arazi ve aileleri vardı, ancak bulundukları yerden ayrılamazlardı ve efendileri için çalışmaları ve onu desteklemeleri zorunluydu.

Ortaçağ toplumu MS 476'dan önce şekilleniyordu, bu tarih bizim batıdaki imparatorluğun çöküşü için verdiğimiz tarihtir. O zamanlar, korunaklı evlerde yaşayan ve topraklarını işleyen insanların efendisi ve koruyucusu olan büyük toprak sahipleri vardı. Batıdaki imparatorluğun ardından gelen top-

lumlar, ister cumhuriyet ister imparatorluk olsun, devlete bağlılıkla değil de kişisel bağlılıkla bir arada tutuluyordu. Ne var ki Roma düzeni Avrupalıların hafızasında kalıcı bir iz bırakmıştır.

	ASKERİ ÖRGÜTLENME	SİYASAL KOŞULLAR	SELAMLAMA ŞEKLİ
KLASİK ÇAĞ	Vatandaş-askerler	MÖ 500 Yunan Demokrasisi Roma Cumhuriyeti	Cumhuriyetçi selamı
	Maaşlı piyadeler	MÖ 27, Augustus, ilk Roma İmparatoru	Cumhuriyetçi selamı
	Maaşlı yabancı piyadeler	Diocletianus, Konstantin, imparatorluğun son zamanları 476 Roma'nın çöküşü	Yere kapanma

6
Yönetim Biçimleri II

Roma İmparatorluğu'nun ardından gelen devletler çok ilkeldi. Devletin temelinde, daha önceden bir savaşçı önder olan bir kralın takipçilerine toprak vermesi ve karşılığında da takipçilerinin ona bir savaş gücü sağlamak zorunda olması vardı. Bu sayede kral vergi toplamadan veya ayrıntılı bir yönetim biçimine sahip olmadan da ordusunu kazanıyordu. Bu şekilde alınan toprağa fief (yurtluk) deniyordu ve bu kelimeden Latincedeki *feudum* kelimesi, buradan da İngilizce "feudal" (feodal) kelimesi türemiştir.

Büyük toprak sahibi tebaasının sağlayabileceklerine çok fazla bel bağlayan feodal beyler haliyle zayıftı. Teorik olarak, tahsis etmiş oldukları toprağın idaresini devam ettiriyorlardı ancak uygulamada toprak özel mülk haline gelmişti ve babadan oğla geçiyordu. Büyük toprak sahipleri krala bağlı olmak zorundaydı, ancak ona karşı gelebilecek veya onu göz ardı edebilecek bir konumdaydılar. Kralın savaşa çağırabileceği bir silahlı kuvvetleri vardı ama bu güç krala karşı da kullanılabilirdi veya kralın onları dize getirmesini güçleştirebilirdi. Şatolarda yaşıyorlardı ve kendilerini düşmanlarına veya derebeylerine karşı savunabilirlerdi.

Bu sırada silahlı kuvvetin yapısında bir değişiklik oldu. Yunan ve Roma antik dünyasında piyadeler orduların özünü

oluştururdu; şimdi artık atlılar esastı. Doğudan Avrupa'ya gelmiş bir icat olan üzengi, at sırtındaki bir adamı çok daha dehşetli kılıyordu. Eyerin üstünde oturan, ayaklarını üzengiye koymuş bir adam atının üzerinde daha güvendeydi; bir piyadenin bir süvariyi devirmesi çok daha zordu ve süvari gücünü ve ağırlığını, tek bir birim haline gelecek şekilde atın gücü ve ağırlığıyla birleştirebilirdi. Elinde mızrakla at üstünde doludizgin giden bir adam çok güçlü bir savaş makinesiydi. Atlılar şövalye veya çırak denen, eğitim gören şövalyelerdi. Büyük toprak sahipleri –derebeyleri– kralın hizmetine girecek birçok şövalye tedarik ederdi.

Kişisel bağlılık yeminleri derebeyini krala bağlardı. Derebeyi diz çökerek ve kenetlenmiş ellerini kaldırarak bağlılığını bildirir, kral da elleriyle derebeyinin ellerini sarar ve derebeyi de kralın adamı olacağına, ona hizmet edeceğine söz verirdi. Bağlılık yemini edildikten sonra kul ayağa kalkar ve kul ile kral birbirlerini öperlerdi. Bu ilişkinin doğasına işaret eden, hem itaat etme hem de eşitlik töreniydi: kul kral onu koruduğu müddetçe sadık olmaya söz veriyordu. Batı Avrupa'daki krallığın başlangıcında yöneten ve yönetilen arasında bir örtülü sözleşme mevcuttu. Bu asla büsbütün ölmemiş bir fikirdir.

Ellerin kenetlenmesi bizim dua etme olarak bildiğimiz pozisyondur, ancak Hıristiyanlar ilk başta ayakta, kollarını uzatarak ve yüzlerini İsa'nın zaferle döndüğü yön olan doğuya doğru çevirerek dua ederlerdi. Dua pozisyonumuz bir kişinin dünyevi lorduna bağlılığını sunduğu törene benzer. Bu törenin köklerine ve işaret ettiği ilişkiye dair tartışmalar vardır: Cermen mi yoksa Roma kaynaklı mıdır? Roma toplumunda, büyük günlerinde bile, ilerlemek isteyen genç bir adamın bir koruyucuya ihtiyacı vardı ve imparatorluk zayıf-

ladıkça, gitgide daha çok sayıda insan onları koruyacak güçlü bir adam aramaya başladı. Ancak törenin eller ve öpüşmeyle ilgili olan bölümü –savaşçılar ve önderlerinin yarattığı bağ– Cermen kökenliydi.

Bağlılık yemini. Dresden kaynaklı ve Sachsenspiegel (Sakson Aynası) başlıklı el yazmasından. 1220 ve 1235 arasında kaleme alınmıştır.

Devleti yöneten insanlardan ayrı bir devlet kavramı yok oldu. Kral öldüğünde, bütün büyük tebaa yeni krala bağlılık yemini etmek zorundaydı. Ancak ondan sonra o yöre yeni bir yönetim elde ediyordu. Yönetim kişisel bir bağ olduğu için, kral topraklarını çocukları arasında bölüştürebilirdi, Shakespeare'in oyunundaki Kral Lear'in ve gerçek hayatta imparatorluğunu bir araya getirmek için gösterdiği tüm çabalara rağmen Şarlman'ın yaptığı gibi. Daha sonra yeni yönetimler yeni bir bağlılık yeminiyle oluşturuldu. Süreklilik krallık toprağında değil soyda yatıyordu. Bir Roma imparatoru imparatorluğunu çocuklarına üleştirebileceğini düşünemezdi. İmparatorluk doğu ve batı olarak ikiye bölündüğünde, bu bölünme imparatorluğun yönetimi ve savunması iyileştirilebilecek şekilde yapılmıştı.

Feodal beyler çok zayıf oldukları için ülkelerindeki güçlü insanlardan tavsiye almak zorundaydılar. Tümüyle kendi hâkimiyetleri altında olan bir orduları veya düzenli bir vergi tahsilât sistemleri veya kamu hizmetleri yoktu. Bu nedenle karar vermeden önce önemli insanları, tavsiyelerini dinlemek ve rızalarını almak için bir araya topluyorlardı. Bu tavsiye alma sistemi ruhban, asilzade ve sıradan insan sınıfları parlamentoda bir araya geldiğinde resmileştirilmiştir.

Feodal toplumlar kendilerinin üç grup insandan oluştuğunu düşünüyorlardı: Görevleri ibadet etmek olan ruhban sınıfı; görevleri savaşmak olan soylu sınıfı; geri kalanlar ise para kazanma ve çalışma gibi toplum işlerini yapan sıradan insanlar sınıfı. Ortaçağdaki sınıf bizim bildiğimiz sınıftan farklıydı. Sınıfların ekonomiyle genel bir ilişkisi vardır, ama bu üç grup –ruhban, soylu ve sıradan insanlar– işlevlerine göre tanımlanıyordu: ibadet, savaş, çalışma. Mal varlıkları ve ekonomi içinde yaptıkları işler yönünden aralarında muazzam bir fark vardı. Ruhban sınıfının içinde gerçekten çok yoksul olan yöre papazının yanı sıra, çok zengin başpiskoposlar ve piskoposlar olabilirdi. Soylular sınıfının içinde ülkenin çok varlıklı toprak sahipleri ile yoksul soylular vardı. Sıradan insanların içinde bazı asilzadelerden daha varlıklı olan çok zengin ve diğer sıradan insanların işvereni olan büyük tüccar ve bankerler vardı. Parlamentoya temsilci gönderenler ise yarı köle olan serfler yani işçi ve emekçiler değil, varlıklı ve mülk sahibi sıradan insanlardı.

Fransa'da üç sınıf meclisinden oluşan bir Genel Meclis ya da Sınıflar Meclisi (*Etats Généraux*) vardı. Birinde ruhban, diğerinde soylu, üçüncüsünde de sıradan halkın temsilcileri vardı. İngiltere'de başpiskopos ve piskoposlar tarafından temsil edilen ruhban sınıfı ile soylu sınıfı Lortlar Kamarası'nda buluşurdu; sıradan insanların da Avam Kamarası var-

dı. Monarşiyle birlikte ortaçağdan kalan bu isimler modern İngiliz parlamentosunda varlığını sürdürmektedir. İngiltere şu anda demokrasiyle yönetilmektedir, ancak bunu herkesin Avam Kamarası için oy kullanmasına izin vererek, Lortların gücünü sınırlayarak ve monarşiyi göstermelik bir yönetime dönüştürerek başarmıştır. Bu klasik çağda demokratik Atina'da kabul görecek bir demokrasi değildir.

Ortaçağ parlamentoları yönetimin değişmez öğeleri değildi; monarşi onlara özel olarak ihtiyaç duyduğunda toplanıyorlardı. Kanunları geçirmek onların ana işi değildi; monarşi ekstra gelire ihtiyaç duyduğunda çağrılıyorlardı. Krallar çok alçak bir tabandan güçlerini derece derece inşa ettiler. Kendi arazilerinden elde ettikleri gelirleri ve düzenli olarak topladıkları vergiler vardı; ancak masraflar esasen savaş yüzünden arttığında, özel vergilere ihtiyaçları olurdu, bu yüzden onaylaması için parlamento çağrılıyordu. Parlamento daha sonra yaraya neşter vurma fırsatını ele geçirdi ve kralın bakanları veya parlamento üyeleri tarafından hazırlanmış bazı yeni yasalar geçirildi.

Ortaçağda şehirler büyüdükçe farklı bir politik örgütlenme şekli geliştirildi. Şehirleri seçilen meclis üyeleri yönetiyor, onlar da belediye başkanını seçiyordu. Ortaçağ kralları o kadar zayıftı ki şehirler geliştiklerinde onları direkt olarak yönetmeye çalışmadılar; şehirlerin bağlılık göstermeleri ve vergi ödemeleri karşılığında kendilerini yönetmelerine izin verdiler. Şehir konseyi eşitlerin toplamından oluşuyordu ve ettikleri yemin birbirleri içindi. Bu dünya başka her yerde mevcut olan, derebeyleri ile kullarından çok farklı bir dünyaydı. Bir krallık içinde kendi şehirlerini yöneten seçilmiş zümreler olan belediye başkanı ile konsey bir Avrupa icadıdır. Güçlü krallar rakip güç odaklarının gelişmesine izin vermezler; kendi adamlarını şehirlerin yönetimine yerleştirirler. Avru-

pa'da tüccarlar, bankerler ve imalatçılar servetlerini artırdıkça, yarı bağımsız konumları nedeniyle daha da güçlendiler. Kırsal kesimin büyük derebeylerini kontrol etme savaşında, krallar onlara ve servetlerine (vergi veya ödünç alma yoluyla sızdırdıkları) bel bağlama noktasına geldiler. Bu da çok olağan dışı bir gelişmeydi.

	ASKERİ ÖRGÜTLENME	SİYASAL KOŞULLAR	SELAMLAMA ŞEKLİ
KLASİK ÇAĞ	Vatandaş-askerler	MÖ 500 Yunan Demokrasisi Roma Cumhuriyeti	Cumhuriyetçi selamı
	Maaşlı piyadeler	MÖ 27, Augustus, ilk Roma İmparatoru	Cumhuriyetçi selamı
	Maaşlı yabancı piyadeler	Diocletianus, Konstantin, imparatorluğun son zamanları 476 Roma'nın çöküşü	Yere kapanma
ORTAÇAĞ	Yarı zamanlı şövalyeler	Feodal krallar ve "sınıf meclisleri"	Diz çökerek öpüşme
		Eşit konumdaki tüccarların kenti yönetmesi	Karşılıklı yemin

Zayıf krallar soylularla çatışıp, parlamentolarıyla rekabete girdiler; modern zamanlarda, yaklaşık 1400'den itibaren, krallar üstünlüğü elde etmeye başladılar. Feodal krallar mutlak krallara dönüşüyorlardı: Artık parlamentolarına bel bağlamak zorunda değildiler. Aslında parlamentoları feshetmediler; sadece bir daha onları toplantıya çağırma zahmetine

girmediler. Parayı artırmanın yeni yollarını bulmuşlardı. Fransız kralları devlet memuriyetlerini sattılar; gümrük tahsildarı olmak istiyorsanız, krala önden büyük miktarda para ödüyordunuz ve sonra tüccarlardan kestiğiniz harçlarla bunu telafi ediyordunuz. İspanya kralları Yeni Dünya'dan –Meksika ve Peru'dan– beklenmedik bir altın kazancı elde etmişlerdi.

"Mutlak" yanıltıcı bir terim olabilir. Bu, Avrupa krallarının istediklerini yapabilecekleri anlamına gelmiyordu. Tiran değildiler; nizami durumlarda hukuku desteklemek ve adaletin tebaalarına uygulanıp uygulanmadığını denetlemek zorundaydılar; devletin güvenliği söz konusu olduğunda, birtakım belalı müşterilerle başa çıkmalarını sağlayacak kendi dar yetkili askeri mahkemeleri de vardı. Kralın Tanrı'nın dünyadaki vekili olduğu ve kendisine itaat edilmesi gerektiği fikrini teşvik ettiler ki bu ilk kralların iddiasından daha büyük bir iddiaydı. Fakat bu kuralla kendilerini de sınırlamış oldular çünkü yönetim şekilleri yüzünden Tanrı tarafından yargılanacaklarını biliyorlardı. Kuşkusuz feodal hükümdarlardan daha görkemli ve halktan daha uzaktılar. Kralla kulu arasındaki öpüşme artık uygulanmıyordu: Kralın önünde diz çöküyordunuz, kral öpmeniz için elini uzatabilirdi.

Krallar kendilerine ordu satın alabilmek için kendi para kaynaklarını kullandılar. Artık ordu bir piyade ordusuydu. Ortaçağın sonlarında şövalyeleri atlarından devirebilecek yeni silahlar geliştirildi; bunlar uzun yay ile kargıydı. Uzun yayı İngiltere geliştirdi, tatar yayından daha güçlü bir silahtı. Bununla İngiliz okçuları süvarilerin zırhlarını delebiliyor ve onları atlarından devirebiliyordu. Fransızlar ilk başta bunun onur kırıcı bir silah olduğunu düşündüler ve onun kendilerini yıldıramayacağını söylediler. Birinci Dünya Savaşı'nda makineli tüfeklere saldıran birlikler gibi, Fransız şövalyeler

de okçulara saldırdılar ve toptan öldürüldüler. Fransız kralının kendi okçularını edinmesi uzun sürmedi. İsviçreliler uzun, ağır bir mızrak olan kargıyı geliştirdiler: Bir piyade birliğini oluşturan askerler kargılarını omuzlarına dayayıp ilerler, sonra bir süvari birliği saldırısını karşılamaya hazırlanırken kargılarını omuzlarından indirip süvarilere doğrulturlardı, böylece saldıran süvariler atlarından devrilir veya kargılar atlara saplanıp onları yere devirirdi.

Krallar kendi ordularına sahip olur olmaz, kendi tebaalarına –krala baş kaldıran büyük derebeylerine veya vergilerini ödemeyi reddeden yoksul köylülere– karşı onları kullandılar. Ortaçağın sonlarında Avrupa'ya barutun gelişi kralın tebaasını kontrol altına almasını kolaylaştırdı. Kralın ordusu kale duvarlarına gülle atabilir, onları yıkabilirdi.

Avrupa normale dönmüştü: Yönetimler tam anlamıyla yetkiliydi, ancak yöneticilerin yönetilenlere tabi olduğu tuhaf başlangıcın izleri hâlâ oldukça belirgindi. İngiltere'de parlamento ayakta kalıp güçlendi ve bir Fransız kralı da 175 yıldır toplanmadığı halde Genel Meclis'i canlandırmaya zorlandı.

Avrupa'da krallar sürekli birbirleriyle savaştıkları için ordularını geliştirme konusunda çok istekliydiler. Ancak İngiltere'yi savunmak için, kralın bir ordudan çok donanmaya ihtiyacı vardı ve bir donanma da kralın iç düşmanlarını kontrol etmek için kullanılamazdı. İngiltere'de büyük bir sürekli orduya sahip olmak isteyen bir kral İngiliz özgürlüklerine karşı bir tehdit olarak görülüyordu. Bu durum İngiliz krallarının gerekirse tebaalarının üzerine çevrilebilecek bir güç elde etmesini zorlaştırdı. Bununla beraber on yedinci yüzyılda, İngiliz kralları Avrupa hanedanlarını egemenlikleri altına almaya çalıştılar.

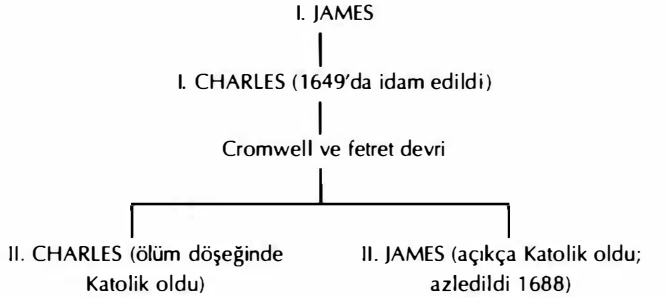
***

Buna teşebbüs eden krallar kökleri İskoçya'da olan Stuart soyundan geliyordu. Kraliçe Elizabeth, yani Bakire Kraliçe 1603'te öldüğünde, tacı James'e geçti ki o İskoçya'nın VI. James'iyken aynı zamanda İngiltere'nin I. James'i haline de geldi. Onun bütün Stuart halefleri iki krallığı birden yönettiler.

I. James, oğlu I. Charles, torunları II. Charles ve II. James parlamentolarla anlaşmazlığa düştüler. Parlamentolarla başa çıkmakta pek başarılı değillerdi ama ciddi bir sorunla karşı karşıyaydılar. Daha fazla gelire ihtiyaçları vardı fakat parlamentodan daha fazla vergi için yetki istediklerinde, parlamento kralın politikası üzerinde daha fazla yetki talep ediyordu. Kral doğal olarak parlamentonun müdahalesine karşı koyuyordu. Krallar para elde etmek için başka yollar bulmaya çalışıyorlardı, böylece parlamentoya tekrar başvurmak zorunda kalmayacaklardı. Bu durum elbette parlamentoyu daha da kuşkulandırıyordu, çünkü kral Avrupa'daki kralların yaptıklarını yapabilecek gibi görünüyordu: Yani parlamentoyu büsbütün boş vermek. Ancak bu anlaşmazlıkları, insanları parlamentonun davası için hayatlarını tehlikeye atmaya hazır oldukları bir noktaya getiren şey ise dindi. Stuart kralları ya Katoliklerle evlenen Katoliklerdi ya da Protestan tebaaları için yeterince Protestan değillerdi.

İngiltere Reform sırasında Protestan bir ülke haline geldi, ancak Reformun başladığı yer olan Almanya'nın tarzında değil. İngiltere'de bir Luther yoktu. İngiltere Protestanlığa doğru ilk adımlarını Kral VIII. Henry'nin faaliyetleri sayesinde attı. VIII. Henry altı karısı olmasıyla ünlüdür. İlk karısı Katolikti ama ondan en çok beklenen şeyi yapamadı: Bir erkek varis doğuramadı. Papanın normalde bu zorluğa sunacağı olağan çözüm evliliği geçersiz kılmak için gerekçeler bulmak olurdu,

ancak İspanya'nın hâkimleri olan kraliçenin ailesini suçlamamak için papanın kendine göre gerekçeleri vardı. Bu yüzden Henry 1534'te papanın değil de, kendisinin İngiltere'deki Katolik kilisesinin başı olduğunu ilan etti. Catherine'le evliliğini iptal edecek ve kendisini Anne Boleyn'le evlendirecek bir başpiskopos atadı. Henry'den sonra İngiltere Kilisesi (şu anki adıyla) sürekli daha da Protestanlaştı ancak bazı Katolik törenlerini muhafaza etti ve hâlâ piskopos ve başpiskoposları vardı. Bu durum kilisenin baştan aşağı yenilenmesini isteyen ateşli Protestanların –püritenlerin– canını sıktı.

I. James Püritenlerin taleplerine karşı koydu ancak İncil'in yeniden tercüme edilmesini kabul ederek büyük bir hizmette bulundu. Zarif ama hayat dolu Kral James versiyonu sonraki üç yüzyılda İngilizlerin İncil'i oldu. James'in oğlu I. Charles teolojide ve ayinlerde, sadece Püritenler için değil, çoğu Protestan için de Roma'ya çok daha yakın olan, günümüzde Aricilik olarak bilinen akımı tercih etti. Charles başı olduğu resmi İngiltere Kilisesi'ne kendi görüşlerini dayatarak büyük bir kırgınlığa yol açtı. Kendisi değil ama kraliçesi Katolik'ti, kraliçeye mahkemede söz hakkı olan kendi rahibini sağlamak için özel düzenlemeler yaptı.

Charles kısa sürede parlamentolarıyla anlaşmazlığa düştü ve ülkesini on bir yıl boyunca parlamentoyu hiç toplamadan yönetti, buna yetkisi vardı çünkü parlamento yalnızca kralın emriyle toplanıyordu. Parlamentoyu bir daha göreve çağırmaktan kaçınmanın yollarını bulmuş olabilirdi ancak daha Protestan ve daha ateşli olan, İskoçya'daki diğer krallığındaki insanlara da kendi ibadet şeklini dayatmak gibi aptalca bir teşebbüste bulundu. İskoçlar Charles'ı feragat etmeye zorlamak için İngiltere'ye bir ordu yolladılar. İskoçlarla savaşabilmek için Charles'ın bir orduya ihtiyacı vardı ve ordunun masraflarını karşılamak amacıyla vergi toplamak için bir parlamentoyu göreve çağırmak zorunda kaldı. Parlamentonun artık eline fırsat geçmişti, kralın kilise ve devlet üzerindeki yetkilerini sınırlandırmak ve kendi yetkilerini artırmak için harekete geçti. Parlamento Charles'ın başbakanını ve Canterbury Yüksek Anglikan Başpiskoposunu idam ettirdi. Charles ilk başta parlamentonun insafına kalmıştı fakat en sonunda onu destekleyen kralcı bir grup topladı ve parlamentolarla kralcılar savaşa girdiler. Parlamento savaşı kazandı ve General Oliver Cromwell 1649'da mahkemeyi ayarlayıp kralı idam ettirdi. Cromwell daha sonra kralın sarayında saltanat sürdü; parlamentoları göreve çağırdı, onlarla anlaşmazlığa düştü ve onun döneminde, İngiltere gerçekten de askeri bir diktatörlük haline geldi. Öldüğünde generallerinden biri Charles devrinin parlamentosunu tekrar bir araya getirdi ve parlamento Charles'ın oğlunu sürgünden dönüp tahta geçmesi için davet etti.

Babasının idamı, ülkenin yönetiminde daha fazla hak iddia etmemesi konusunda ona keskin bir uyarı olmasına rağmen, II. Charles kralın ve parlamentonun yetkilerinde resmi bir değişiklik yapmadan hüküm sürmeye başladı. Katolikliğe

sempati besliyordu ve ölüm döşeğinde Katolik oldu. Metreslerinden birçok çocuğu olmasına rağmen, kraliçesinden hiç çocuğu olmadı. Bir sonraki kral ise Katolikliğini hiç gizlemeyen kardeşi James olacaktı. Parlamentolar onu tahttan azletmek için yasalar çıkarmaya çalıştılar, kral da onların bu çabalarına onları azlederek karşılık verdi. Fakat parlamento olmadan vergileri artıramıyordu. Bu zorluğun üstesinden mutlakıyetçi Fransa Kralı XIV. Louis'den kaynak alarak geldi, o da karşılığında Fransa'yı tamamen Katolik yapmak için Protestanlara gösterilen toleranstan vazgeçti. Binlerce insan diğer ülkelere kaçtı. Fransa'da Protestanlık tam da Protestan İngiltere Katolik bir kral olan II. James'i 1685 yılında tahta geçirdiğinde saldırı altındaydı.

James istenmediğini bildiği halde dikkatli davranmadı. Hakiki inanç olduğuna inandığı Katolikliğe açıkça destek verdi. İngiliz İç Savaşı'nın ve ardından gelen askeri diktatörlüğün yol açtığı bütün sıkıntılardan sonra, birçok parlamenter James'i sineye çekmeye hazırdı ancak daha sonra kraliçesi, ikinci Katolik eşi erkek bir varis doğurdu. İngiltere'nin sanki Katolik krallar soyu varmış gibi görünüyordu. Çocuk doğar doğmaz, neredeyse bütün parlamento ondan kurtulmaya karar verdi. Parlamento liderleri gizlice Protestan bir kralı İngiltere'yi işgal etmesi ve tahtı ele geçirmesi için davet ettiler. Bu kral, James'in Protestan olan ilk karısından olma kızı Mary'yle evli, Oranjlı William'dı. William Avrupa'daki Protestan davasının savunucusuydu ve ülkesini XIV. Louis'ten korumak için savaşlara giriyordu.

Parlamentonun ihaneti çok yumuşak gerçekleşti. Rüzgâr uygun yönden estiği için William Manş Denizi'nden çabucak geçti. William karaya ayak basar basmaz, James'in neredeyse bütün birlikleri onu terk edip düşmana katıldı. James'in İrlanda'ya kaçması parlamentonun işine geldi, çünkü onu yar-

gılamak veya kafasını kesmek zorunda kalmadılar. Parlamento tahtın boşaldığını ve William ile Mary'nin hükümdarlar olarak tahta geçtiğini beyan etti.

Kral ve parlamentonun yetkileri parlamento tarafından yeniden tanımlandı ve parlamento yalnızca o şartlar altında tahtı William ile Mary'ye bahşetti. Anayasanın yeniden yazıldığı belgeye Haklar Bildirgesi deniyordu. Bu bildirge parlamento hakları ile birey haklarının bir karışımıydı:

Birey hakları

Her bireyin kraldan talepte bulunma hakkı vardır [James dini politikasına zıt bir talepte bulunan kilise görevlilerini cezalandırmıştı].

Aşırı bir kefalet talep edilmemeli ya da aşırı para cezaları istenmemelidir.

Zalimane veya olağandışı cezalar verilmemelidir.

Protestanların silah taşıma hakkı olmalıdır.

Jüriler kral tarafından oluşturulmamalıdır.

Modern stanldartlara göre bu liste sınırlı bir bireysel haklar listesidir ama bu belge daha sonra gelen bütün haklar bildirgelerinin kaynağı olmuştur. Hatta Birleşik Devletler'in Haklar Bildirgesi "zalimane ve olağandışı ceza" ifadesini aynen içermektedir.

Parlamento hakları

Parlamento düzenli olarak göreve çağrılmalıdır.

Kral yasaları askıya alamaz veya yasaları uygulamazlık edemez [James Katoliklere karşı yasalar söz konusu olduğunda bu ikisini de yapmıştı].

Yalnızca parlamento vergileri onaylayabilir [James selefleri gibi kraliyet yetkisine dayanarak vergilendirme yapmıştı].

Parlamentonun onayı olmadan barış zamanında sürekli ordu tutulamaz [James bir ordu kurmuştu].

Kral kendi mahkemelerini kuramaz [James kilise üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmek için mahkemeler kurmuştu].

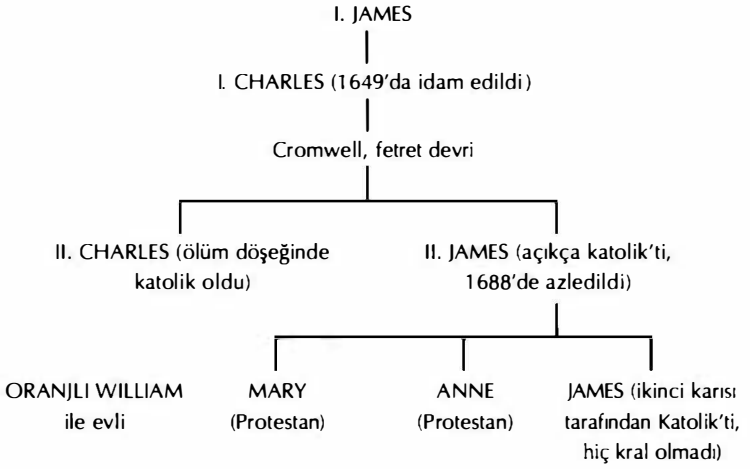
Kral ile bakanları parlamento üyelerinin seçimine müdahale etmemelidirler [James kendi görüşlerine yakın bir parlamento seçimini organize etmeye çalışmıştı].

Parlamento üyeleri parlamentoda yasal yaptırım tehdidi olmaksızın özgürce konuşabilmelidirler [günümüzde milletvekili dokunulmazlığı denen şey].

Parlamento böylece kendini anayasanın kalıcı bir parçası haline getirmişti. Bunların hepsi de bir damla kan dökülmeden gerçekleşmişti. Parlamentonun bu darbesi "Şanlı Devrim" adını aldı. Krala hâlâ hatırı sayılır bir yetki bırakılmıştı: Bakanları seçmek, politikayı yönetmek, anlaşma yapmak, savaş ilan etmek. Ancak krallar ancak parlamentonun onayıyla gelir elde edebildikleri için, parlamentoda desteği olan bakanlar seçmek zorundaydılar. Zamanla bu kısıtlama günümüzde Britanya'da ve Westminster yönetim tarzını örnek alan bütün ülkelerde işleyen sisteme yol açmıştır: Kral veya temsilcileri resmi olarak görev başındadır ancak tüm meselelerde, parlamentoya karşı sorumlu olan bakanların tavsiyelerine uymaya mecburdurlar.

William ile Mary'nin çocukları yoktu. Mary'nin kardeşi ve II. James'in kızı olan Anne onlardan sonra tahta geçmiştir ve çocukları yaşamamıştır. Parlamento bu durumda sonraki kralın kim olacağını belirledi. Stuart soyundan gelen, güçlü hak talepleri olan birçok Katoliği yok saydı ve I. James'in torunu olan, Almanya'daki Hanover Seçici Prensesi, Protestan Sophia'yı seçti. Sophia ile varisleri yeni kraliyet soyu olacaktı. Parlamento istediği gibi bir kralı elde etmek için gerekli

düzenlemeyi yapmıştı. Anne öldüğü sırada Sophia da hayatta değildi, bu nedenle tahta İngilizce konuşmayan ve zamanının çoğunu Hanover'de geçiren, oğlu George geçti.

Parlamento bu yasal düzenlemeleri yaparken, İngiliz anayasasında günümüzde de yer alan iki önemli şart koştu:

> Kral İngiltere Kilisesi'nin bir üyesi olan bir Protestan olmalı ve bir Katolik'le evlenmemelidir.
>
> Kral hâkimleri atar fakat hâkimler ancak Parlamentonun her iki kamarasının da oyuyla azledilebilirler.

Haklar Bildirgesi parlamentonun –millet meclisinin– yönetim sisteminin güçlü, kalıcı ve bağımsız bir birimi olmasını sağladı. Hâkimlerin bağımsızlığı artık onları atayan yürütme organlarından –kral ve bakanlarından– ayrılıp güvenceye alınıyordu. Devlet Protestan olarak belirlenmişti ki bu durum özgürlüklerinin garantisi olarak görülüyordu. Protestanlık başlangıçta bireysel özgürlüğün onaylanmasıydı, çünkü pa-

pa ve piskoposların otoritesine başkaldırıyor ve bireysel vicdan ve deneyimi yüceltiyordu. İngiltere'de Protestanlık özgürlükle daha sıkı ilintiliydi çünkü İngiltere'nin düşmanları –Fransa ve İspanya'nın mutlakıyetçi kralları– Katolik'ti ve parlamentoyu atlatmaya çalışan İngiliz kralları ya Katolik'ti veya Katolikliğe gerekli sertliği göstermeyen krallar olarak görülüyorlardı. Parlamentoyu muhafaza etmekle Protestan inancını muhafaza etmek aynı ülkü haline geldi.

Bu şekilde, İngiltere parlamentosunu oluşturan aristokratlar ile toprak sahibi beyefendiler liberal bir devletin kurumsal düzenlemelerini gerçekleştirdi. Parlamento tamamen liberal değildi çünkü temelinde Katolikliğe düşmanlık söz konusuydu. Bu halini liberal ilkelerin benimsenmesiyle de almamıştı. Parlamento daima kendi eski hak ve özgürlüklerini muhafaza ettiğini beyan etti. Krallarla olan uzun savaşlar boyunca parlamenterler, aklı kıta Avrupa'sındaki mutlakıyetçi krallar gibi çalışan bir kralın hakkından gelmek için gerekli çözümleri üretmiştir: Kral parlamentoyu göreve çağırmalıdır; parlamento olmadan vergilendirme yapamaz; mahkemeleri idare etmemelidir. Zafer kazanıldıktan sonra daha kapsamlı ilkeler netlik kazanmıştır.

Parlamento darbesini destekleyen liberal ilkeleri kesin ve açık bir biçimde ifade eden filozof İngiliz John Locke'tu. *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı kitabı devrimden hemen sonra 1690'da yayınlandı. Locke Romalıların doğal yasaya dair görüşünden yararlanarak halkın yaşam, özgürlük ve mülk edinme gibi belirli doğal hakları olması ve hükümetleri oluştururken bir anlaşma yapmaları gerektiğini öne sürdü: Halk, haklarının korunabilmesi için yönetimlere yetki verir. Ancak bu haklar korunmazsa o zaman halk hükümeti azledip başka bir hükümet oluşturma hakkına sahiptir. Kralların tanrı benzeri karakteri, tebaanın itaat etme mecburiyeti; bunların hep-

si bir yana atıldı ve hükümet iş hayatındaki alışverişe benzer bir şeye dönüştü. Ne var ki filozof hükümete akit yaptıran ilk kişi değildi: Feodal krallar ile tebaaları arasındaki ilişki de buna dayanıyordu ve parlamento yalnızca insanların kafasında devam etse bile, tebaaya karşı değil de tebaayla birlikte yönetmek kavramı baki kalmıştır. İngiltere'de Locke'un kitabı geçmişte olanları doğruluyordu ve artık devrim niteliğinde değildi; daha sonraları Amerikalı ve Fransız isyancılara yeni düzenlerini tanımladıkları isyan gerekçesini ve haklar lisanını sunmuştur.

***

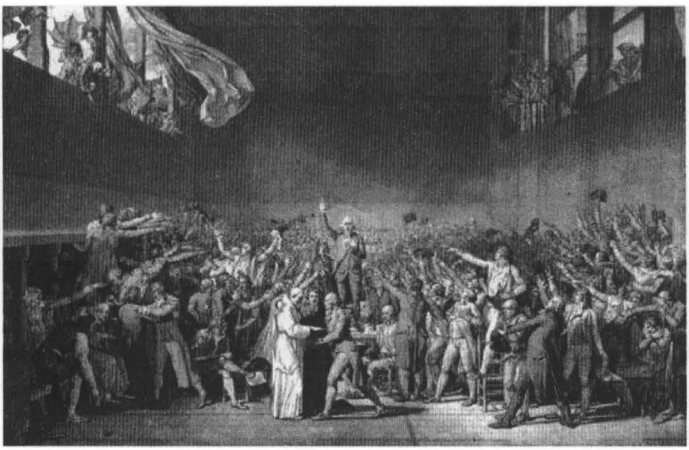
Fransız Devrimi'nin ilk günlerinde amaç İngiltere'deki gibi bir anayasal monarşi oluşturmaktı. Reformcuların eline bir şans geçmişti çünkü 1780'lerde kral iflas etmek üzereydi. XVI. Louis kötü durumdaki vergilendirme sistemini bir örnek, daha adil ve etkili hale getirmeyi planlayan reformcu finans bakanlarını görevlendirdi. Yapılan en çarpıcı değişiklik soylular sınıfının da ilk kez herkesle aynı oranda vergi ödemek zorunda olmasıydı. Daha önceleri kendilerinin veya adamlarının devlet için savaşarak katkıda bulunmaları şartıyla daha az vergi ödüyorlardı. Artık kral silahlı kuvvetlerini bu şekilde sağlamıyordu ancak soylular sınıfı kuşkusuz vergi reformu yasasına karşı çıktı. Mutlakıyetçi krallar kontrol edebilecekleri bir devlet yaratabilmek için soylular sınıfını ayrı tutmuş ama onları bertaraf etmemişti. Soyluların muazzam bir itibarı vardı ve (fermanları kaydetmek zorunda olan) hukuk mahkemelerinde, kralın mahkemesinde ve orduda önemli mevkilere sahiptiler. Vergi ödemeleri talebine karşı bir protesto dalgası yarattılar ve ne tuhaftır ki eski bir hakka yönelik "zorbaca" bir saldırıya karşı gösterdikleri bu

direnç için yaygın ölçüde destek buldular; bu da kraliyet mutlakıyetçiliğinin ne kadar sınırlı olduğunu gösterir. Louis'den daha cesur, daha kararlı bir kral baskı yapıp değişikliği dayatabilirdi; bunun yerine Louis yalnızca parlamentonun yetkisiyle yeni bir vergi yasa tasarısının sunulabileceğine dair dört bir yandan gelen tavsiyeleri kabul etti. Böylece 175 yıllık bir aradan sonra, Genel Meclis toplantıya çağrıldı.

Derhal Genel Meclis'in nasıl toplanacağı konusunda ateşli bir tartışma koptu. Üç sınıfın kendi meclisleri vardı: ruhban sınıfı, asilzadeler ve sıradan insanlar (veya Fransa'da bilinen adıyla Üçüncü Meclis). Herhangi bir yasa çıkarılmadan önce üç meclis de bunu kabul etmeliydi. Üçüncü Meclis'in liderleri, yani daha çok avukatlar, soylularla ruhban sınıfından onay almaları gerekiyorsa Fransa'ya yeni bir anayasa kazandırma şanslarının zayıf olduğunun farkındaydılar. Üç meclisin de toplanıp birlikte oy kullanması ve Üçüncü Meclis'in sayı, çaba ve mal varlığının tanınması yönünden temsilci sayısının iki kat artırılması gerektiğini ileri sürdüler. Kral ilk başta toplantının eski şeklinde herhangi bir değişiklik yapılmasına karşı çıktı; sonra biraz boyun eğdi ve daima yaptığı gibi işleri içinden çıkılmaz hale getirdi. Üçüncü Meclis'in temsilci sayısını iki katına çıkarmayı kabul etti ama meclisler yine ayrı ayrı toplanmaya devam edecekti. Kuşkusuz böyle olduğu müddetçe Üçüncü Meclis'in kaç tane temsilcisinin olduğunun bir önemi yoktu; ne önerirlerse önersinler, önerdikleri soylular ve ruhban sınıfı tarafından yeniden oylanabilirdi.

Genel Meclis 1789'da toplandığında tartışmalar devam ediyordu. Üçüncü Meclis kendini asıl Ulusal Meclis olarak ilan etti ve diğer insanları da kendilerine katılmaya davet etti. Bir gün Versailles kraliyet sarayındaki toplantı yerlerine gittiklerinde kapıların kapalı olduğunu gördüler. Kapıların

kapanmasının nedeni odanın o sırada boyanıyor olmasıydı ancak delegeler o kadar gergindi ve kralın onları dağıtacağından o kadar korkuyorlardı ki hemen yakınlardaki bir kapalı tenis kortuna gidip, Fransa'ya bir anayasa kazandırıncaya kadar dağılmayacaklarına yemin ettiler. Bu anla ilgili kraliyet ressamı David'in yaptığı bir resim vardır. Resim, yaşamın sanatı takip edişine ünlü bir örnektir. Beş yıl önce David, Horatiuslar'ın baba ve oğullarını kollarını kaldırıp, cumhuriyetçi selamı verirken gösteren "Horatilerin Yemini" adlı tabloyu yapmıştı. Aynı selamı Üçüncü Meclis devrimcileri Fransa'ya bir anayasa vermek için yemin ettiklerinde yaptılar.

Jacques-Louis David'in eskizi, "Tenis Kortu Yemini", 1791.

Ruhban sınıfının çoğu ve soyluların birkaçı Ulusal Meclis'e katıldı. Kral Genel Meclis'e anayasada kalıcı bir yer vereceğini belirtti, fakat üç meclisin birlikte toplanmasına razı olmuyordu. Meclisi eski yerine dönmezse şiddete başvurmakla tehdit etti, ancak direnişle karşılaşınca, bu yola başvurmadı. Kral geri çekildi ve diğer sınıflara Üçüncü Meclis'e katılmalarını söyledi.

Meclisin liderleri Aydınlanma yanlısıydı; çok net liberal ve eşitlikçi ilkeleri vardı. Sloganları özgürlük, eşitlik ve kardeşlikti. Meclis manifestosunu *İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi* adı altında çıkardı; bunlar sadece Fransızların değil, bütün insanların haklarıydılar. Aşağıda ana maddelerin özeti vardır:

> İnsanlar özgür doğar, yaşar ve eşit haklara sahiptirler.
>
> Bu haklar özgürlük, mülk edinme, güvenlik ve boyunduruk altına girmemedir.
>
> Egemenlik milletindir.
>
> Başkalarına zarar verilmediği müddetçe her şeyi yapma özgürlüğü vardır.
>
> Her vatandaşın kişisel olarak veya bir temsilci vasıtasıyla yasa yapımına katılmaya hakkı vardır.
>
> Hiç kimse yasal süreç dışında suçlanmayacak, tutuklanmayacak veya hapse atılmayacaktır ve yasal süreç yalnızca kesin surette gerekli cezaları verecektir.
>
> Hiç kimse dini görüşleri de dâhil olmak üzere görüşleri yüzünden rahatsız edilmeyecektir.
>
> Her vatandaş özgürce konuşabilir, yazabilir ve yazdıklarını bastırabilir ancak yasalar tarafından belirlenmiş bu özgürlüğün suiistimal edilmesinden sorumlu olacaktır.
>
> Kuvvetler ayrılığını içermeyen bir anayasa, anayasa değildir.

Bu bildirge modern demokrasinin kuruluş belgesi olan muhteşem bir belgedir ancak utanç verici bir devrime yol açacaktı. Bu ilkeleri destekleyen insanlar İngiltere'deki gibi anayasal bir monarşi istiyorlardı, ancak egemenlik millete mal edilmiş ve bütün insanlar eşit kabul edilmişse bir kralın ne güvenliği olacaktı ki? Belgeyi hazırlayanlar kendileri hüküm sürmek istiyorlardı ve sıra bir anayasa hazırlamaya gel-

diğinde yalnızca mülk sahiplerinin oy kullanması gerektiğine karar verdiler. Peki, eşit oldukları beyan edilmiş olan sıradan insanları nasıl hariç tutabilirlerdi? Ancak sıradan insanların harekete geçmesiyle Louis bildirgeyi kabul etmek zorunda kaldı; bu insanlar Bastille kalesine saldırmış ve kralı Versailles'daki sarayını terk edip, Paris'te diğer insanlar arasında yaşamaya zorlamışlardı. Devrimin yapılmasına yardımcı olmuş sıradan insanlar çekip gitmeyeceklerdi.

Fransa'ya o kadar çok şey vaat edilmişti ve o kadar çok şey tehdit altındaydı ki, orada İngiltere'deki gibi bir anayasa yapılması veya 1688 devrimi gibi kansız bir devrim olması mümkün değildi. Bu devrim yeni ilkeler üzerinde işe yaramamıştı; artık yeni ilke bolluğu vardı. Kral kısa sürede ilkeleri kabul etmediğini ve mümkünse hâkimiyetiyle ilgili değişiklikleri geri almayacağını açıkça belirtti. Bu da köktencilere istedikleri fırsatı verdi. Değişikleri güvence altına almak için halkla ittifak kurmaları ve kralı kontrol veya azletmeleri gerektiğini iddia ettiler. Bu da değişim isteyen ama görev başındaki insanlarla demokratik bir değişim istemeyen kişilerde bir tepkiye neden oldu.

Devrimciler kısa süre sonra kendi aralarında savaşmaya başladılar. David'in Tenis Kortu Yemini resmini asla tamamlamamasının nedenlerinden biri orada mevcut olan birkaç insanın devrim düşmanları olarak idam edilmiş olmalarıydı. Köktenciler eski bir Dominiken (Jakoben) manastırında toplandıkları için Jakoben adını aldılar; liderleri soğuk, sert bir adam olan Maximilien Robespierre'di. Jakobenler devrim diktatörlerine dönüştüler. Kralı idam ettiler, muhaliflerini meclisten kovup gazetelerini kapattılar ve devrime ihanet edenleri idam etmek için özel düzmece mahkemeler kurdular. Bunu yapmalarının nedeni diktatörlüğe mazeret bulmaktı: Fransa ölümcül bir tehlike içindeydi, çünkü devrimciler İn-

san Hakları ilkelerini kabul etmeye zorlamak için Avrupa monarşilerine savaş ilan etmişti. Bu amaçla oluşturdukları ordu farklı türden bir orduydu. Bütün erkekler askere alınıyordu. Bütün bir halk silahlanmıştı.

	ASKERİ ÖRGÜTLENME	SİYASAL KOŞULLAR	SELAMLAMA ŞEKLİ
KLASİK ÇAĞ	Vatandaş-askerler	MÖ 500 Yunan Demokrasisi Roma Cumhuriyeti	Cumhuriyetçi selamı
	Maaşlı piyadeler	MÖ 27, Augustus, ilk Roma İmparatoru	Cumhuriyetçi selamı
	Maaşlı yabancı piyadeler	Diocletianus, Konstantin, imparatorluğun son zamanları 476 Roma'nın çöküşü	Yere kapanma
ORTAÇAĞ	Atlı şövalyeler (Yarı zamanlı)	Feodal krallar ve "sınıf meclisleri"	Diz çökerek öpüşme
		Eşit konumdaki tüccarların kenti yönetmesi	Karşılıklı yemin
MODERN ÇAĞ	Maaşlı yabancı piyadeler (İngiltere'de donanma)	Mutlakiyetçi krallar (İngiltere: parlamenter yönetim)	El öpme
	Vatandaş-askerler (zorunlu askerlik)	1789 Fransız Devrimi	Cumhuriyetçi selamı

Devrimciler Livy'lerini okumuştu. Devrim tiranlığının baş azizi Brütüs'tü, öz oğullarının idamına razı olan, Roma Cum-

huriyeti'nin kurucusu olan adam. Mecliste kürsünün yanında Brütüs'ün bir büstü vardı. Caddelerin ismi Brütüs olarak değiştirildi; anne babalar çocuklarına Brütüs adını verdiler. Jakobenler bir cumhuriyet kurmuş oldukları için, artık kral, kraliçe ve prensi gösteren kartlarla oyun oynayamazlardı. Onların yerine artık bilgeler, erdemliler ve savaşçılar vardı. Brütüs bilgelerden biriydi. Kral, Tarquinius olarak görülüyordu ve Roma'da olduğu gibi, monarşinin geri getirilmesini istemek bir suçtu. Amansız cumhuriyetçi erdemi –her şeyin devlet uğruna feda edilmesi gerektiği inancı– kan döküldüğünü görme arzusu ve bunun arılaştırıcı olduğunu düşünmek: Bu ilk modern totaliter devlete Romalıların katkısıydı.

İlk aşamalarındaki Fransız Devrimi'nin lideri Mirabeau'nun Portresi. Yanında Brütüs'ün bir büstü ve arkasındaki duvarda David'in "Baltacılar Brütüs'e Oğullarının Cesetlerini Getirirken" adlı tablosu.

7
İmparatorlar ve Papalar

Tarihimiz büyük bir imparatorlukla ve onun çöküşüyle başlar. Avrupa Roma İmparatorluğu'ndan çok şey almıştır ve bu imparatorluğun çöküş biçimi Avrupa'nın gelişmesini derinden etkilemiştir. Edward Gibbon'un büyük kitabının ismi bilincimize kazınmıştır: *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi.* Bu olaydan sonra yaşamak, bir zamanlar büyük bir uygarlık olduğunu ve şimdi olmadığını bilmek nasıl bir histir? Ancak ortaçağda yaşayan bir derebeyine veya bilgine Roma İmparatorluğu'nun artık mevcut olmadığı bir dünyada yaşamanın nasıl bir şey olduğunu soracak olsaydınız, kafaları karışırdı. Onların gözünde Roma İmparatorluğu hâlâ yaşıyordu. Aslına bakarsanız, Roma İmparatorluğu adı altında on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etmiş bir devlet vardı. Son Roma imparatorunun soyu Augustus'a kadar uzanıyordu. Peki, bu nasıl oldu?

Augustus'un devri MÖ 27 yılında başladı ve batıda kurduğu imparatorluk 500 yıl boyunca devam etti. MS 400 civarında imparatorluk kalıcı olarak doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştı ve doğu imparatorluğu 1453'e kadar bin yıl boyunca devam etti. Batı Roma İmparatorluğu'nu işgal etmiş olan barbarlar doğu imparatorunu tanıdılar. Frankların ilk Hıristiyan kralı olan Clovis doğudaki imparatordan "konsül" unvanını aldı. Roma'da hükmünü devam ettiren papa da doğu impa-

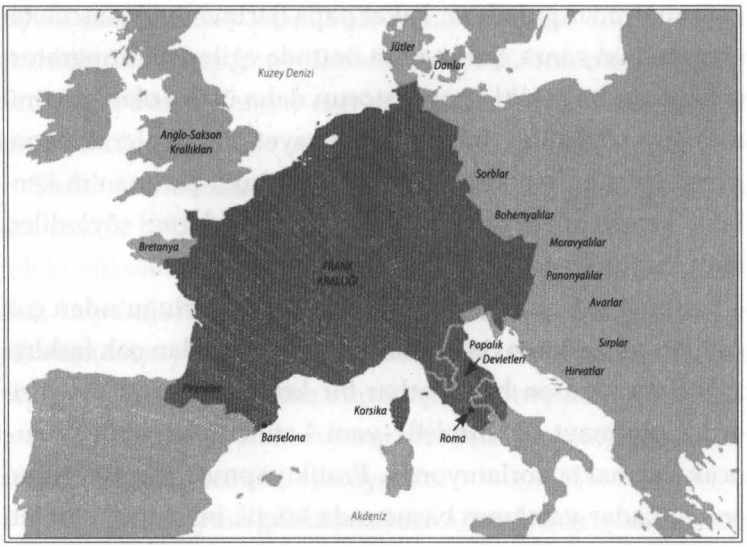
ratorunu tanıdı ve ruhani liderin gözünde, tüm barbar işgallerine ve batıdaki imparatorluğun çöküşüne rağmen, eski düzenin kilit bölümleri hâlâ sağlamdı. Roma'da bir papa ve artık Konstantinopol'de yaşayan bir imparator, Hıristiyan bir Roma imparatoru vardı. Bu iki otorite, papa ile imparator ortaklaşa Hıristiyan âlemini kontrol edeceklerdi. Ancak papa doğu imparatorunun yardımına gerçekten ihtiyaç duyduğunda, imparator onu kurtarmak için fazla bir şey yapamadı.

Papaya yönelik tehlike sekizinci yüzyılda Cermen akıncıların ikinci dalgası olan Lombardlardan geldi. Lombardlar Roma ve etrafındaki topraklar da dahil olmak üzere, İtalya'yı tümden ele geçirmeye hazırlanıyorlardı. Bu durum papa için büyük bir tehdit teşkil ediyordu. Günümüzde bile papanın kendine ait bir toprak parçası –Vatikan şehri– vardır. Çok küçüktür ancak papanın kendi devletidir; papalık İtalya'nın bir parçası değildir. Papalar kendi topraklarında egemen olmazlarsa bağımsızlıklarını kaybedeceklerinden daima korkmuşlardır. Vatikan'ın İtalya'nın içinde yer aldığını düşünün. İtalya yaşamın tüm alanlarında, kilise de dahil olmak üzere, vatandaşlara eşit fırsat tanınması gerektiğini öngören bir yasa çıkarabilirdi. Kilise bırakın bir kadın papayı, hiçbir zaman bir kadın piskopos atamadığı için soruşturmaya uğrardı. Kilisenin mal varlığı İtalyan devleti tarafından vergilendirilebilirdi. İtalya bütün halka açık tuvaletlerde kondom olması gerektiğine dair bir yasa çıkarabilirdi.

Aynı şekilde, sekizinci yüzyıldaki papa Lombardların idaresi altına girmek istemiyordu. Doğu imparatorundan yardım istedi ama o da topraklarını istila eden Müslümanlarla uğraşıyordu. Bu yüzden papa Alplerin karşısındaki kuzeyde, günümüzdeki Fransa'da, batıda en güçlü devleti kurmuş olan Cermenleri ve Frankları yokladı. Hıristiyan Frank kralı Pepin güneye, İtalya'ya gitti ve Lombardları dize getirdi. Papanın kendisine ait, Roma etrafında büyük bir toprak parça-

sına sahip olmasını sağladı. Sınırlarda birçok değişiklik olmakla birlikte bu topraklar on dokuzuncu yüzyıla kadar papanın toprakları olarak kaldı. Ancak o zaman, birleşik İtalyan devletinin kurulmasıyla birlikte papa günümüzde sahip olduğu cep mendili gibi küçücük krallığına mahkûm oldu.

Kral Pepin'in oğlu Büyük Charles yani Şarlman'dı. Şarlman Frank krallığının topraklarını çok genişletti. Toprakları Pirenelerden İspanya'ya, babasının papaya tahsis ettiği topraklar da dahil olmak üzere İtalya'yla arasındaki arazinin ortasına, doğuda Avusturya'ya ve modern Almanya'ya kadar uzanıyordu. Roma'nın çöküşünden bu yana, kısa ömürlü Hitler ve Napolyon imparatorlukları haricinde çok geniş bir Avrupa devleti olmamıştır. Almanya'da Şarlman Roma İmparatorluğu'na geçmemiş olan Saksonlarla uğraşıyordu. Saksonlar pagandı; Şarlman onlara Hıristiyan olma veya köleleştirilip Frank topraklarının iç kesimlerine gönderilme seçeneğini sundu.

Frank krallığı modern Fransa'yı ve Almanya'nın bazı bölümlerini, İspanya ve İtalya'yı içine alacak biçimde büyüdü.

800 yılında Şarlman Roma'yı ziyaret ettiğinde, Noel'de katedraldeki ekmek ve şarap ayinine katıldı. Ayinden sonra, görünüşe göre daha önceden Şarlman'a bir uyarı yapılmadan, papa Şarlman'ın kafasına bir taç yerleştirdi ve onu Roma imparatoru ilan etti. Papa kendisini koruyacak bir güce sahip olabilmek için kendi imparatorunu ilan etmişti. Ancak doğudaki imparatora sırtını döndüğü için, yaptığına bir gerekçe sunması gerekiyordu. Bundan daha kolay ne olabilirdi ki? Bir kadın Konstantinopol'de imparatoriçe olmuştu; imparator olan oğlunu kandırıp ondan kurtulmuş ve kendisi tahta geçmişti. Papanın cesaretli girişimi sayesinde artık o kadın batının imparatoriçesi değildi.

Daha sonraları papalar ve imparatorlar arasında, 800 yılındaki Noel'de katedralde olanlara dair büyük tartışmalar yaşandı. Papalar Şarlman'ın kafasına tacı koyanın papa olduğunu ki bunun da papanın imparatordan üstün olduğunu gösterdiğini vurguladılar. Fakat papa Şarlman'ın kafasına tacı koyduktan sonra, Şarlman'ın önünde eğilmişti. İmparatorlar papanın bu şekilde imparatorun daha üstün olan gücünü tanıdığını söylediler. İmparatorlar gayet makul olarak papanın yalnızca bu hamiyi seçebildiğini, çünkü Şarlman'ın kendisini kendi çabasıyla güçlü bir figür kıldığını söylediler. Onun kudreti papanın yardımına dayanmıyordu.

Şarlman'ın imparatorluğu Roma İmparatorluğu'ndan çok farklıydı ve Şarlman da Roma imparatorlarından çok farklıydı. Şarlman esasen hâlâ barbar bir kraldı. Kendini yetiştiriyordu; okumayı öğrenmişti –yani Latince okuyabiliyordu– ancak yazmakta zorlanıyordu. Pratik yapmak için hayatının sonuna kadar yatağının başucunda küçük bir parafin tableti bulundurdu ama gerçekte hiçbir zaman bu beceriyi kazanamadı. Ancak Roma örneğinden öğrendiği bir şey, imparator-

luğun bir medenileşme gücü olduğuna dair net bir anlayışı vardı. Cermen ataları yağmalayarak yaşamışlar ve onları Roma İmparatorluğu'na yönlendiren şey de daha fazla yağmalama arzusu olmuştu. Yönetimler iktidardakileri ve onların eş dostlarını zenginleştirecek bir yağma sistemi şeklinde organize edilebilirler. Bunun gibi olan eski ve modern yönetimler vardır. Batı Roma İmparatorluğu'nun son günlerinde yaşamış olan Aziz Augustine *Tanrı'nın Şehri* adlı eserinde şöyle yazmıştır: "Eğer adalet yoksa krallıklar büyük soygunlardan başka nedir ki?" Şarlman bu eseri biliyordu ve Augustine'in demek istediğini anlamıştı; Aziz Augustine en sevdiği yazarlardan biriydi. Doğudaki pagan Saksonlar Hıristiyan olana kadar Şarlman acımasız ve zalim olabilirdi. Ancak onlar kendi topraklarında Hıristiyanlığa geçtikten sonra, adilane yönetilmelerini sağlamayı kendine görev edindi.

Şarlman iyi bir eğitim almamış olmasına rağmen eğitimi teşvik etti, okumuş adamların hamisi oldu ve onlara eski el yazmalarını bulup kopyalamaları emretti. Yok olmamış olan neredeyse bütün Latince eserler Şarlman'ın devrinde kopyalandı. O olmasa klasik miras çok zayıf kalabilirdi.

Şarlman muazzam engellerle karşı karşıya kaldı. Bürokrasisi yoktu; haberleşme zayıftı; çok az ticaret vardı; şehirler çok küçüktü; büyük miktarda karmaşa vardı. Tüm bu açılardan, imparatorluğu Roma'ya hiç benzemiyordu. Şarlman'ın yönetim tarzı yöre derebeylerini hizada tutabilmek ve kendisine bağlılıklarını sağlama almak için kont ve dükler atamaktı. Bu imparatorluğun kurumsal bir temeli yoktu; yönetimi liderinin kişisel gücüne dayanıyordu.

Şarlman sarayını, günümüzdeki Almanya-Belçika sınırına ve kendi devrinde ülkesinin merkezine yakın bir yer olan Aachen'de yaptırdı. Günümüzde yalnızca şapel ayakta kal-

mıştır. Roma tarzının ardından gelen Romanesk tarzında yapılmıştır, yuvarlatılmış kemerleri vardır. Kemerleri destekleyen sütunlar Roma'dan kalmaydı; Şarlman onları İtalya'dan getirtmişti.

Şarlman büyük çabalarla kurduğu bu muazzam imparatorluğun, kendisi hayata gözlerini yumduktan sonra geleneksel Cermen usulünce oğulları arasında paylaşılması gerektiğine karar verdi. Ancak oğullarından yalnızca biri hayatta kaldığından, imparatorluğun bölünmesi bir sonraki nesle, torunlara kaldı. Torunlar kendi aralarında savaştılar ve Şarlman'ın imparatorluğu üçe bölündü. Batı kısmı sonunda günümüz Fransa'sı oldu; doğu kısmı Almanya'nın temeli haline geldi. Ancak torunları arasındaki savaş sırasında ve Norveç istilaları karmaşasında, Şarlman'ın idare yöntemleri kayboldu. Kontlar ve dükler krala çok zayıf bir bağlılık göstererek, kendilerini o yörenin diktatörleri ilan ettiler. Avrupa Roma'nın çöküşünden hemen sonraki eski haline döndü: Güç çok fazla dağılmıştı ve krallıkların güçlenebilmesinden önce, kralların kont ve dükleri hizaya getirmesi gerekiyordu.

Şarlman'ın imparatorluğunun sona ermesiyle birlikte, papa onu koruyan güçlü bir adamı kaybetmişti. Bir süre bulabildiği yöresel prensleri imparator ilan ederek vaziyeti kurtardı. Daha sonra 962'de yeni, güçlü bir kral olan Birinci Otto, Şarlman'ın eski imparatorluğunun Cermen bölümünde ortaya çıktı. Papa ona Roma imparatoru tacını giydirdi ve ondan sonra Almanya kralı olanları da gene papalar taç giydirdikten sonra Roma imparatoru, daha sonraları Kutsal Roma imparatoru ilan ettiler.

Avrupa'da seçimle gelen krallar yalnızca Alman krallarıydı. Roma İmparatorluğu'nu tanımadan önce Almanlar veraset ve seçimden ibaret karışık bir sistem uyguluyorlardı. Er-

kek üyeleri seçim için aday olan bir kraliyet ailesi vardı. Buradaki amaç iyi bir savaşçının kral seçilmesini sağlamaktı; Cermen kabile üyeleri işe yaramaz birinin onlara yük olmasını istemiyordu.

Fransa'da uzun bir süre bütün kralların muktedir oğulları olmuş ve böylece gitgide veraset kimin Fransa kralı olacağını belirlemede tek araç haline gelmişti. Ancak Almanya'da krallar iyi varisler yetiştirmede pek becerikli değildi, bu nedenle seçim sistemi korundu ve Alman kralı artık Kutsal Roma İmparatoru olduğunda daha güçlü bir şekilde devam ettirildi. İmparator bütün Hıristiyan âlemini gözetiyordu. Seçim sistemi de teorik olarak herhangi bir Hıristiyan prensinin bu görev için seçilebilmesini sağlıyordu. Uygulamada ise seçilen neredeyse daima bir Alman prensi oluyordu. İlk başlarda başpiskopos ve dük gibi çok sayıda seçici vardı; bunlar güçlü yerel figürlerdi. En sonunda ise "seçici" ismini taşıyan sadece yedi kişi kaldı.

Alman kralı/imparatoru kendisini seçen güçlü yerel figürler üzerinde kendi gücünü kullanabilmek için diğer krallar gibi mücadele ediyordu. Kral konumunu elde edebilmek için seçicilerin gözüne girmek zorunda olduğundan, onlardan güç talep etmektense ara sıra onlara güç veriyordu. Hatta durum daha da karışıktı, çünkü imparator yetki elde edebilmek için yerel güçlerle giriştiği kavgaların yanı sıra, yüzyıllardır iktidar ve itibar yönünden onunla rekabet eden bir figürle savaşmaktaydı: papayla.

Papa ile imparator birbirlerinin gücünü oluşturmada yardımlaşmışlardı. İmparatorlar papalığı, en önemlisi papalık topraklarını korumuşlardı. Bazen de bir maceraperestin değil de dini bütün bir papanın Aziz Peter'in koltuğunda oturmasını garanti altına almak için Roma'ya müdahale etmişlerdi.

Papalar ise imparatorlara taç giydirerek ve onlara Roma İmparatoru unvanını vererek onların gücünü artırmışlardı. Fakat on birinci yüzyıldan itibaren bu ikisi anlaşmazlığa düştü, çünkü papalar kilisenin Roma'dan idare edilmesi ve kral ile prenslerin kilise işlerine karışmaması gerektiğini iddia etmeye başladılar.

Katolik kilisesi ortaçağın en büyük uluslararası kurumuydu ancak daima baltalanıyordu, çünkü krallar ve yerel güç simsarları kendi bölgelerinde kimin piskopos olacağını kontrol etmek istiyorlardı. Bunun nedeni kilise işlerinde söz sahibi olmak istemeleri değildi; piskoposların ihsan gücüne dahil olan –rahipler ve kilisedeki memurlar– birçok işleri vardı ve kilisenin gelirini elde ettiği büyük arazileri idare ediyorlardı. Bazen bir ülkenin üçte biri kilisenin elinde olurdu; Almanya'da bu neredeyse yarısıydı. Laik otorite piskoposların muazzam güçlerini kullanma şekillerini etkilemek istiyordu.

Kilisenin neden uluslararası bir kuruluş olduğunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz. Tokyo'dan idare edilen Toyota bir otomobil üreticisidir. Avustralya'daki başkanını başbakan ve fabrika müdürünü de belediye başkanı atamış olsun. Resmi olarak başkanın ve fabrika müdürünün Tokyo'ya bağlılığı sürmektedir fakat uygulamada, başbakan ve belediye başkanı tarafından atandıklarından, onların hoşuna gitmeyecek bir şey yapmadıklarından emin olmak için her zaman onları gözleyeceklerdir. Belediye başkanı ve başbakan da arabalar hakkında bilgisi olan insanları seçmemiş olabilir; bu hafta memnun etmeleri gereken insanlara bu işleri vereceklerdir. Ortaçağ kilisesi de işte böyleydi: Yerel güç simsarları ve Avrupa kralları tarafından baltalanmış, kötülenmiş ve yağmalanmıştı.

Tüm bu rahat düzenlemeleri bozmak ve Roma'ya otoriteyi daha sağlam bir biçimde geri getirmek isteyen papa ise

1073'te bu makama gelen Papa VII. Gregory'ydi. Gelecekte piskoposları kendisinin atayacağını ilan etti. İmparator IV. Henry de bu işi *kendisinin* yapmaya devam edeceğini söyledi. İmparator geri adım atmayınca papa onu aforoz etti; yani onu kiliseden kovdu. İmparator artık ayine katılamıyor veya kilisenin sunduğu hizmetlerden yararlanamıyordu. Aforoz papalar için daima güçlü bir silah olmuştur çünkü bir kralı aforoz ettiklerinde halka kralın topraklarında ona itaat etmek zorunda olmadıklarını söylüyorlardı. Bu durumda ise her zaman imparatorun hâkimiyetinden kaçmak istemiş Alman dükleri ve prensleri imparatorun aforoz edildiğini ve göz ardı edilebileceğini görmekten memnun olmuşlardı.

Bunun üstüne IV. Henry kışın Alpleri aştı ve kuzey İtalya'da Canossa'da bir şatoda bulunan papanın yanına gitti. Dışarıda kar altında, papanın onu görmesi için yalvararak iki üç gün bekledi. Bütün kraliyet kıyafetlerini atmış, mütevazı giysiler giymişti. En sonunda papa merhamete geldiğinde kral da önünde diz çöküp af diledi. Papa aforozu kaldırdı ki Alman prensleri buna çok bozuldular. Bu Henry için çok aşağılayıcıydı ancak aynı zamanda gayet zekice bir taktikti. Bir Hıristiyan papasının affetmeyi reddetmesi çok zordu. İmparator tam olarak konumundan vazgeçmedi. Anlaşmazlık yıllarca sürdü ve en sonunda bir uzlaşmaya vardılar. İmparatorun piskoposları seçmede biraz etkisi olmasına izin verildi ama piskoposların altındaki kadrosunu ve resmi kıyafetlerini papa sağlayacaktı.

Papalar ve imparatorlar arasındaki bu savaşlar uzun bir süre devam etti. Bunlar kelimenin tam anlamıyla savaştı. Papa imparatora karşı savaşa girdi. Papanın nasıl savaştığını merak edebilirsiniz. Papa kendi başına bir kraldır; vergi topladığı kendi toprakları vardır, daha sonra bu vergilerden as-

ker tutmak için yararlanır. Ara sıra papa imparatora tabi olmak istemeyen Cermen prensleriyle ittifak kuruyor ve adeta imparatorun arkasında bir cephe açıyordu. Ortaçağda Avrupa'nın en zengin şehirleri haline gelmiş olan kuzey İtalya'daki şehirler toprakları güneye kadar uzanan imparatora tabi olmak istemiyorlardı. Bazen şehirler imparatorla savaşmak için papayla ittifak kuruyordu. Taraf değiştirmek çok tehlikeli olduğu halde, çoğu kez de iki taraflı oynuyorlardı.

Savaşçı olarak papayı, Rönesans sanatçısı Cellini otobiyografisinde şahane bir biçimde tasvir etmiştir. Çoğu Rönesans adamı gibi Cellini'nin de birçok yeteneği vardı, iyi bir kuyumcu olmasının yanı sıra silah tasarımı ve yapımında da iyiydi. Bir düşman Roma'ya saldırdığında, papayla birlikte mazgallı siperlerde yer alır, topun ateşlenmesi hakkında talimatlar verirdi. Papanın düşmanları arasında önceden papa için savaşmış ancak artık diğer tarafta yer alan eski bir İspanyol subayı vardı. Uzaktaydı, menzil içinde olduğunu düşünmüyordu. Kılıcı önünde sallanır halde, gayet rahat bir şekilde ayakta duruyordu. Cellini topun ateşlenmesi emrini verdi. Acayip bir atış oldu; top subayın kılıcına çarptı, kılıç da geri gidip subayı ikiye böldü. Cellini buna çok üzülmüştü: Kendisini ölüme hazırlayacak kadar zamanı olmayan bir adamı öldürmüştü. Günahının bağışlanması için papanın önünde diz çöktü. Ancak papa onun yaptığı işe çok sevinmişti. Dedi ki, "Evet, seni bağışlıyorum; kilisenin hizmetinde işlediğin tüm cinayetler için seni bağışlıyorum."

Altta ilk papa olduğu farz edilen, göz kamaştırıcı pelerini ve kocaman tacıyla ortaçağ papası gibi giyinmiş Aziz Peter'in bir heykeli var. Bir zamanlar balıkçı olarak yaşadığı sıradan köklerini unutmamıştır: Ayaklarından biri çıplaktır. Ortaçağdaki çoğu insan bu azametten rencide olmazdı. Papa kraliye-

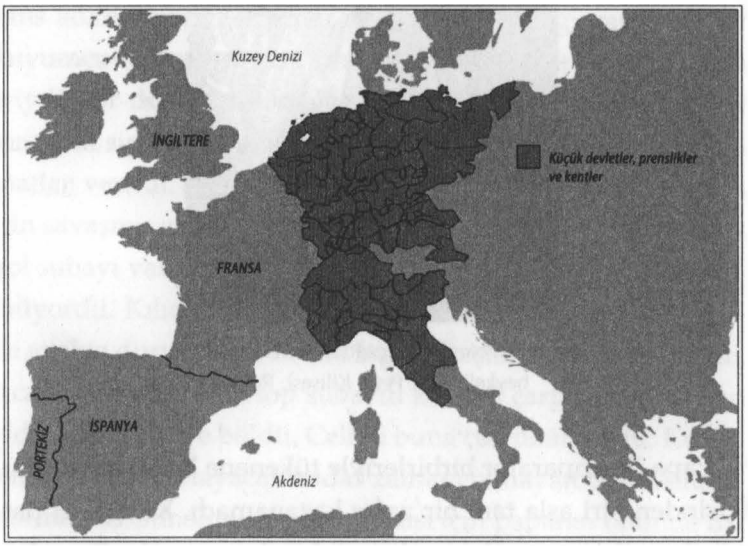
tin tüm debdebesi içinde büyük bir prens olmalıydı, çünkü kilisenin başıydı ve diğer krallarla eşitleri olarak karşılaşmalıydı.

Aziz Peter'in ortaçağdan kalma bronz heykeli, Aziz Peter Kilisesi, Roma.

Papa ile imparator birbirleriyle tükenene kadar savaştılar. İkisinden biri asla tam bir zafer kazanamadı. Kavgaları patron ile işçileri arasındaki anlaşmazlığa benziyordu. Bu anlaşmazlıkta grevler ve işten atma tehditleri vardır, çoğu kez yoğun ve şiddetli geçer, gel gör ki daima bir anlaşmaya varılacağını ve her zaman patronlar ve işçiler olacağını bilirsiniz. Papa-imparator kavgasının önemi papanın asla imparatorluk, imparatorun da asla papalık iddiasında bulunmamasıydı. İkisi de karşısındakinin var olması gerektiğini kabul ediyordu; sadece görece güçleri hakkında tartışıyorlardı. Bu ba-

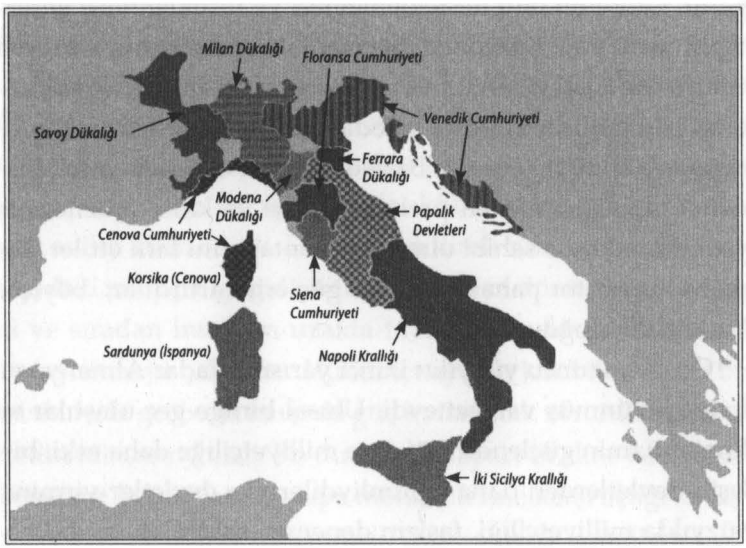
tı Avrupa'yı doğudaki Bizans İmparatorluğu'ndan ayıran çok önemli bir özelliktir. Konstantinopol'deki uygulamaya göre, imparator imparatorluğunun yalnızca sivil işlerinin değil kilisenin de yöneticisiydi. Bir patrik vardı fakat patrik imparator tarafından atanıyordu ve onun hâkimiyeti altındaydı. Batıda kilise ve devletin otoriteleri ayrıydı ve her birinin bağımsız yetkeleri vardı. Bu, kralların ülke yönetiminde daha fazla hak iddia etmesine eskiden beri engel yaratan bir özellikti.

1648 yılında Batı ve Orta Avrupa.

İmparator ile papa uzun süren kavgalarının sonucunda birbirlerini zayıflattılar. Kuzeydeki Almanya'dan güneydeki İtalya'ya kadar Orta Avrupa üzerindeki uzun vadeli etkisi ise haritanın üzerinde görülebilir. Burada küçük devletlerin, prensliklerin ve şehirlerin karmaşık bir birleşimi var. Batıda artık İngiltere, Fransa ve İspanya birleşik devletler olarak or-

taya çıkmışlardır. Dükler ve kontlar kontrol altına alınmış ve kralın fermanı topraklarında hüküm sürmektedir. İngiltere'de bu durum daha çok 1066'da ülkeyi fethedip, ülkenin bütün bölümlerini güç kullanarak kontrol altına alıp, ana kara Avrupa'dakilerden daha güçlü bir krallık kuran Dük William sayesinde sağlanmıştır. Orta Avrupa'da iki büyük güç –imparator ile papa– kavga etmekte, birbirleriyle savaşabilmek için yerel yönetimlerini kullanmaktadırlar. Bunun sonucunda küçük birimler güç kaybetmekten çok güç kazandılar. Bunlar kendi kendilerini yöneten ve üstleri konumundaki derebeylerinden çok az etkilenen topluluklardı. Modern (1400 sonrası) Avrupa'nın iki dönüştürücü atılımı Rönesans ve Reform burada meydana gelmişti. Neden ortaya çıktıklarını cevaplamak zordur ancak neden burada ortaya çıkabildiklerinin yanıtı daha kolay verilebilir.

Rönesans döneminde İtalya devletleri (yaklaşık 1494).

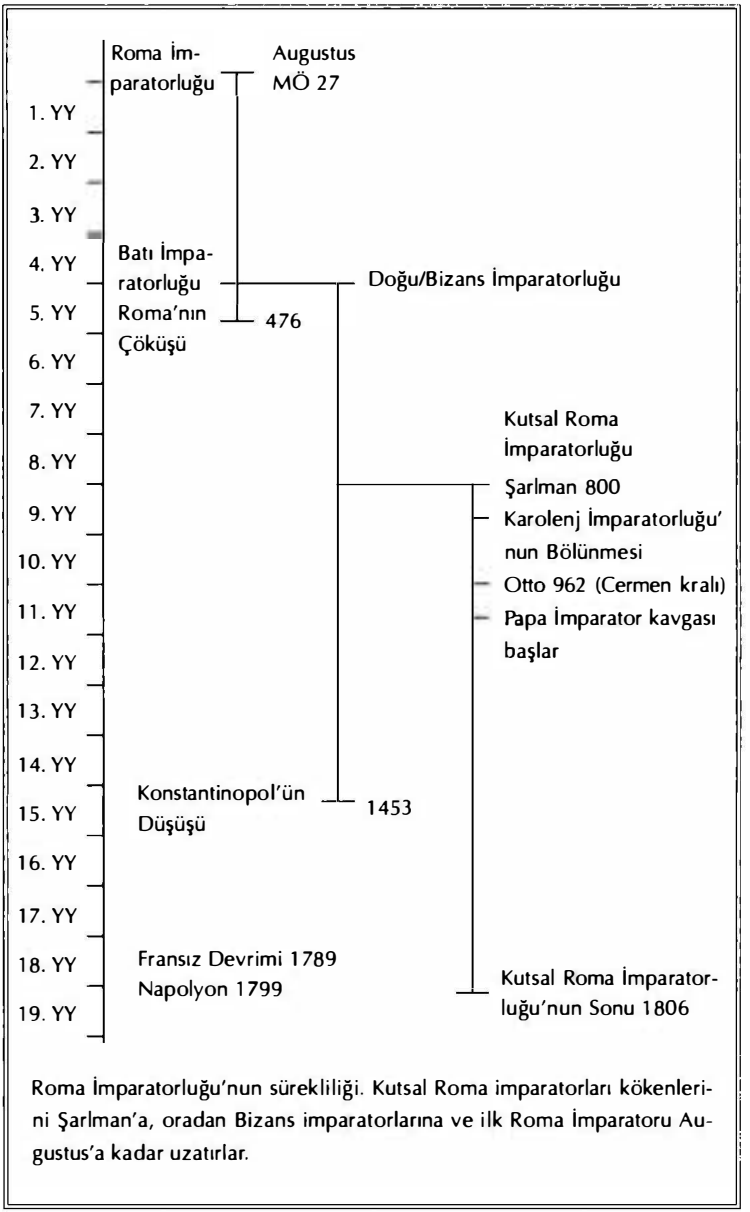
Rönesans'ın başladığı İtalya'nın kuzey şehirleri eski Yunan'daki küçük şehir devletleri gibiydi. İtalyan şehirleri askeri ve kültürel yönden rakiptiler: Birbirleriyle savaşa giriyor ve sanatlarının ihtişamıyla diğerlerine üstün gelmek istiyorlardı. Şehir olmalarının yanı sıra devlet de oldukları için, birçok yetenekli insanı tek bir yerde topladılar. Soylular sınıfı Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi kendi özel arazilerini doğal evleri gibi görmüyor, şehirlerde de yaşıyordu. Şehir hayatının çeşitliliği ve canlılığı toplumlarının bütününü niteliyordu. Buraları antik dünyayı yeniden yaratma projesinin ifade edilip, hayata geçirilebileceği yerlerdi.

Luther'in Reformu Almanya'da kök salıp gelişti, çünkü burada laik güç dağılmıştı. Luther'in sapkınlığını bastırmak imparatorun göreviydi ve bunu yapmaya kalktığında çok geç kalmıştı. Luther'e imparatorun ve Almanya prenslerinin önünde sorgulanması için güvenli geçiş izni verildi. Luther fikrini değiştirmeyi reddedince, imparator onun kâfir olduğunu, kimsenin onu desteklememesi ve tutuklanması gerektiğini ilan etti. Saksonya Seçmeni Frederick imparatorun emirlerine karşı gelerek Luther'i hemen ele geçirdi ve saklanması için götürdü. Luther şatoda saklandığı sırada İncil'i Almancaya tercüme etmeye başladı. Luther'e destek veren Frederick ile diğer Alman prensleri kilise ve kilise arazilerinin yönetiminde söz sahibi olmanın avantajlarını fark ettiler. Papa ve imparator pahasına kendi güçlerini artırdılar; böylece Luthercilik doğdu.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar Almanya ve İtalya bölünmüş vaziyetteydi. Ulusal birliğe geç ulaştılar ve Romantizmin güçlendirdiği aşırı milliyetçiliğe daha eski, birleşik devletlerden daha eğilimliydiler. Bu devletler yirminci yüzyılda milliyetçiliği, faşizm denen en saldırgan ve dışlayıcı formunda benimseyen iki devlet oldu.

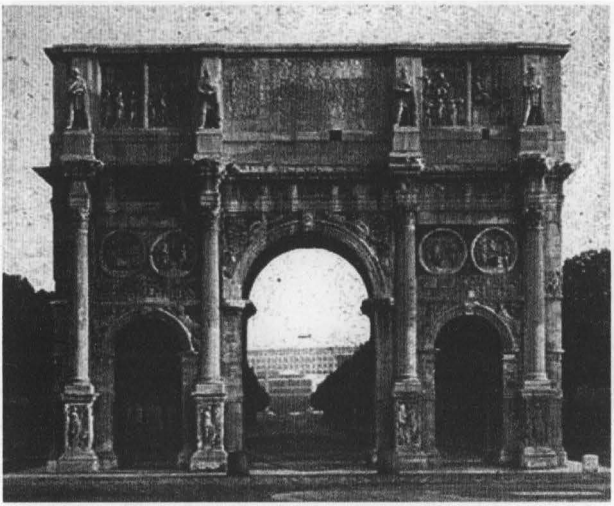
İmparatorluk makamı kendi içinde çok az yetki taşımasına rağmen, Kutsal Roma İmparatorluğu ayakta kaldı. Ortaçağın sonlarından itibaren bir ailenin bir üyesi daima Kutsal Roma İmparatoru seçiliyordu. Bu aile Avrupa'nın başta gelen büyük hanedanlarından biri olan Hapsburglardı. Hapsburglar İspanya, Avusturya, İtalya'nın bazı bölgeleri ve Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u kapsayan bölgelerde bulunan ülkelere kral verdiler. Onların gözünde imparator makamına sahip olmak kendilerine saygınlık kazandırıyordu; kudretleri kendi krallıklarından geliyordu. Aydınlanmanın gurusu olan Voltaire Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ne kutsal ne Romalı ne de imparatorluk olduğunu ifade edip alay ediyordu ki bu gayet doğruydu, ama en garip formunda bir isim ve bir fikir taşıyarak ayakta kalması da her daim biraz büyülü bir şey olmuştu. Eski bir imparatorluğun tuhaf bir devamı olan bu imparatorluğu lağvetmek yeni bir imparatorun kellesine mal oldu. Bu imparator devrim başladıktan on yıl sonra Fransa'da 1799'da başa geçen Napolyon Bonapart'tı.

Devrim özgürlük, eşitlik ve birlik iddialarıyla başlamıştı; dört yıl içinde giyotinle yöneten bir Jakoben diktatörlük haline geldi; Robespierre de görünüşe göre aynı şekilde yönetmeye devam edince, savaş krizi atlatılmış olmasına rağmen, alaşağı edilip idam edildi. Daha sonra ılımlı cumhuriyetçiler çok sayıdaki takipçisi gitgide artan monarşiye dönüş destekçilerini ve sıradan insanları uzakta tutmak için devrimi istikrara kavuşturmaya çalıştılar. Hükümet ayakta kalabilmek için bu iki muhalif grubuna karşı da güç kullanmak zorunda kaldı ve bütün itibarını yitirdi. Bu durum Bonapart'ın eline koz verdi. Bonapart Fransa'nın Avrupa monarşilerine karşı açtığı savaşta bir general olarak ünlenmişti. O, insanların kendilerini yönetme hakkı hariç, devrim ilkelerine inanan bir Aydınlanma

Roma İmparatorluğu'nun sürekliliği. Kutsal Roma imparatorları kökenlerini Şarlman'a, oradan Bizans imparatorlarına ve ilk Roma İmparatoru Augustus'a kadar uzatırlar.

çocuğuydu. Fransızlar 1789'dan bu yana bu işte başarısız olduklarından, Bonapart'ın yaklaşımı çok çekiciydi. Diktatörlerin en baştan çıkarıcıydı. Hiçbir grubun özel ayrıcalıklara sahip olmasını istemiyor, bütün vatandaşların eşit muamele görmesini, bütün çocukların devletin sunduğu eğitim imkânlarından yararlanmasını, bütün makamların her yetenekli yurttaşa açık olmasını istiyordu. Devrimde ne yapmış olurlarsa olsunlar, ister monarşist, ister cumhuriyetçi, ister Jakoben terörünün destekçileri veya muhalifleri olsun, çok yetenekli insanları yanında topladı. Onlara Fransa'ya düzenli, akılcı bir yönetim sistemi kazandırmaları görevini verdi.

Konstantin Kemeri, Roma: Konstantin MS 312'de rakip bir imparatora karşı kazandığı zaferi anıtlaştırmıştır.

Fransa krallarının "mutlakıyetçiliğe" fazla ağırlık vermemelerinin birkaç nedeninden biri kendi güçlerini artırmış olmalarına rağmen, hâlâ birleşik bir devletten çok karmaşık bir birleşimi yönetmeleriydi. Farklı hukuk ve yönetim sistemleri

ve Fransa'nın yeni bölgelerini ve buraların kendisine biatini sağlama almak için kralın verdiği pek çok taviz, ayrıcalık ve muafiyetler söz konusuydu. Devrimciler tüm bunları bir yana attı; amaçları birleşik bir ulustu. Ancak birbirleriyle kavga ederlerken çıkan karmaşa içinde, yeni bir rejim kurmada çok ileri gidemediler. Bu görevi Napolyon ve uzman heyeti devraldı. En büyük görevleri, İmparator Jüstinyen'in büyük kanununun bir taklidi olan, her vatandaşa hukukun şart koşulduğu, tek bir belge halindeki medeni hukuku geliştirmekti.

Gücünün doruğa ulaştığı 1806 yılında Napolyon tarafından yaptırılan Zafer Takı adlı anıt, Paris.

Roma örneği Napolyon için önemliydi. Kendisine ilk başta Konsül, sonra İmparator dedi; fakat Augustus gibi onun da niyeti bu unvanla Fransa'nın cumhuriyetçi konumunu geçersiz kılmak değildi. Romalılar gibi, cumhuriyetçi Fransa'nın ilkelerinin adil ve sistemli bir topluma temel olacağı kapsamlı bir imparatorluk oluşturmayı planladı. İlk devrimcilerin baş-

latıp şaşırtıcı zaferler kazandıkları, Avrupa'nın büyük güçleriyle savaşlara devam etti. Fransa'nın sınırlarını genişletti ve Fransa'nın dışındaki prenslik ve krallıkları yeniden şekillendirip, kardeşlerini oraların yönetimlerine getirdi. Bütün kıtada ortaçağ hak, ayrıcalık ve kanunsuzluklarını silip süpürdü ve yeni akılcı kanununu tesis etti. Nihayet Avrupa'nın güçleri Napolyon'u yenecek kadar uzun süre işbirliği yapmayı başardıklarında, artık yaptığı işlerin çoğunu geri almak mümkün değildi. Güney Atlantik'te sürgüne gönderildiği Saint Helena'da hayatı üzerine derinlemesine düşünürken, onu en çok memnun eden şey kendisine ait Napolyon Kanunu'nun bütün Avrupa'da geçerli olmasıydı; bu kanun hâlâ da geçerlidir. Artık var olmayan ise Kutsal Roma İmparatorluğu'ydu. Napolyon 1806'da Almanya'daki birkaç küçük devleti Ren Konfederasyonu'na dönüştürdüğünde bu imparatorluğu da lağvetti.

Napolyon'un inancı yoktu, yani Tanrı'ya; şans ve kadere ise çok inanıyordu. Ancak insanların kaderlerine ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve dinin ahlak ve düzeni sağlamada ne kadar yararlı olduğunu idrak etmişti. Aydınlanma'nın çocukları olan ilk devrimciler örgütlü dinlere bu saygıyı göstermiyordu. Hiçbir şey Fransız toplumunu devrimin Katolik kilisesine yaptığı saldırıdan daha çok bölüp devrimden uzaklaştırmamıştır. Devrimciler kilise toprağını ele geçirip, rakip bir ulusal kilise kurdular ama papa bu kiliseyi tanımadı. Napolyon bu durumun yol açtığı tatsızlığa ve bölünmüşlüğe son vermeye kararlıydı. Papayla anlaşmaya vardı, Katolik inancının Fransızların büyük çoğunluğunun dini olduğunu kabul eden bir anlaşma imzaladı. Ancak *bütün* Fransızların dini değildi ve Napolyon papanın, Protestanların ve diğerle-

rinin dini inançlarının gereğini engel olmadan uygulamalarına olanak tanıyan din özgürlüğünü geri çekmesi talebini kabul etmedi. Anlaşma piskoposların atanması konusunda eski bir uygulamayı tekrar yürürlüğe koydu: devlet piskoposları aday gösterecek, papa da onları makamlarına yerleştirecektir.

Napolyon imparator olarak taç giydiğinde papa Notre Dame katedralindeydi. Napolyon ve imparatoriçesi Josephine'e kutsal yağ sürdü; imparatora ait eşyaları kutsadı: küre, adalet eli, kılıç ve hükümdar asasını. Ancak Napolyon tacı kafasına kendi koydu. Taç papanın Şarlman'ın kafasına koyduğu tacın aynısıydı, Romalıların zafer kazanan insanlara verdiği defne çelengi gibi hafif, açık bir taç.

8
Diller

Roma İmparatorluğu'nda yaygın olarak kullanılan iki dil vardı: batıda Latince ve doğuda Yunanca. Yunanca biraz farklı bir biçimde olmasına rağmen hâlâ konuşuluyor; Yunanistan'da, doğu Akdeniz etrafında yerleşmiş Yunanlılarca ve daha geniş Yunan diasporasında. Dünyada şu anda ortak dili Latince olan bir ülke yok. Latince sürekli ölü bir dil olarak tanımlanır; eğer öyleyse fevkalade canlı bir cesettir.

Latinceyi ilk başta yalnızca Roma kenti ve çevresindeki küçük bölgede yaşayan insanlar konuşuyordu. Roma hâkimiyeti genişledikçe Latince de yaygınlaştı ve yüzlerce yıl sonra bütün batı imparatorluğunda artık Latince konuşuluyordu. Latince konuşan batı ve Yunanca konuşan doğu arasındaki bölünme günümüzdeki Sırbistan üzerinde gerçekleşti. Böylece Latince, Britanya hariç, Balkanların büyük bir bölümünün, tüm İtalya'nın, Fransa ve İspanya'nın dili haline geldi. Romalılar Britanya'ya gitmelerine rağmen, Britanyalıların Kelt dili varlığını sürdürdü. Batıdaki diğer bölgelerde yerel diller gitgide kayboldu ve insanlar Latince konuşmaya başladılar.

Roma'nın bir dil politikası hiç olmamıştır ve zaten devletin bir dil politikası uygulamaya çalışması kamu düzenini

sağlama çabasına yarardan çok zarar verir. Bir dili bastırıp yerine başka bir dil koymak son derece zordur. Antik dünyada hiç kimse bunu başaramamıştır. Roma fethettiği toplumların liderlerinin lider olarak kalmalarına, Roma elitinin bir parçası olup, general, hatta imparator olmalarına olanak tanıyan kapsayıcı bir imparatorluktu. En sonunda 212 yılında imparatorluktaki bütün halkın vatandaş olduğu ve dolayısıyla yasalar tarafından korundukları ilan edildi. Bu nedenle üç ila dört yüzyıl sonra yerel dillerin kaybolması Roma İmparatorluğu'na bir övgüdür. Latince yönetim, hukuk, ordu ve ticaretin diliydi ve neticede sessiz bir zafer kazandı.

İmparatorluğun uzak bölgelerinde konuşulan Latince bilgin, avukat ve politikacıların kullandığı, okulda veya üniversitede öğrendiğiniz resmi Latince değildi. Askerler, yerel yöneticiler ve tüccarların konuştuğu Latinceydi ve imparatorluk bölünmeden önce bile yöresel farklılıklar mevcuttu. İtalya'da konuşulan Latince Fransa'da konuşulan Latinceden pekâlâ farklı olabilirdi. İmparatorluk bölündüğünde, tıpkı Romanesk mimarinin Roma mimarlığı formlarından türemesi gibi, Latince de Romen dilleri olarak bilinen birkaç farklı dile evrildi.

Başlıca Romen dilleri Fransızca, İtalyanca ve İspanyolcadır. Bu dillerdeki at (horse) kelimesini ele alalım: At Fransızcada *cheval*, İspanyolcada *caballo*, İtalyancada *cavallo*dur. Bu kelimelerde Latince at demek olan *equus*'tan bir iz yoktur. İngilizcede Almancadan gelen *horse* kelimesini kullanıyoruz, ancak dilimizde binici veya atla ilgili işler anlamına gelen, *equus*'tan gelme *equestrian* kelimesi de var. Çoğu kez dilimizdeki Latince kelimeler resmi kelimelerdir. Örneğin, *horse*'dan türeme *horsy* sözcüğü var. Birinin atlarla ilgili bir kişi olduğu-

nu söyleyebiliriz, ancak bunu *horsy* sözcüğünü kullanarak söylersek kabalık etmiş, *equestrian* sözcüğünü kullanarak söylersek kibarca davranmış oluruz [her iki sözcük de "atlarla ilgili" anlamına gelir]. Latincede at için argo bir sözcük olan, *gee-gee* [bebek konuşmasında at] veya *nag* [hasta yaşlı at veya midilli] gibi bir şey demek olan ve Romen dillerindeki at kelimesinin türediği *caballus* kelimesi vardır: *cheval* (Fransızca), *caballo* (İspanyolca), *cavallo* (İtalyanca). Bu durumda İspanyolca ve İtalyanca formları orijinaline Fransızcasından daha yakındır.

Fransızlar dilleri konusunda çok özenlidirler. Fransız Akademisi hangi İngilizce kelimelerin dillerine girmesine izin verecekleri hususunda müzakerelerde bulunur: *t-shirt* veya *bulldozer* kabul edilebilir mi? Tişörtün erkek mi yoksa dişi mi olması gerektiğine bağlı olarak, (İngilizcenin uğraşmadığı bir şey), *la t-shirt* mü yoksa *le t-shirt* mü olacaktır? Fransızlara korumakta oldukları dilin Latincenin bozuk bir formu olduğunu söylemeniz akıllıca olmayacaktır.

Latince son derece bükümlü bir dildir; yani bir kelimenin cümle içindeki anlamı kelimenin sonuna (bükümüne) bağlıdır. Latince yıl (year) kelimesi *annus*'tur (bu sözcükten *yearly* (yıllık) sözcüğüne göre biraz daha resmi olan *annually* kelimesini elde etmişizdir). Latince *master* yani *lord* (efendi, üstat) kelimesi *dominus*tur. Latincede *in the year of our lord* (efendimizin yılında) demek istiyorsak *annus* ve *dominus, anno domini* olarak değişir. *Anno* yılında demektir; *domini* de efendi. *Anno domini*den kısaltmayı elde ederiz. Takvimlerdeki AD (*anno domini*) İsa'nın doğumundan sonraki yıllara tekabül eder. Latince bükümlü bir dil olduğu için, bu dilde *in* (içinde) ve *of* (–in) gibi kelimelere ihtiyaç yoktur. Bizim altı kelimeden

oluşan *in the year of our lord* (efendimizin yılında) ifadesine karşılık, yalnızca *anno domini* olarak iki kelime vardır ki bu da Latincenin özlü sözler için uygun bir dil olmasının nedenlerinden biridir çünkü kısa ve özdür. Ana kelimeler arasında küçük kelimeler yer almaz. Ayrıca Latincede belirli artikele (*the*) veya belirsiz artikele (a[n]) de gerek yoktur. *Annus, the year* (yıl) veya *a year* (bir yıl) anlamına gelir.

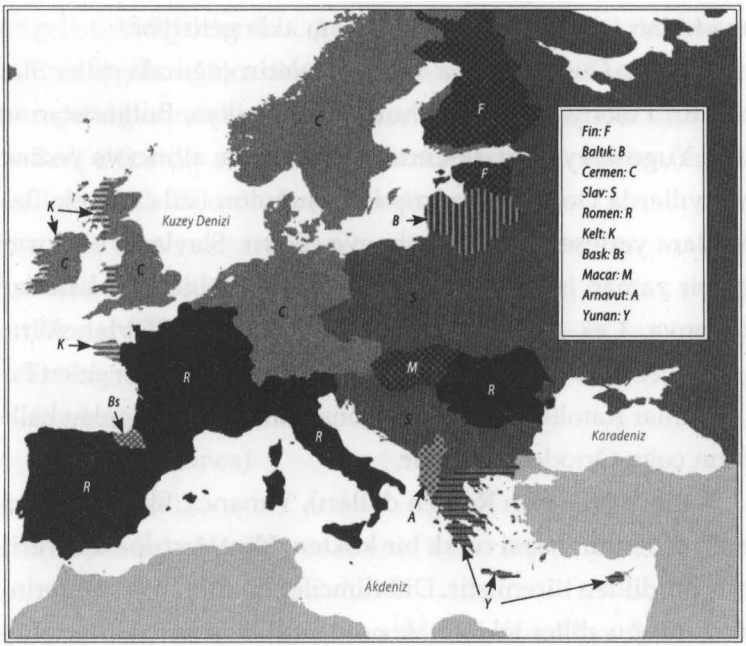
Latincede cümle içindeki sözcüklerin sıralanışı önemli değildir. *Domini anno*nun anlamı değişmez, gene *in the year of our lord* anlamına gelir. İngilizcede kelimelerin yerlerini değiştirirseniz, anlamı değiştirirsiniz veya anlamsız bir cümle elde edersiniz: *In the lord of the year* (yılın efendisinde) veya *of the lord in the year* (yıldaki efendiye dair).

Latincede vurgulama amacıyla kullanabileceğiniz ilgeçlerin (*in, at, of*) yerine geçen kelimeler vardı. Ancak Latince bütün kuralları çok iyi bilmeyen insanlar tarafından konuşuluyordu ve bu insanlar bu ilgeçlerin yerine geçen kelimeleri gitgide daha çok kullandılar ama kelime sonlarını değiştirme sıkıntısına girmediler. Latince gitgide kelime sonlarının değiştiği bir dilden ilgeçlerin kullanıldığı ve kelimenin aynı kaldığı bir dile dönüştü. Romen dillerinin ek almamalarının ve dolayısıyla kelime sırasının çok önemli olmasının nedeni budur.

Latincede *the* için bir kelime yoktu ama vurgulamak isterseniz, "I want to buy *that* apple" (O elmayı almak istiyorum) veya "Give me *that* peach" (Bana o şeftaliyi ver) diyebiliyordunuz. *That* için kullanılan kelime, önce gelen ismin erkek veya dişi olmasına bağlı olarak, *ille* veya *illa*ydı. Latinceyi amatörce konuşanlar *ille* veya *illa*yı gitgide daha fazla kullanmaya başladılar ve yine kelime sonlarını değiştirmeyi sorun etmediler. Daha sonraları *ille* ve *illa* kısaltılıp, Fransızcada *le*

ve *la* haline geldiler ki bunların her isimden önce kullanılması gerekmektedir. İspanyolcada kısaltma *el* ve *la*, İtalyancada *il* ve *la* haline dönüştü. Romen dillerine belirli artikelin girmesine neden olan, amatörce Latince konuşanların bağırmalarını ve işaretleşmelerini bir düşünün.

Beşinci yüzyılda Cermenler günümüzde Fransa, İspanya ve İtalya olan yerleri işgal ettiler ve buna rağmen bu insanlar günümüzde Latinceden türemiş bir dil konuşuyorlar. Peki, bu nasıl olabilir? Avrupa'nın dil haritasına bakalım. Konuşulan dillerin çoğu daha büyük bir dil ailesinin, Romen, Cermen veya Slav dil ailelerinden birinin parçasıdır. Sadece birkaç ülkenin başka dillerle yakından ilişkisi olmayan bir dili vardır. Bunlar Yunanlılar, Arnavutlar, Macarlar ve Finlerdir.

Avrupa dilleri.

Batı Avrupa'da, Cermen dilleri kuzeyde ve Romen dilleri de güneyde yaygındır. İki ülke karışıktır: Belçika'nın kuzeyinde bir Cermen dili ve güneyinde de bir Romen dili vardır. İsviçre'de kuzeyde bir Cermen dili ve iki güney köşede de Romen dili konuşulur. Bu küçük Romen dillerine ilaveten, üç büyüğün (Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca) yanına Portekizceyi ilave etmeliyiz ve sürpriz bir şekilde, doğu Avrupa'da Romence vardır. Bu ülke genelde Roma İmparatorluğu'nun sınırı olan Tuna Nehri'nin kuzeyinde uzanmaktadır. Romalılar yüzyıl boyunca nehrin kuzeyinin kontrolünü büyük bir çıkıntı halinde genişlettiler ama bu Latincenin Romencenin temeli haline gelmesine yetecek kadar uzun sürmedi. Bu da Romenlerin uzunca bir süre Latinceye maruz kaldıkları nehrin güneyinde yaşadıklarını ve sonra mutlu olmadıkları için kuzeye taşındıklarını akla getiriyor.

Orta ve Doğu Avrupa'daki bölgelerin çoğunda diller Slav dilidir: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bulgaristan ve eski Yugoslavya. Bu da Cermenler dışında, altıncı ve yedinci yüzyıllarda Doğu Roma İmparatorluğu'nu istila ederek, Balkanlara yerleşen Slavları sahneye çıkarır. Slavların bir kısmı hiçbir zaman imparatorluğa katılmayan bölgelerde kaldılar: Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da. Slavlar Avrupa'ya yerleştikten sonra Hıristiyanlığı seçti: Batıdan gelen Polonyalılar Katolik, Balkanlara Konstantinopol'den gelen halkların çoğu Ortodoks oldular.

Latince (ve onun Romen dalları), Yunanca, Slavca ve Cermen dillerinin hepsi ortak bir kökten, Hint-Avrupa adı verilmiş bir dilden türemiştir. Dilbilimciler bu dilin bazı öğelerini, doğurduğu dillerdeki ortak noktalardan yola çıkarak oluşturmaya çalışıyorlar. Hint-Avrupalıların nerede yaşadıkları

hususunda tartışıyorlar; doğuda bir yerlerde olmalıdır. Dillerinde kar kelimesi vardı; deniz için kullandıkları kelime bir içdenizle bağlantılı gibi gözükmektedir. Bu dile Hint-Avrupa denmesinin nedeni Hint dili Sanskritçeyle Farsçanın da bu dilden türemiş olmalarıdır.

Bu dilin keşfi veya tertibi ancak on sekizinci yüzyılda mümkün olmuştur. O zamana dek Avrupa'daki dillerin hepsinin İbraniceden çıktığı farz ediliyordu, çünkü bu dil Yahudilerin konuştuğu ve dolaylı olarak da ilk insanlar olan Âdem ile Havva'nın diliydi. İbranice Avrupa dillerinden büsbütün farklı bir dildir –Hint-Avrupa dilinden çıkmamıştır– ve bu nedenle İbranice köklerin izini sürmek tam bir çıkmaz sokak olmuştur. Fakat on sekizinci yüzyıldaki Aydınlanma çağında, bilginler İncil'e ait çatıyı bir yana atıp yeni teoriler geliştirebiliyorlardı. Çığır açan buluşu Hindistan'da yaşayan bir İngiliz hâkim olan William Jones yaptı. Sanskritçe ile Avrupa dillerindeki temel kelimelerde benzerlikler olduğunu fark etti; sayı, organlar ve aile üyeleri gibi. *Brother* (erkek kardeş) farklı dillerde şu şekildedir:

Brother (İngilizce)
Bhratar (Sanskritçe)
Broeder (Hollandaca)
Bruder (Almanca)
Phrater (Yunanca)
Brat (Rusça)
Brathair (İrlandaca)

Jones bu benzerliklerin tesadüf olamayacağına hükmetti ve bu dillerin artık var olmayan ortak bir atası olduğu sonu-

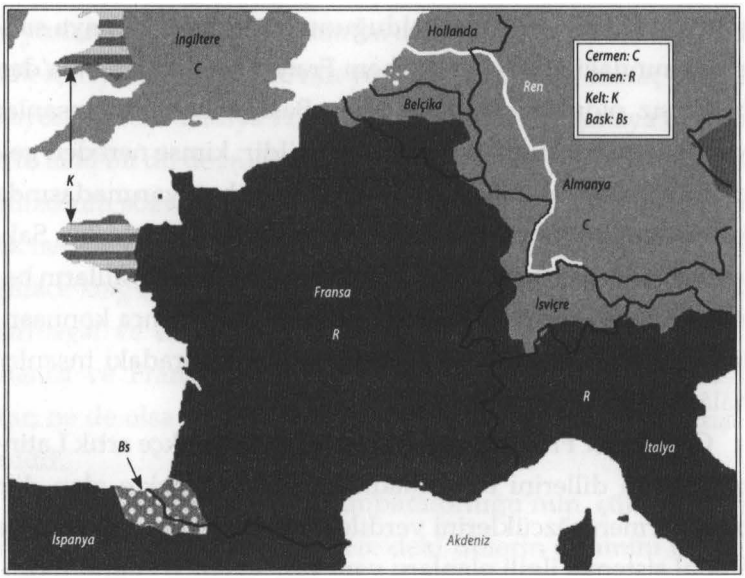
cuna vardı. Böylece Hint-Avrupa dili yeniden oluşturulmaya başlandı.

İki Avrupa ülkesinde –Macaristan ve Finlandiya– kökeni Hint-Avrupa olmayan diller konuşulur. Bu iki dil birbiriyle bağlantılıdır. Bu dilleri konuşanlar Asya'dan iki ayrı seferde gelmişlerdir. Finler tarihöncesi devirlerde gelmişler, Macarlar ise daha sonra dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Norveçliler denizden gelip yağmaladıkları sırada at sırtında gelip, geniş çapta çapulculuk etmişlerdir. Tuna Vadisi'nde yerleşmeye ikna edilmişler ve Hıristiyan olmuşlardır.

Bir önceki harita günümüzdeki dil dağılımını gösteriyor. Bu harita Slav ve Cermen istilalarından hemen sonra çok farklı görünmezdi. Cermenlerin Roma İmparatorluğu'nu istila etmesi dil dağılımında bazı değişikliklere neden oldu, fakat görmüş olduğumuz gibi, Romen formundaki Latince Fransa, İtalya ve İspanya'da varlığını sürdürdü. Değişimin kapsamı Cermen ve Romen dilleri arasındaki günümüzdeki sınırları daha yakından gösteren bir sonraki haritada görülebilir. Roma İmparatorluğu'nun sınırı Ren Nehri'ydi. Harita bize Cermen dillerinin Ren'den ne kadar uzağa gittiğini gösteriyor. Gördüğünüz gibi, o kadar da uzak değil.

Yeni dilin neden bu formu aldığı bir muammadır. Belçika'da dil gruplarını ayıran hat kırsal bölgededir. Nehir veya dağ sırası gibi doğal şekiller yoktur. Arabayla düz bir yoldan gidiyorsunuz; sağınızdaki köyde bir Romen dili (Walloon), solunuzdaki köyde de bir Cermen dili (Flamanca) konuşulur. Bu dil sınırı 1500 yıldır değişmemiştir. Bu sınırın direkt batıdan doğuya giden bir Roma savunma hattı, Ren Nehri'ni geçmiş Cermenleri daha fazla ilerlemekten alıkoymak için bir engel olabileceğine dair bir fikir ileri sürülmüştür. Engel on-

ları burada durdurmuş olabilir, ancak belli ki Cermenler doğuya doğru ilerlemişlerdir.

Cermen ve Romen dilleri arasındaki sınır.

Kabaca Ren Nehri'yle dil sınırı arasındaki toprak parçasının, güneyde dağlık bölgede daralana kadar yaklaşık 100-150 km genişliğinde olduğunu görebilirsiniz. Bu toprak parçasında Cermen yerleşimi Cermen dilinin Latinceyi veya yeni başlayan Romen dilini bastırmasına yetecek kadar yoğundu. Cermenler batı Avrupa'dan doğruca İspanya'ya, oradan da kuzey Afrika'ya geçtiler. Ancak tüm bu yerlerde konuşulan dil Latince/Romen dilleri olarak kaldı ki bu da sınır ülkelerine göre Cermen yerleşimin çok daha az olduğunu gösterir.

Fransa on yedinci ve on sekizinci yüzyılların büyük gücü haline gelip genişlediğinde, sınırlarını kuzey ve doğuya doğru zorladı fakat dil haritası değişmedi. Fransa'nın doğu sını-

rındaki insanlar hâlâ Almanca konuşuyorlar. Ülkenin kuzeyindeki Atlantik sahili yakınındaki bölgede halk Cermen dili olan Flamanca konuşuyor. Harita Fransa'nın Fransızca konuşulmayan başka bölgeleri olduğunu gösteriyor. İspanya sınırı yakınındaki güneybatıda, hem Fransa hem de İspanya'dan bağımsız olduklarını iddia eden, Baskça konuşan insanlar var. Baskça bir Hint-Avrupa dili değildir; kimse nereden geldiğini tam olarak bilmiyor. Britanny'nin batı yarımadasında konuşulan Bretonca dili Keltçeden kalmadır. Angluslar, Saksonlar ve Jütiler Britanya'yı istila ettiğinde, Britanyalıların bazıları Kanal'ı geçip Brittany'ye geldiler ve Bretonca konuşanların bölgesi gitgide küçülmesine rağmen buradaki insanlar hâlâ Bretonca konuşuyorlar.

Cermenler Fransa'nın iç bölgelerine ilerledikçe artık Latince/Romen dillerini bastırmadılar ama gelişmekte olan dile bazı Cermen sözcüklerini verdiler, özellikle kral, yönetim ve feodal sistemle ilgili olanları; yani yeni egemen sınıfın terminolojisini. Fransızcadaki utanç ve gurur kelimeleri Cermenceden gelmedir, Cermen savaşçıları için çok önemli iki kavramdır bunlar.

Cermen dillerinin İngiltere'de tam bir zafer kazanması yerli Britanyalıların istilacı Angluslar, Saksonlar ve Jütiler tarafından yenilgiye uğratılmaları sonucunda beklenebilecek bir durumdur. Daha sonra dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda İngiltere bir Cermen dili konuşan halklar, yani Norveçli ve Danimarkalılar tarafından ikinci kez istila edildi. İngilizcenin temel sözvarlığı ve grameri bu Cermen dillerinin birbirine karışmasıyla ortaya çıkmıştır. Zaman içinde İngilizce Cermen köklerinden uzaklaşmıştır.

1066 yılında İngiltere üçüncü defa işgale uğradı, bu defa başlarını Dük William'ın çektiği Normandiyalı Fransızlar ta-

rafından. Normandiyalılar köken olarak kuzeyden gelip de yağmalarına bir son vermek isteyen kralın Fransa'da yerleşmeye teşvik ettiği Norveçlilerdi. Kendi Fransızcalarını konuşuyorlardı. Fransızca bir Romen diliydi ve birçok Latince sözcük içeriyordu. İngiltere'nin yeni yönetici sınıfı birkaç yüzyıl boyunca Normandiya Fransızca lehçesini konuşmaya devam etti, ta ki bu dil de İngilizcenin içinde eriyene kadar, bu da İngilizcenin sözvarlığında muazzam bir artışa neden oldu. Artık neredeyse her şey için iki veya daha fazla kelime vardı. İngilizce *king* (kral) ve *kingly* (kralca) sözcüklerine ilaveten *royal, regal* ve *sovereign* kelimeleri de vardır. İngilizcenin Almanca ve Fransızcanınkinden epeyce büyük bir sözvarlığı var; ne de olsa İngilizce, Almanca ve Fransızcanın bir karışımıdır.

Aşağıdaki tablo Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Batı Avrupa ve İngiltere'deki dillerin evrimini özetliyor.

	BATI AVRUPA	İNGİLTERE
5. YY: Cermen istilası	• Cermen dili Ren Nehri'ni geçip 150 km ilerliyor • Latince Romenleşiyor	• Cermen dili tamamen Kelt dilinin yerine geçiyor
9. YY: Viking istilası	• Kuzey Fransa'da yerleşimler • Cermen Norveççe Romen diline katılır ve Normandiya Fransız lehçesi olur	• Doğu İngiltere'de yerleşimler • Cermen Norveççe Cermen Anglo-Sakson diline eklenir, İngilizce haline gelir
1066: Normanların İngiltere'yi istilası	• İngiltere'yi yönetenlerin konuştuğu Norman Fransızcası	• İngilizceye katılan Fransızca ve (Latince)

Sıradan insanların dili olarak Latince kayboldu ama bilim, edebiyat ve kilise dili olarak yaşamaya devam etti. İşte bu nedenle tüm Avrupa dillerine bu kadar çok Latince kelime girmiştir. Din adamları ve bilginler Latince okuyup yazmaya devam ettikleri için, Latince yaşayan bir dildi ve bu nedenle değişime tabiydi veya sadelik yanlılarına göre geriliyordu. Bu çevrelerde bile Latincenin Romen dillerinden etkilenme olasılığı vardı. Latincenin düzeltilmesi ilk kez Şarlman'ın direktifiyle gerçekleştirildi. Eski Latince el yazmaları kopyalandı ve Latincenin güncel kullanımını klasik orijinaline uydurmak için adımlar atıldı.

Latince bilim ve edebiyat dili olduğu için, bilim ve edebiyat son derece ulaşılmaz hale geldi. Eğitim almak istiyorsanız önce yabancı bir dil öğrenmeniz gerekiyordu. Ortaçağda halkın büyük çoğunluğu cahildi. Garip olansa zengin ve güçlülerin de cahil olmalarıydı çünkü Latince bilmiyorlardı. Böylece toplumda sözlü şarkı ve öykü kültürü yaygınlaştı. Soytarı veya halk ozanı efendisini şatosunda eğlendiriyordu; efendinin elinde bir kitapla bir köşeye çekilmesi mümkün değildi. Gelenek ve görenekler son derece önemliydi, çünkü dünyaya dair çok az şey yazıyla anlaşılıp idare edilebiliyordu. Avrupalı soylular ve şövalyeler Haçlı Seferleri sırasında Kutsal Topraklara geldiklerinde, Müslüman beyefendiler onların bu derece kaba saba ve cahil olmalarına çok şaşırmışlardı.

Derece derece konuşma dilinde bir edebiyat ortaya çıktı; yani bu edebiyat bütün halkın yerli dilinde yazılmıştı ve Latince değildi. İlk ortaya çıkan öykülere Fransa'da yazıldıkları dile istinaden *roman* dendi. Bu onları reddetmenin bir şekliydi; beş para etmez bir iş, bir *roman*. Daha sonra *roman* Fransızcada öykü anlamını kazandı. Öyküler şövalyeler, şövalyele-

rin kahramanca davranışları ve güzel bakirelere olan aşkları hakkında oldukları için, öykülerin konusu romans olarak tanımlandı. Romansın, Latinceden türemiş bir dil (Romen) ve beş para etmez öykülerde işlenen konu gibi iki tuhaf anlama sahip olmasının nedeni budur.

Latince üzerindeki ikinci büyük iyileştirme işine Rönesans'ta girişildi. Bilginler ortaçağdan nefret ediyorlardı çünkü birçok şeyin yanı sıra Latince çok alçaltılmış ve saflığını kaybetmişti. Bilginlerin amaçları büyük klasik yazarların Latincesiyle yazmaktı. Rönesans'ın öncü bilgini Petrarch, Çiçero'nun mektuplarının bir kopyasını bulmak için Avrupa'yı didik didik aradı. Mektupları bulduğu zaman mükemmel bir Latinceyle Çiçero'ya bir mektup yazdı. Soylular ve beyefendilerin artık Latince eğitim almalarının nedeni Latincenin kilisenin ve teolojik tartışmanın dili olması değil, soyluların ve beyefendilerin klasikleri okuyabilmeleri ve klasik çağın Latincesiyle yazabilmeleri içindi. Yirminci yüzyıla kadar Latince orta ve yüksek öğretimin merkezinde yer alıyordu. Örneğin ben üniversiteye girmek için Latinceden geçmek zorunda kaldım. Üniversiteden mezuniyet törenleri Latince yapılıyordu ve derece terminolojisi günümüzde bile sıklıkla Latincedir: *ad eundem gradum* aynı derecede, *cum laude* şerefle (övgü), *summa cum laude* yüksek şeref derecesiyle, *honoris causa* onur nedeniyle (onur dereceleri için) anlamlarına gelir.

Latince Avrupa'daki eğitimli erkekler arasında büyük bir bağdı (kızlar Latince eğitim almıyordu). Onlara ikinci bir ortak dil, sosyal bir bağ ve bir çeşit statü veriyordu. İngiltere Avam Kamarası'nda bir konuşmacı Latincede ünlü bir klasik deyişi söyleyebilir ve tercüme etmezdi. Anlamadıysanız orada olmamanız gerekiyordu zaten. Sıradan insanların anlama-

ması ve dolayısıyla bozulmamaları için yazılamayan cinsel terimler Latince basılabilirdi. Bu nedenle ne zaman bir kitap ilginçleşse yabancı dile geçiyordu. İngilizce hâlâ bunun izlerini taşır; cinsel organlar için kullanılan Latince *genitalia*, yine aynı şekilde *pudenda* Latin özlülüğünü ve sekse bağnaz yaklaşımı gösteren harika bir örnektir: Cinsel organları, özellikle de kadın cinsel organını ima eder ve "utanç verici meseleler" anlamına gelir.

Rönesans'ta Latincenin yeniden canlandırılmasıyla aynı anda, konuşulan diller yeni bir statü ve saygınlık kazandı. Bunun birinci nedeni 1450'lerde baskı makinesinin icat edilmesiydi. Basılan ilk kitaplar klasik yazarlara aitti ancak bunlara talep sınırlıydı. Basımevleri kitapları yerel dilde veya klasiklerin tercümelerini bastıklarında daha büyük bir pazar kazandılar. Çok az Latincesi ve daha da az Yunancası olduğu söylenen Shakespeare klasik tarihi, 1579'da kendisi on beş yaşındayken basılan, North'un çevirdiği, Plutarkos'un *Soylu Yunanlıların ve Romalıların Hayatları* adlı eserinden öğrendi. Bu kitap ona *Jül Sezar* ve *Antonius ile Cleopatra* için malzeme verdi. İkinci olarak, on altıncı yüzyıldaki Protestan reformcular insanların İncil'i kendi başlarına okumalarını istiyorlardı, bu nedenle de İncil'in yerel dile tercüme edilmesi gerekiyordu. Luther'in ilk işi İncil'i Almancaya çevirmek olmuştu. Protestanlar için Latince artık kutsal şeylerin dili değildi.

Orijinal kitaplar Latince yazılmaya devam edildi ve bu sayede Avrupa'daki eğitimli erkekler çok çabuk bunlara ulaşabildiler. Güneş'in evrenin merkezinde olduğunu ilk kez öne süren Copernicus, gezegenlerin hareket yasalarını formüle eden Kepler ve Bilimsel Devrim'i tamamlayan Newton Latince yazmıştır. Ancak on yedinci yüzyıldan sonra bilimciler ve

filozoflar yerel dillerinde yazdılar ve eserlerinin daha geniş bir kitleye ulaşabilmesi için çevrilmesi gerekti.

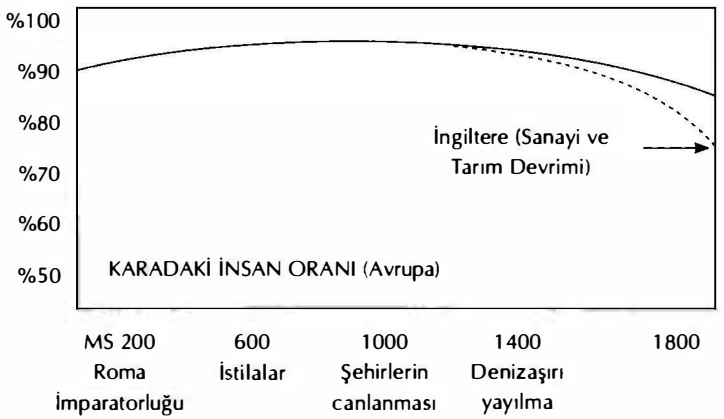
Latincenin günümüzde hâlâ etkili olan son bir gelişimi oldu. İsveçli botanikçi Linnaeus on sekizinci yüzyılda bitkileri isimlendirmek için Latinceye dayanan bir sistem geliştirdi. Latinceyi okulda öğrenmiş ve doğal düzeni sıralayan Aristoteles'in eserlerini Latince okumuştu. Linnaeus'un sistemi bitkilere Latince iki isim verir: familyaları ve türleri. Bitkilerin kâşifleri bitki isminin parçasıysa Latince formuna dönüştürülürler. Cook'un büyük seyahatinde botanikçi olan Joseph Banks atkuyruğu çiçekli çalılık bitkisine verilen Banksia ismiyle ölümsüzleşmiştir.

Hıristiyanlık başladığında, batıdaki evrensel dil Latinceydi. Latince kilise yönetiminin, kilisenin doktrinleri hakkındaki tartışmaların, inancın resmi bildirimlerinin ve kilise hizmetlerinin yürütülmesinin dili haline geldi. Latince Muhammed'in dili olan Arapça gibi kutsal bir dil değildi. İsa Aramice konuşuyordu ve sözleri doğu Akdeniz'in ortak Yunancasında kaydedilmişti. Eski Ahit'in dili İbraniceydi. Fakat Latince bütün inançlı insanları bir araya getirdi ve İkinci Vatikan Konseyi (1962-65) yerel dilin kullanımına izin verinceye kadar Katolik ibadetinin dili olmaya devam etti. Papa genelgeleri Latince basılmaya devam etti. Papa VI. Paul *Humanae Vitae* (*İnsan Hayatına Dair*, 1968) adlı eserinde kilisenin doğum kontrolü ve çocuk aldırmayla ilgili öğretisini açıkladı. Bazı inançlı insanlar neredeyse bir yeraltı ayini gibi, kiliseden Latince hizmet almaya devam ettiler.

Şu anki papa ayinde Latince kullanımına daha olumlu bakmaktadır. Roma İmparatorluğu fikri gibi, Latince de uzun bir ölüm sürecindedir.

9
Sıradan İnsanlar

Sıradan insanları seveceksiniz. Bu insanlar kirli, pis kokuyor ve yüzlerine zor bakıyorsunuz çünkü yetersiz beslenmişler, halsizler, hastalık izleri var, sıcak soğuk demeden çok çalışmaktan yıpranmış ve yaralılar. Peki, neden onları seveceksiniz? Çünkü kaderleri belli; yüzyıllardır aynı şeyleri yapıp duruyorlar. Neredeyse hepsi yiyecek yetiştiriyor.

Onları incelemek için bir tarih cetveline ihtiyacımız yok; çok az bir değişim gösteren bir grafiğimiz var. Grafik yiyecek yetiştiren veya bununla yakından ilişkili olan insan oranını

gösteriyor; yani köylerde veya kırsal yerleşimlerde yaşayan ve tamirci, demirci veya tarım işçisi gibi çiftçiliği destekleyen insanları buna dâhil ediyoruz. Rakamlar çok kaba tahminlerdir. Roma İmparatorluğu'nda halkın % 90'ı kırsalda yaşıyordu. İmparatorlukta büyük şehirler vardı, en büyükleri de Roma'ydı ancak nüfusun yalnızca % 10'u şehirlerde yaşıyordu. Köyler büyük şehirlerin tahıl ihtiyacını temin ediyordu, ancak tahıllar ağır ürünlerdir ve toplam değeri yok olmadan kara yolu ile götürülmeleri mümkün değildi. Roma'nın tahılı Mısır'dan deniz yoluyla geliyordu ki deniz açık ara en ucuz nakliye biçimiydi. Roma İmparatorluğu'nun ileriki devirlerinde yönetim halkı memnun etmek için Roma'daki tahıl dağıtımına mali destek verdi; Roma günümüzün büyük bir mıknatısa benzeyen ama ona yapışan bütün insanların geçimini sağlamaktan aciz bir Üçüncü Dünya şehrine benziyordu. Roma halka bedava ekmek dağıtmanın yanı sıra Kolezyum'da düzenli olarak büyük gösteriler düzenlerdi. Romalı hicivci Juvenal, yönetimin "ekmek ve sirklerle" ayakta kaldığını belirtmişti.

Bu tahıl ticareti istisnaiydi. İmparatorluktaki ticaretin çoğu uzun bir yolculuğa dayanabilecek hafif, değerli lüks malları kapsıyordu. Roma İmparatorluğu'nda, on dokuzuncu yüzyıla kadar Avrupa'da olduğu gibi, halkın çoğu yakınlarda yetiştirilen veya yapılan şeylerle yaşamını sürdürüyordu: Yiyecek, içecek, giysi ve barınakların hepsi yerel ürünlerdi. Avrupa'daki eski kulübelerin çatılarının arduaz yerine saman olmasının nedeni samanın daha güzel olması değil daha ucuz olmasıydı. Yani Romalılar ekonomide dönüştürücü bir güç değillerdi; getirdikleri yenilik bir imparatorluğu tek bir kanunla ve mükemmel biçimde etkili olan bir askeri düzenle-

meyle birleştirmelerinde yatıyordu. Bazıları günümüze kadar ayakta kalmış düz Roma yolları ordu mühendisleri tarafından, öncelikle askerlerin bir yerden bir yere hızla yürümelerini sağlamak için tasarlanmıştı. Bu nedenle yollar düzdü ve at ve arabalar için tasarlanmış olsalardı, rampalar daha hafif olurdu.

Roma İmparatorluğu'nun son iki yüzyılında Cermen istilacılar şehirlere saldırdıkça şehirler nüfus kaybına uğradı; ticaret küçüldü ve yörelerin kendi kendilerine yetmeleri zorunlu hale geldi. İmparatorluğun şanlı günlerinde şehirlerin duvarları yoktu. Roma'nın düşmanları sınırda tutulurlardı. Üçüncü yüzyılda şehirlerin etrafına duvarlar inşa edilmeye başlandı ve daha sonraları bu duvarların daha küçük alanları kapatmaları şehirlerin gerilediğini gösterir. İmparatorluğun MS 476'da sona ermesiyle birlikte, kırsaldaki insan oranı yüzde 95'e çıktı.

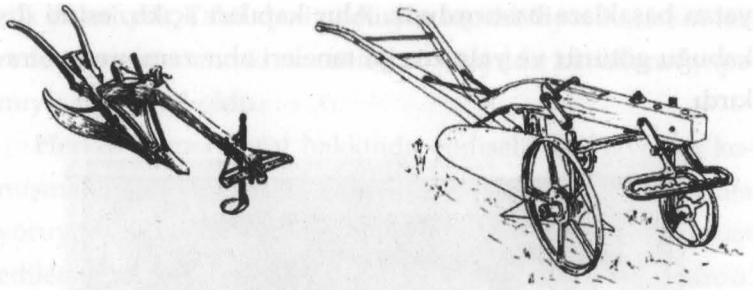
Bu oran yüzyıllarca değişmedi. Cermen istilalarını diğerleri takip etti: Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda güney Fransa'ya ve İtalya'ya akın eden Müslümanlar; dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda büyük kargaşaya yol açan Vikingler. Barış on bir ve on ikinci yüzyıllarda geldi ve ticaret ve şehir hayatı canlanmaya başladı. Beşinci yüzyıldan sonra bazı şehirler neredeyse tamamen yok olmuş, diğerleri de epeyce küçülmüştü.

Grafikte çok yavaş bir düşüş başlar. On beşinci yüzyılda Avrupa denizaşırı genişlemeye başladı ki bu da ticaret, bankacılık ve nakliyede büyümeye ve dolayısıyla şehirlerin büyümesine yol açtı. 1800 itibariyle batı Avrupa'da kırsaldaki insan oranı yüzde 85'e düşmüş olabilir, bu oran Roma İmparatorluğu'nunkinden çok az daha düşüktür. Bu kadar uzun

bir zaman diliminde çok az hareket olmuştu. Tek istisna şehirler büyüdükçe kırsal oranı hızla düşen İngiltere'dir; 1850 itibariyle İngiltere nüfusunun yarısı şehirlerde yaşıyordu.

Yiyecek yetiştiren insanların farklı farklı statüleri vardı; herhangi bir zamanda ve zamanla küçük mülk sahibi, köle, eski köle, serf, eski serf, kiracı, ortakçı ve tarım işçisi olabilirlerdi. Bunların hepsine rençper diyeceğiz. Ancak kim olursanız olsun ve hangi çağ olursa olsun, iş aynıydı. On dokuzuncu yüzyılda İtalya, Güney Fransa ve İspanya'da tarla sürmek Roma devrindekiyle aynıydı. Saban ilkeldi; çatallı bir çubuğuyla, tabanında kesici bir bıçak vardı. Sabanı bir öküz veya at çeker, sabanı kullanan kişi onu tutup yönlendirirdi. Bıçak yüzeyin pek derinine inmediğinden, yüzeyi tırmalamaktan başka bir şey yapmazdınız. Tarlayı bir enine bir boyuna sürerdiniz.

Ortaçağın başlarındaki en büyük icatlardan birisi tekerlekli sabandı. Kimin icat ettiği bilinmiyor. Bu saban Kuzey Fransa, Almanya ve İngiltere'nin daha yoğun topraklarında daha etkiliydi. Prensipte, hayvanların çekmesi ve işi insanların sürdürmesi hariç, modern sabanlarla aynıydı. Toprağı kesen keskin bir bıçağı ve kesilmiş toprağı kaldırıp yana deviren bir kulağı vardı. Bu saban türü toprağın yüzeyini tırmalamakla kalmıyor, toprakta birbirine paralel uzanan derin oluklar açıyordu ve tarla artık bir enine bir boyuna değil sadece tek bir yönde sürülüyordu. Yoğun toprakta su oluklardan akabilirdi. Tarlayı sürmek zor bir işti; tek işiniz sabanı idare etmek değildi. Eğer omuz ve kollarınızla sıkı tutmazsanız, saban toprağı altüst etmez devrilirdi. Tarlayı sürdükten sonra tohum ekerdiniz ki bu daha kolay bir işti. Tohumları saçarak yürürdünüz. Sonra bir çeşit gelberi olan tırmıkla tohumun üstü örtülürdü.

İlk çatallı saban görece hafifti, toprağı enine boyuna yüzeysel şekilde sürerdi. Daha ağır olan tekerlekli saban uzun çizgiler halinde kabartı ve oluklar oluşturabiliyordu.

Sabanı erkekler sürer, erkek, kadın ve çocuklar hasadı kaldırırdı. Güvenli bir hasat yapmak için süre kısa olduğundan, şehirlerden insan toplanır ve yöre askerleri yardım etmeleri için bazen kışlalardan gönderilirdi. Hasat kaldırma tutamaçlı kavisli bir bıçak olan orak yardımıyla yapılırdı. Günümüzde arkeologlar orakları en eski yerleşim alanlarında buluyorlar. Yirminci yüzyılın başlarına dek orak Avrupa'da standart hasat kaldırma aracıydı. Rusya'daki komünist devrimciler 1917'de yeni bayraklarının işçileri onurlandırmalarını istedi; bayrakta çekiç ve orak vardı, çekiç kentli işçiler, orak da köylü işçiler içindi.

Toprağı işlemeyi ve hasat kaldırmayı, şimdi gördüğünüz gibi klimalı traktörlerde oturup tarla süren çiftçilerin yaptığı iş gibi düşünmeyin sakın. Rençperler yıllarca toprağın her santimetrekaresinde yavaş yavaş ve güçlükle yürüyor, iki büklüm oluyor, ter döküyorlardı.

Buğday veya arpa sapları toplandıktan sonra, tanelerin başaklardan dövülerek çıkartılması gerekiyordu. Bunun için kullanılan alet uzun tahtadan sapına deri kayışla düz bir tahta tutturulmuş dövendi. Kolu çevirir, tahtayı ahır zemininde

yatan başaklara bastırırdınız. Ahır kapıları açıktı, esinti dış kabuğu götürür ve yalnızca iyi taneleri ahır zemininde bırakırdı.

1200 dolayları, bir Alman el yazmasından hasat manzaraları, Speculum Virginum.

Taneler una dönüştürülür, sonra ekmek yapılırdı. Ekmek hayatın temeliydi. Ekmek dışında pek bir şey yemezsiniz; düzenli olarak et yemezsiniz. Ekmeğin yanında biraz tereyağı ve peyniriniz olabilir. Ekmek ana öğündür; yan taraftaki tabakta yer alan veya hoş bir sepetin içindeki birkaç dilim değildir. Üç dört iri parça halindedir. Varlıklı biriyseniz günde yaklaşık bir kilo yersiniz. Bu günde büyük bir somun demektir. Tahıl her yerde, hatta uygun olmayan yerlerde ve günümüzde tahılın yetişmeyeceği yerlerde bile yetiştiriliyordu. Nakliye çok zor olduğu için, tahılın tüketildiği yere yakın bir yerde yetiştirilmesi gerekiyordu. Başka yerlerden gelen tahıl

çok pahalıydı. Tahıl deniz yoluyla taşınabiliyordu, fakat karada taşınması ancak on sekizinci yüzyılda kanalların yapımıyla mümkün oldu.

Herkes daima hasat hakkında endişeliydi. Havadan konuşmanın amacı muhabbet değildi; insanlar kaderlerine kafa yoruyorlardı. Tahıl özleşmezse veya kötü hava tahılı hasat edilemeden bozarsa, bütün toplum bundan zarar görürdü. Tahılın başka bir yerden gelmesi gerekir, bu da çok pahalıya mal olurdu. Tahıl kıtlığı olduğu zamanlarda, ekmeğin fiyatı ikiye üçe katlanırdı. Bu durum süpermarkette bir şeyin çok pahalı olup da bir müddet onun yerine başka bir şeyi yemek zorunda kalmanıza benzemez. İkiye üçe katlanan sizin bütün yemek masrafınızdır. Böyle olunca da ya açsınız ya da açlıktan ölmek üzeresiniz demektir.

Peki, yiyeceği yetiştiren rençperler olduğuna göre, bu durumda fiyatların yükselmesi onların yararına olmaz mıydı? Yalnızca büyük arazileri olanlar bundan faydalanırdı. Eğer ancak ailenizi besleyecek ve çok az satacak kadar yetiştiriyor idiyseniz, hasatta bir olumsuzluk kendinizi besleyecek kadar tahılın elinizde olmadığı ve satın almanız gerektiği anlamına geliyordu. Bazılarının küçük tarlaları vardı ki bu iyi zamanlarda bile ailelerine yetmiyordu; büyük arazilerde iş bulup yiyecek satın almaya bel bağlıyorlardı. Çoğu kendilerine ait toprakları olmayan tarım işçileriydi; işverenleriyle birlikte yaşayıp besleniyorlarsa o kadar da kötü durumda değillerdi; eğer kendi kulübelerinde yaşıyorlarsa düzenli olarak ekmek satın alabilirlerdi. Şüphesiz şehirlerdeki insanlar hep alıcıydı. Tahılın fiyatı yükseldiğinde zor duruma düşen çok insan vardı.

Tahıl kıtlığı olur olmaz, tahıl sahipleri –çok miktarda tahıl yetiştirip ticaretini yapanlar– fiyatların daha da yükselmesi

için ellerinde tutma veya başka bir yerde fiyatlar daha da yükselmişse oraya gönderme ve o yöredekileri tahılsız bırakma eğiliminde oluyorlardı. Yönetimler biraz ehil hale gelince, aşağı yukarı 1400'den itibaren, bu işi kontrol etmeye çalıştılar. Kıtlık olan yerlerde tahılın stoklanmasını ve başka yerlere nakledilmesini yasaklayan yasalar çıkardılar. Eğer sulh hâkimleri bu yasaları uygulamazsa halk bunu pekâlâ kendisi uygulayabiliyordu. Tahıl stoklarını aramaya gidiyor ve büyük çiftçileri ellerindekini satmaya zorluyorlardı. Tahılı başka yerlere götüren arabalara veya teknelere saldırıyorlardı. Kısmen isyan ve kargaşa potansiyeli yüzünden, yönetimler bu duruma müdahale etmek zorunda kaldılar.

O devirde çoğu insanın hayatlarında yiyecek konusu çoğu zaman belirsizdi. Lüks düzenli olarak iyi yemek demekti; şişman güzeldi; tatiller ziyafet günleriydi. Biz hâlâ toplumumuzdaki Noel kutlamasında bunun acınası kalıntılarını yaşıyoruz; yani her zaman iyi yediğimiz halde çok yiyerek bir günü anacağımızı düşünüyoruz. Ben başka günler asla hindi yemeyerek, bir şölen gününün değerler sistemine ait bir şeyi koruyorum.

Toprağı işleyen insanların % 85 ila 95'i uygarlığı mümkün kılmıştır. Eğer rençperler yalnızca kendilerine yetecek kadar yiyecek yetiştirmiş olsalardı, ortada hiç şehir, derebeyi, rahip, kral veya ordu olmayabilirdi; tüm bu insanların, yiyeceklerini yetiştirmeleri için diğer insanlara ihtiyaçları vardı. Rençperler istesin istemesin, diğer insanlar için yiyecek tedarik etmek zorundaydılar. Bu süreç, ortaçağın başlarında kendi ürününe sahip olabilmek için ücret almadan derebeyinin tarlasında çalışmasının yanı sıra, kira olarak derebeyine ürünlerinin bir kısmını veren, bir kısmını da aşar olarak kiliseye ve-

ren serflerde çok net bir biçimde görülebilir. Daha sonraları çalışma zorunluluğu kalktı ve derebeyi ile rahibe para ödenmeye başlandı.

Roma İmparatorluğu'nda vergi tahsildarlarına vergi ödeyen rençperler (soldaki kayıt defterine dikkat edin). Ren sınırında bulunan bu rölyef yaklaşık MS 200 dolaylarından kalmadır.

Ortaçağın başlarında devlet vergi toplamıyordu; daha önceleri ise Roma İmparatorluğu'nda ve daha sonraları ortaya çıkan Avrupa devletlerinde rençperler vergi ödüyorlardı. Elimizde Roma İmparatorluğu'ndaki vergi tahsildarları ile vergi ödemeye gelmiş rençperleri gösteren bir tasvir var. İşlem kâğıda değil parafinli plakalara kaydediliyor. İmparatorluk yönetiminde bu kilit işlemdir: Rençperlerden para alır, askerlerinize ödeme yaparsınız. Rençperlerden para kopartmak uygarlığın temelidir. Vergi toplamanın ne kadar direkt olduğunu görüyorsunuz. Bu vergi tahsildarına bir şey yazmıyor veya ona çek göndermiyorsunuz; siz kazandıkça o kazancınızdan kesinti yapmaz. Vergi tahsildarı sizi arayıp bulan kanlı canlı bir insandır; eğer ödemeyi reddederseniz sizi ödemeye mecbur edecek bir güçle geri dönecektir. Vergi tahsilâtı bürokratik olarak kontrol edilen bir işlem değildi; yüz yüze bir karşılaşmaydı. Roma İmparatorluğu'nda vergi tahsil-

darlarına *publicani* deniyordu, yani kamu (*public*) için para toplayanlar anlamında. İnsanlar onlardan nefret ediyorlardı. Hatta İsa bile, sizi sevenleri sevmek erdem değildir; vergi tahsildarları bile bunu yapabilir, derken onların en kötü insanlar olarak kalıba sokulmasına katkıda bulunmuştu. İncil'in Kral James versiyonunda *publicani* vergi tahsildarı (*publican*)* olarak çevrilmiştir. İsa "vergi tahsildarları ile günahkârları" karıştırdığı için eleştirilmiştir. Bu meyhane lisansları olan kişilere yapılmış büyük bir haksızlıktı.

Rençperlerden para kopartıldığını söylemek elbette çok duygusal bir ifadedir. Belki de vergilerini ödemekten zevk almaları gerekirdi veya en azından söylenmemeleri; kimse vergi ödemekten hoşlanmaz ancak hükümetin sağladığı hizmetlerden yararlanırız. Ne var ki rençperler hizmet filan almıyor, yönetimler okul veya sağlık sistemleri sağlamıyordu. Çoğu kez yollarla ilgilenmiyorlardı; askeri bir öneme sahip değilse yollar o yörelerin meselesiydi. Romalılar su ve kanalizasyon sistemleri tedarik ederek şehirlerinin kamu sağlığıyla ilgileniyorlar, ancak kırsal kesim için hiçbir şey yapmıyorlardı. Yakın zamanlara kadar toplanan verginin çoğu, yani yüzde 80 ila 90'ı silahlı kuvvetlere harcanıyordu. Peki, rençper sindirilen yabancı düşmandan bir kazanç elde ediyor muydu? Pek değil, çünkü rençper için savaş kendi toprakları üzerinde yapılan çatışmalar ve yiyeceği ile hayvanlarının iki orduyu da beslemek için götürülmesi demekti.

Güç kullanma tehdidi ve üstlerinin onların itaat etmek ve uyum göstermek zorunda olan aşağı insanlar olduklarını iddia etmesi rençperlerin vergi ödemeye devam etmelerini sağ-

* İngilizcede *publican* kelimesi aynı zamanda meyhane, bar sahibi anlamına gelmektedir. (Çev. n.)

ladı, ancak yine de sürekli olarak protesto, kargaşa ve isyan yaşanıyordu. Rençperler kendi dünya görüşlerine göre hareket ediyorlardı, yani krallar, piskoposlar ve arazi sahipleri bizi rahat bıraksa, biz gayet iyi durumda oluruz, diyorlardı. Böyle düşünmeleri normaldi çünkü rençperler bütün yiyeceklerini kendileri yetiştiriyor, evlerini kendileri yapıyor, içkilerini kendileri mayalıyor ve giysilerini kendileri dokuyorlardı. Günümüzde de birçok modern insan post kavgasından çıkmayı tercih ediyor; ihtiyaç duyduğunuz tek şeyin kendi yiyeceğinizi yetiştirdiğiniz bir toprak parçası üzerinde yaşamak olduğunu düşünüyorlar. Aslında paranın size kot pantolon, ilaç, içki ve DVD almak, benzin ve telefon faturalarını ödemek için lazım olduğunu anlamak için uzun süre kırda yaşamanız gerekmiyor. Toplum hayatını bırakanlar kısa süre sonra yarı zamanlı işlere başlayıp, bahçe işlerini ihmal ediyor, daha sonra da tam zamanlı işlere geri dönüyorlar. Gel gör ki rençperler için kendine yetme gerçekti; onlara göre yönetim ve kilise yükten ve onlardan para alınması da soygunculuktan başka bir şey değildi.

***

Rençper isyanları her zaman bastırılırdı, ama Fransız Devrimi ile birlikte işler değişti. Fransız rençperler diğerleri gibi ortaçağda serftiler. Serflik ortaçağın sonlarında Batı Avrupa'da sona erdiğinde, eski serfler için farklı anlaşmalar söz konusuydu. Fransa'daki yasalara göre rençperler kendi topraklarının sahipleriydiler, satıp oradan ayrılabilirlerdi. Bununla beraber serfler ve toprakları alanlar efendilerine eski feodal borçları ödemek ve yükümlülüklerini yerine getirmek

zorundaydılar, örneğin efendilerinin kızı evlendiğinde bir şey vermek veya haftada birçok gün efendilerinin toprağında çalışmak zorunda olmaları gibi. Hediye ve hizmetler para ödemelerine dönüştürüldü. Yani bu rençper toprak sahipleri hâlâ çok çeşitli kiralar ödemek zorundaydılar. Mal sahibi *ile* kiracı: çok olağandışı bir durumdu.

Büyük mülk sahipleri –bir derebeyi artık zengin, orta sınıftan bir kişi de olabilirdi– bütün yükümlülük ve borçların para ödemesiyle karşılanıp karşılanmadığını kayıtlardan kontrol edecek uyanık avukatlar tutmuşlardı. Yükümlülük ve borçlar paraya dönüştürüldüğünde, enflasyon dikkate alınmamıştı; yani bizim terimlerimizi kullanacak olursak, para ödemeleri enflasyona endekslenmemişti. Yani efendinin, gözden kaçırılan veya yanlış hesaplanan borçları bulmak için her tür nedeni vardı. Bundan daha sinir bozucu ve can sıkıcı bir ilişki olamazdı; derebeyi arazi iyeliğinin rençpere geçtiğini görmüş ve bu kaybı eski borç ve yükümlülüklerin para ödemesini artırarak telafi etmişti. Rençperler de mücadele ettiler; efendileriyle savaşabilmek amacıyla kendi avukatlarını tutmak için bir araya geldiler.

Kral 1788'de Genel Meclis'e toplanması için çağrıda bulunduğunda, rençperler her şeyin farklı olacağını zannettiler; bütün bu nefret ettikleri haksız talepler kaldırılacaktı. Ancak can sıkıcı bir gecikme söz konusuydu; Bastille'in düştüğünü ve kralın Ulusal Meclis'i kabul ettiğini haber almışlardı, ancak derebeylerine yaptıkları ödemeler son bulmamıştı. Çirkin bir komplo dönüyor olmalıydı. Ekmek fiyatı yüksekti ve gitgide yükseliyordu, çünkü son hasat iyi değildi ve yeni hasat da daha yapılmamıştı. Kırsal bölgede aristokrat ve haydutların reformun kırsala ulaşmasını engellemeye çalıştıklarına

dair söylentiler alıp yürümüştü. Rençperler bilfiil haydutları karşılamak ve haklarından gelmek için yürüyüşe geçtiler. Ayrıca derebeylerinin şatosuna yürüyüp, derebeyi veya temsilcisinin, ödemelerinin kaydedildiği büyük defterleri yok etmelerini talep ettiler. Derebeyi kabul ederse seslerini çıkarmadan çekip gideceklerdi; kabul etmezse şatoyu yakacaklardı.

Paris'teki devrimciler kırsalı kasıp kavuran bu rençper isyanıyla ilgili ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bu hiç beklemedikleri bir şeydi. Zamanı gelip de İnsan Hakları Bildirgesi'ni ve yeni anayasayı oluşturduklarında, rençperlerin sıkıntılarını da ele alacaklardı. Sorun şu ki devrimcilerin arasında da satın almış oldukları topraklarda yaşayan rençperlerden ödeme alan insanlar vardı.

Devrimciler daha önceki rençper isyanlarında olduğu gibi, rençperleri kontrol altına almak için kralın ordusunu göndermesini istemiyorlardı. Kral ordusunu gönderirse, rençperleri alt ettikten sonra ordusunu devrimcilerin üstüne çevirebilirdi. Bu nedenle meclis liderleri rençperlerin istediklerini yapmaları gerektiğine karar verdiler. 4 Ağustos 1789'da, bütün gece süren bir oturumun ardından meclis başkanları borç ve yükümlülüklerin kaldırılacağını duyurdu. Bunlardan yararlananlar kınamada ve reform vaadinde birbirlerine fark attılar. Yarı perde arkasından yürütülen yarı histerik bir toplantı oldu. Ancak tamamen kendilerini kaybetmemişlerdi: Derhal kaldırılması gereken, kişisel hizmetlere ilişkin ödemeler ile daha sonra mülk sahiplerine tazminat verilerek kaldırılacak olan mülke ilişkin ödemeler arasında bir ayırım yapılmalıydı. Bu ayırımı yapmak çok zordu; rençperler bu ayırımı kabul etmediler ve o andan itibaren de bir daha hiçbir ödeme yapmadılar. 1793'te devrim

daha radikal hale gelip, yeni bir anayasa yapıldığında bütün vergi ve yükümlülükler iptal edildi.

Rençperler topraklarının tartışmasız sahipleri oldular ve efendilerinden tümüyle bağımsız hale geldiler. Daha sonraları on dokuzuncu yüzyıl boyunca Fransız politikasında, özel mülkiyete saldıran ve sosyalist bir toplum yaratmak isteyen radikal işçi sınıfına karşı muhafazakâr bir güç oluşturdular. Fransa'daki büyük adamlar daima rençperlerin bu meselenin aleyhinde oy kullanarak engel olacaklarına güvenebilirdi. Küçük arazilerine sıkı sıkıya tutundular ki bu da Fransa'da tarımın küçük ölçekli ve etkisiz kalmasına yol açtı. Günümüzde rençperler Avrupa'nın para yardımlarından yararlanıyorlar, yani sonuçta ürünlerini daha düşük fiyattan pazarlayıp, Avustralya'nın daha büyük ve etkin çiftçileriyle rekabet edebiliyorlar. Artık Fransız rençperler bizi kazıklıyor!

İngiltere'de serfliğin sona ermesinin ardından tamamen farklı bir toprak düzenlemesine gidildi. Ne çeşit olursa olsun bütün feodal yükümlülük ve borçlar kaldırıldı. Serf modern şekliyle kiracı çiftçi oldu, yalnızca arazi sahibine kira ödüyordu. Kiracının kontratı olurdu, bazen uzun süreli, hatta belki de bir ömür boyu, ancak kontratın süresi dolduğunda, arazi sahibi kiracıyı çıkarabilir ve araziyi başka birine kiralayabilirdi. Fransa'da rençperin güvencesi daha fazlaydı; araziden çıkarılamazdı ama feodal yükümlülük ve borçları ödemek zorundaydı. İngiltere'deki arazi sahibi ile kiracı arasındaki modern ticari ilişki tarım üretkenliğinde Tarım Devrimi denilen muazzam sıçramaya olanak sağlamıştır.

Devrimin iki öğesi vardı: tarım uygulamasında iyileştirme ve arazi iyeliklerinin yeniden düzenlenmesi. Devrimin tarım makinelerinin geliştirilmesiyle bir ilgisi yoktu; traktör ve hasat kaldırma donanımları epey sonra ortaya çıktı.

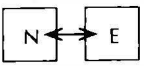
İlk olarak, zirai uygulamadan bahsedecek olursak, bütün çiftçilerin karşılaştıkları temel sorun toprağı düzenli işlemenin toprağı tüketmesiydi. Bunu nasıl çözersiniz? Roma İmparatorluğu dışındaki Cermen çiftçiler eski arazi tükendiğinde yeni araziye geçerlerdi. Bu ancak yarı kalıcı tarımdır. Roma İmparatorluğu'nda bir çiftlikteki toprak ikiye bölünürdü. Birisi ekilip biçilir, diğeri nadasa bırakılırdı, yani toprak dinlenirdi; at, öküz, koyun ve sığır sürüsü üzerinde otlar, geçen yılın anızını yer ve gübrelerini bırakırlardı. Yılsonunda nadasa bırakılmış toprak sürülür, yeni ürün ekilir ve bu sefer çiftliğin diğer bölümü nadasa bırakılırdı. Bu sistem güney Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etti. Ortaçağda Kuzey Avrupa'da üç tarlalı sistem gelişmişti, iki tarlada ürün olur, üçüncüsü nadasa bırakılırdı. Taneli ekinin biri güzün diğeri baharda ekilirdi. Bunun verimlilikte ne kadar artışa yol açtığını görebilirsiniz: Tarlanın yarısı yerine üçte ikisinde tahıl yetiştiriliyordu.

İngiltere'de on sekizinci yüzyılda çiftlikler dörde bölünmüştü ve her birine farklı bir şey ekiliyordu. Bu Tarım Devrimi'ydi. Bu nasıl oluyordu peki? Toprak her zaman ekilip biçilirse tükenir. Bu tekniğin zekice yönü ürünlerin ikisinin önceden olduğu gibi tahıl, diğer ikisinin de şalgam veya yonca gibi havyan yemi olmasıydı. Bu ürünler topraktan farklı elementler alıyorlar, bu nedenle toprak da sürekli tahıl ekilmesi yüzünden tükenmiyordu. Aslında yonca havadan azot çekip toprağa vererek toprağı tazeler. Ürünler daha önceleri nadasa bırakılmış tarlaya salıverilen hayvanlar için yetiştirildiklerinden, daha fazla sığır ve koyun yetiştirilebiliyordu; hayvanlar daha iyi yediler, semirdiler, daha çok gübre bıraktılar. Yılsonunda inek veya koyun tarlası bir tahıl tarlası oldu ve da-

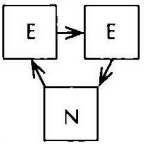
ha iyi ürün verdi. Sayısı artan ve iyileşen hayvanlar ile iyileşen ürünler: Yeni dört tarlalı uygulamanın sonucu buydu.

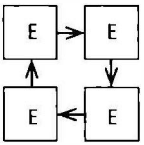
CERMEN MODELİ
Tarlalar yarı kalıcı ekilip biçiliyordu.

ROMA MODELİ
Nadasa bırakılmış tarlalarda hayvanlar anız ve yabani ot yiyor, gübre bırakıyordu.

KUZEY AVRUPA ORTAÇAĞ MODELİ
İki farklı tahıl farklı zamanlarda, biri güzün diğeri baharda ekiliyordu.

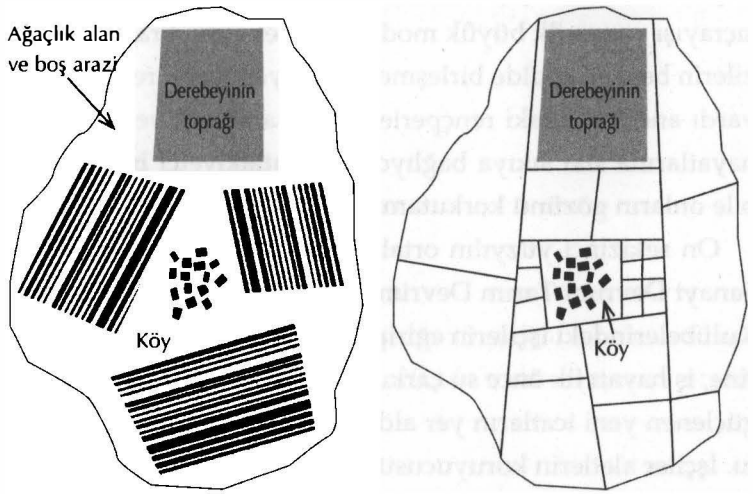
İNGİLTERE ON SEKİZİNCİ YÜZYIL, TARIM DEVRİMİ MODELİ
Toprak sürekli işleniyor, boş bırakılmıyordu. İki ürün hayvanların yemesi için ayrılıyordu (şalgam veya yonca): Azotça zengin topraklar, daha fazla sığır, daha fazla gübre ve sonuçta daha iyi tahıl ürünü veriyordu.

TARLA SİSTEMLERİ
E = Ekim
N = Nadas

Aynı zamanda arazi sahipliği de, her çiftçinin tahkim edilmiş bir arazisi, net sınırları olan kendi çiftliği olacak şekilde yeniden düzenlenmişti. Ortaçağda bir çiftçinin, köy toprağının bölündüğü üç büyük ortak tarlanın her birinden bir şeride veya parçaya sahip olduğu sistemin yerine bu gelmişti. Sizin kendinize ait bir çiftliğiniz yoktu; sahibi derebeyi olmasına rağmen çiftlik köye aitti. Köy neyin, nereye, ne zaman ekileceğine karar verirdi ve herkesin inekleri nadas toprağında otlardı. Üç ortak tarlanın dışında ekilmemiş toprak, bataklık veya ağaçlık alan vardı, buraları da hayvanların otlatılması veya saman ve yakacak odun toplanması için herkese açıktı.

Toprakların tahkim edilmiş araziler olarak yeniden düzenlenmesi parlamento yasasıyla, her köy için özel bir yasay-

la gerçekleştirildi. İngiltere parlamentosu, bu tahkimin (veya daha yaygın olarak kullanılan isimle "etrafını çevirme"nin) yeni zirai uygulamaların uygun bir şekilde yerine getirilebilmesi için gerekli olduğuna karar vermiş olan büyük arazi sahiplerinden oluşuyordu. Yeni mahsullerin işlenmesi ve hayvanlara daha iyi bakılması için köyün ortak kontrolü değil bireysel ihtimam gerekiyordu. Topraklarının verimini ve dolayısıyla kiradan elde edebileceği gelirini artırmak isteyen bir arazi sahibi yeni uygulamaların kabulü sonucunda bir kira kontratını tahkim edilmiş bir çiftlik için zorunlu hale getirebilirdi. Şalgam yetiştirmeyi reddeden bir çiftçi atılabilirdi; yani kira kontratı yenilenmezdi.

TAHKİMDEN ÖNCE
Her üç tarlada arazi şeritleri var.

TAHKİMDEN SONRA
Farklı büyüklüklerde, tahkim edilmiş çiftlikler.

Tahkim çok dikkatli yapılmıştı. Delegeler köydeki herkesi haklarının ne olduğunu tespit etmek için araştırmıştı. Ortak

tarlalarda birçok şeridi işleme hakkı ve ortak arazilerde otlama hakkı, belirli bir büyüklüğü olan, birleştirilmiş bir arazi hakkına çevrilmişti. Düzenlemeden zarar görenler sadece ortak arazilerden otlatma hakkına sahip olan emekçilerdi; cep mendili büyüklüğünde, hiçbir işe yaramayan bir yer aldılar. Bunlar büyük ihtimalle daha sonra şehre göçtüler. Ancak birleştirilmiş araziler üzerindeki yeni zirai uygulamalar genelde daha az değil, daha çok işgücü gerektiriyordu. Şehirlere topluca göç ediliyordu ancak bunun nedeni nüfusun hızla artmasıydı.

Zirai üretkenlikteki artış şehirlerin büyümesini mümkün kılmıştır. Genelde halkın küçük bir bölümü halkın geri kalan büyük kısmı için yiyecek tedarik edebiliyordu. İngiltere bu sıçrayışı yapan ilk büyük modern devlet oldu. Fransa'da arazilerin benzer şekilde birleşmesini isteyen tarım reformcuları vardı ancak oradaki rençperler arazi sahibiydi ve toplumsal hayatlarına sıkı sıkıya bağlıydılar; mutlakıyetçi bir monarşi bile onların gözünü korkutamazdı.

On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere'deki Sanayi Devrimi Tarım Devrimi'yle birlikte yan yana ilerledi. Kulübelerindeki işçilerin eğirip dokuduğu pamuk ve yün yerine, iş hayatı ilk önce su çarkı, sonra da buhar makineleriyle güçlenen yeni icatların yer aldığı fabrikalara transfer olmuştu. İşçiler aletlerin koruyucusu ve bakımcısı haline gelmişlerdi. Kendi kendilerinin efendileri olmak yerine, saat hesabına göre bir patron için çalışıyorlardı. Pamuk ve yün fabrikası olan şehirlerin nüfusu arttı. Yeni ekonomik etkinliğin iç bağlantıları önce kanal ağı, sonra da demiryollarıyla kurulmuştu. Artık öyle bir ulus vardı ki, çok miktarda mal onun her bölgesine ucuz şekilde taşınabiliyordu.

İngiltere Sanayi Devrimi'ni planlamamıştı. Bu devrimin kolayca gerçekleşmesinin nedeni parlamentonun hükümeti kontrol etmesiydi. Avrupa'daki mutlakıyetçi hükümetler devletin ekonomik ve askeri gücünü artırmak için sanayiyi planladı, destekledi ve korudu. İngiltere parlamentosunu oluşturan soylular sınıfı ve arazi sahibi beyefendiler yeni ekonomik faaliyetlere girmişlerdi ve ekonominin hızla gelişmesine göz yummaya daha eğilimliydiler. Sanayiyi ve işe almayı düzenleyen eski kurallar bir tarafa atılmıştı.

İki devrimin de doğurduğu sosyal değişimler travmatikti. Ancak ilk kent ve sanayi ülkesi kıt kanaat geçinen ve şimdiye dek çok sıkıntı çekmiş olan sıradan insanlara, hayal bile edemeyecekleri bir refaha kavuşacakları vaadine tutunmuştu.

10
Avrupa'nın Özelliği Ne?

Çin uygarlığı uzun bir dönem boyunca Avrupa uygarlığından daha ileriydi. Avrupa Çin'den dolaylı veya dolaysız olarak baskı, kâğıt yapımı, pusula, barut ve kanal havuzu gibi şeyleri aldı. Yine de istikrarlı ekonomik büyüme ve sonra da Sanayi Devrimi ilk olarak Avrupa'da meydana geldi. Gene temsili hükümet, bireysel haklar ve çağdaşlığın diğer ayırıcı özellikleri Avrupa'da ortaya çıktı. Avrupa'nın özelliği ne?

Ming hanedanından gelen Çin imparatoru 1480 yılında denizaşırı keşif ve ticaretin yasaklanmasını buyurdu; ticaret yapmaya devam eden tüccarlar kaçakçı ilan edildi ve onların yerleşimlerini yıkması ve teknelerini yakması için askeri birlikler gönderildi. Hiçbir Avrupa kralı böyle bir güç iddiasında bulunmamış veya kullanmamıştır ve hiçbir kral böyle bir fermanı göze alamazdı. Avrupa'da krallar birbirleriyle rekabet eden devletler ağında hüküm sürüyorlardı; Çin imparatorunun kendisininkine eşit bir güce sahip bir rakibi olmaması gibi bir üstünlüğü –ya da zayıflığı– vardı. Avrupa'da devletlerin rekabet içinde olması denizaşırı genişlemelerine yardımcı olmuştur.

Batı Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bir daha bütün toprakların kontrolünü elinde bulunduran tek bir iktidar olmadı. Çin'de Mançuların, Hindistan'da Babürlerin ve Ortadoğu'da Osmanlıların yaptığı gibi, Roma'yı da tek bir güç fethetse neler olabileceğini düşünün. Ama Roma'yı fethedenler birbirleriyle rekabet eden çeşitli Cermen kabilelerdi. Fetihleriyle birlikte, yeni diyarlarının hâkimleri haline geldiler. Çok küçük bir bölüme hükmediyorlardı. İmparatorluğu biraz fethetmişlerdi ki ayaklarının altından kayıp gittiğini gördüler. Oturmuş bir devleti yönetecek tecrübeleri yoktu ve Romalıların vergi toplama sistemini devam ettiremezlerdi. Vergi toplayamayan devletler idare ederek devlet yönetimin genel ilkelerinden birini ihlal etmişlerdir.

Avrupa tarihini büyük ölçüde bu belirleyici nitelik yazmıştır. Yönetimlerin halk üzerinde çok az hükmü vardı; halkın bağlılığını talep etmek için çok mücadele etmeleri ve çalışmaları gerekiyordu. Güçlerini artırmaları karşılığında iyi yönetim –kralın barışını– sunmak zorundaydılar. Asya ve Ortadoğu'daki birçok imparatorluk ve krallığın yaptığı gibi vergi ve baç toplama sistemini işletemiyorlardı.

Yüzyıllar boyunca kralın iktidarına yönelik tehdit en güçlü tebaalarından geldi, yani arazi sahibi soylulardan. En sonunda onlara baş eğdirildiler fakat özel mülkiyet güvencesini kendileri ve başkaları için kazandılar. *Her şey krala ait değildir*: Avrupa özgürlüğü ve refahının temeli budur.

Soylular sınıfına boyun eğdirebilmek için krallar bürokrasileri için borç para veren, insan gücü sağlayan ve servetleri vergilendirilebilen tüccar, tacir ve bankerlere bel bağlamıştı.

Avrupa kralları altın yumurtlayan tavuğu öldürmeyecek şekilde dengeli ve ılımlı vergi topluyorlardı. Asya hükümdarları ise daha keyfi davranıyordu, vergileri zorla topluyorlar veya parasız kalırlarsa tüccar ve tacirlerin mallarına el koyup geçiyorlardı. Avrupa kralları daha basiretli olmaya mecburdular çünkü devletlerin hassas dengelere tabi rekabet ortamındaki oyunculardan sadece biriydiler ve çok baskı yapılan tüccarlar rakip devletlere kaçabilirdi. Ekonomik büyüme ve yeni teknolojilerle ilgilenmeleri gerekiyordu. Gerçi bu teknolojiler genelde savaş teknolojileriydi. Fakat zamanla, günümüzde olduğu gibi, bu savaş teknolojilerinin araştırılması ve üretimini de kapsayan savunma harcamalarının büyük yan etkileri oldu. Avrupa krallarının, basiretli olmanın dışında, daha çok Asya krallıklarında sergilenen zevk ve sefa düşkünlüğü ve zorbalığa kapılmaktan kendilerini alıkoyacak, bir Hıristiyan prensine atfedilen yükümlülükleri vardı. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nu da unutmuyorlardı.

Krallar eski soylulara boyun eğdirdikçe, yeni, dinamik bir sınıfın patronları haline geldiler: kentli burjuvazinin. Krallar henüz güçsüzken, şehirlere kendilerini yönetme hakkını verdiler ki bu da şehirlerin servetleri arttıkça önemli bir ayrıcalık haline geldi. Silahlı adamları kontrol edebilen ve şatolarda kendilerini savunabilen soylularla kıyaslandığında burjuvazi barışçıl ve bir tehdit unsuru değilmiş gibi görünüyordu. Soylular ne kadar fevri olurlarsa olsunlar, kralların doğal yönetici oldukları sosyal düzenin bir parçasıydılar; ama burjuvazinin ve burjuva yaşam tarzının krallara ihtiyacı yoktu ve uzun vadede kraliyetin hâkimiyetine soylulardan çok daha zararlıydılar.

Krallar başlangıçta zayıf olmalarına rağmen sonradan güçlerine güç kattılar, İngiltere hariç ki burada kralların büyük tebaalarına danışmak zorunda olduğu, ortaçağdan itibaren ayakta kalan bir kurum olan parlamento kralları terbiye etmişti. Mutlakıyetçi monarşileriyle ünlü Fransa'da bile krallar her yere hükmedemezdi. Kralın krallığını bir arada tutmak için birçok ayrıcalık tanıması ve özel anlaşmalar yapması gerekiyordu. Fransa'daki Genel Meclis artık toplanmıyordu ancak dış eyaletlerde küçük çaplı bir Genel Meclis varlığını sürdürdü ve kralın 1780'lerde vergi sistemini yenilemek için yaptığı atılımların reddedilmesinde rol oynadı. Kralın teşebbüsleri başarısızlığa uğradığında kral Genel Meclis'i canlandırmaya zorlandı, çünkü reformcular İngiltere'nin parlamenter yönetim örneğinden ilham almışlardı. Günümüzde Almanya ve İtalya'nın bulunduğu orta Avrupa'da, imparator ile papanın yetki için mücadele etmeleri yüzünden hiçbir monarşi güçlü bir krallık kuramamıştı. Buralarda fiilen bağımsız çok sayıda devlet vardı: Şehirler, şehir devletleri ve prenslikler, Avrupa'daki güç dağılımının uç durumlarıdır. Bu mini devletler Avrupa'nın bütününü dönüştüren Rönesans ve Reformun temelini oluşturmuşlardır.

Avrupa bölünmüş olmasına rağmen, ortaçağda ve sonrasında Hıristiyan âlemi olarak bilinen tek bir uygarlıktı. Reform çağına kadar kilise bütün sınırları kavuşturan evrensel bir kurumdu. Kilisenin bazen devletleri kontrol etme gibi hırsları oluyordu ancak krallar inancı savunmak zorunda olmalarına rağmen, bunu kendilerini kilisenin emirlerine her zaman uymaya zorlayan bir şey olarak görmüyorlardı. İmparator ile papa arasındaki çatışma kilise ile devlet arasındaki

daimi gerilimin en çarpıcı ve uzun süren örneği, güç dağılımının ileri bir vakasıydı.

Hıristiyan âleminin ortak yüksek kültürünü kilise kontrol ediyordu. O, kutsal kitabı İncil'in ve Yunan ve Roma biliminin koruyucusuydu. Ortaçağda bilginler tutarlı bir teoloji üretebilmek için ikisini birleştirmişti. Kilisenin savunmasızlığı kutsal kitabının bizatihi kilise –Roma hâkimiyeti üzerinde modellenmiş girift bir yapı– hakkında sessiz olmasında ve Romalı pagan yazarların eserlerini koruyarak muhafaza ettiği bilimde yatıyordu. Rönesans ve Reformla birlikte çelişkiler çatışmaya dönüştü.

Çin'de yetki imparatorda ve imparatorun hâkimiyetini destekleyen Konfüçyüsçülüğün yüksek kültüründe tartışma götürmez biçimde merkezlenmişti. Konfüçyüsçülük birey ve kamu davranışları için rehber niteliğindeydi ve toplum ve devletin içine gömülmüştü. Resmi ve gayri resmi yöneten herkes bunun uzmanıydı ve bürokrat olmayı arzu edenler bunun içinde imtihanlardan geçmeliydi.

Avrupa'da güç dağılmıştı, yüksek kültür karmaydı ve laik hâkimiyete sıkı sıkıya bağlı değildi. Çinliler çok zekiydiler ancak zekâları asla kontrol dışına çıkamazdı; yenilikler asla temelden sarsmazdı. Avrupa toplumunun açıklığının uzun bir geçmişi vardır. Modern dönemde ekonomisinin canlılığı ve entelektüel yaşamının karmaşası onu iyi ya da kötü şekillendirecek tek bir gücün iş başında olmamasından kaynaklanır. Muhtelif mirası bütün yönleriyle keşfedilip genişletilebildi; matematiğe olan Yunan inancı Bilim Devrimi sırasında hayata geçirildi ki bu da teknolojik yenilik için yeni bir temel oluşturmuştur.

Ekonomi tarihçileri neden ilk olarak Avrupa'nın sanayileştiğini sorusunu ortaya atıyorlar, sanki diğer toplumlar da aynı yoldaymış ve Avrupa amacına ilk ulaşan olmuş gibi. Fikirleri bu kitabın çoğunu şekillendirmiş olan Patricia Crone ise şu soruyu soruyor: Avrupa ilk miydi yoksa anormal miydi? Crone'un Avrupa'nın anormal olduğundan hiç kuşkusu yok.

11
Yıkıcı Kuvvetler

Bir grup devletten oluşan Avrupa'da bu devletler arasında her zaman çatışma vardı. Yirminci yüzyılda Avrupa ülkeleri, askerler ve sivillerin kitlesel ölçekte katledildiği iki korkunç savaş geçirdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Adolf Hitler'in yönetimindeki Nazi Almanya'sı, Avrupa tarihinde eşi benzeri olmayan bir dehşet gösterisinde Avrupa Yahudilerini sistematik olarak yok etmeye çalıştı. Peki, bu nasıl olmuştu?

Daha önce değindiğimiz iki kuvvet bunda önemli bir rol oynadı: entelektüel kökleri Almanya'da olan milliyetçilik ile Britanya'da başlayan sanayileşme.

Milliyetçilik insanların ülkelerine olan bağlarını ve ülkeleri uğruna savaşıp ölme arzularını güçlendirdi. Milliyetçilik kendilerine ait ülkesi olmayan insanları yeni bir ülke kurmaları için mücadele vermeye sevk etti. Bu da artık tarihimizde aktörler haline gelen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde büyük bir çatışma kaynağıydı.

Sanayileşme insanları kırsaldan, şehirlerin daha anonim ortamına çekti. Nüfus hızla arttı; insanlar daha önce hiç olmadıkları kadar bir araya yığılmışlardı. İnsanlar okumayı öğrendiler. Buharla çalıştırılan makinelerde ucuza kitle üretimi yapılan gazetelerden ve ayrıca okullarda toplumları hakkında bilgi sahibi oldular. Yirminci yüzyılda insanlar radyo din-

liyor ve film izliyorlardı. Hitler bir radyo insanı ve bir nevi film yıldızıydı. Eski sosyal bağlar zayıflayıp kilise de eski önemini kaybedince, okullarda aşılanan ve yeni medya tarafından yayılan milli duygular insanları birleştirmeye yardımcı oldu. Milliyetçilik bireylere ebedi bir toplumda yer vererek dinin yerine geçti. Artık Hıristiyan âlemindeki Hıristiyanlar değil, Fransa'daki Fransızlar, Almanya'daki Almanlar söz konusuydu. Bu yeni inanca bağlılığı güvence altına almak için milli marşlar ve bayraklar, erkek ve kadın kahramanlar, kutsal anlar ve yerler vardı.

Eğer milliyetçilik savaşlara neden olduysa sanayileşme savaşları daha da beter etti. Yeni demir çelik fabrikaları daha büyük ve yıkıcı silahları daha fazla sayıda üretebiliyordu. Silahlar bir zamanlar bütün oynar parçaları ustanın birleştirdiği, elde yapılan araçlardı. Ancak hassas imalat tezgâhlarının gelişmesiyle birlikte, bütün parçalar tamı tamına aynı şekilde yapılmaya başlanmış, bu da hızlı kitle üretimine olanak sağlamıştı. Aslına bakarsanız, ateşli silahlar arabalardan altmış yıl önce bu şekilde yapılan ilk ürünlerdi.

Avrupa'da artık insan ilişkilerinde yeni bir ölçek vardı: kitle üretimi; kitle toplumu; kitle katliamı.

Sanayileşme Avrupa toplumları için yeni bir iç tehdit doğurdu. Köylüler eskiden beri mütemadiyen isyan eder ve kolayca bastırılırlardı. Yeni sanayi şehirlerindeki işçiler birbirlerine daha yakın çalışıyor ve yaşıyorlardı; okuma yazmayı öğrenince kendilerini kontrol eden kuvvetleri öğrendiler ve kalıcı bir varlığı olan örgütler kurdular. Bu örgütler sayesinde daha iyi bir yaşam sürmek ve toplumlarının işleyişinde söz sahibi olmak istediler.

İşçiler, aralarında en önemlisi herkese oy hakkı olan politik hakları talep etmek için protesto gösterilerinde bulundular. Haftalıkların ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla

patronlarıyla savaşmak için sendikalar kurdular. Patronları ve kârları devre dışı bırakıp, sanayiyi işi yapanların yararına yürütme amacı olan partiler kurdular: bu sosyalizmin programıydı. Veya barışçıl araçlarla doğru dürüst bir değişim yapılmasından umutlarını keserek, patronlardan kurtulup bir işçi devleti kurmak için devrim yapmayı planladılar. Bu komünist devrimcilerin Avrupa'da kalıcı bir başarıları olmadı; Rusya'da başarılı oldular ve Rusya'daki hâkimiyetlerinin uyandırdığı korku Avrupa'da tesirli bir kuvvet oldu. Milliyetçiler komünistlerden nefret ediyordu, çünkü komünistler işçilerin ülkeleri için savaşmaması gerektiğini savunuyordu; "Bütün ülkelerin işçileri," diyorlardı, "işbirliği yapıp sadece patronlarıyla ve onları koruyan hükümetlerle savaşmalılar."

Keza sanayileşme orta sınıf, tüccar, banker, imalatçı ve bunlara hizmet eden profesyonel zümrelerini de artırdı. Bunlar eski sınıflardı; ticaret ve sanayi büyümeye başlar başlamaz önemli hale geldiler. Krallar bunların servetlerinden yararlanmış ve kendi hizmetlerine almışlardı. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sayısı ve güveni artan bu grup, liberal politikalara; yani temsili hükümet, hukukun egemenliği ile bireysel hak ve özgürlüklere –basın ve cemiyet özgürlüğüne, para kazanmak için iş yapma özgürlüğüne– en bağlı olan gruptu. Tüm bu politikalar kral ve aristokratların hâkimiyetine karşı yönlendirilmişti. Öte yandan liberaller gücün halka geçmesini istemiyordu; demokrat değillerdi. Halkın taleplerini ne kadar destekleyecekleri veya onlara ne kadar karşı çıkacakları daimi bir ikilemdi. İşçiler de aynı sorunla karşı karşıyaydılar; imtiyazlara karşı verilen mücadelede orta sınıf liberallerinin liderliğini kabul edebilirler miydi, yoksa kullanılıp ihanete mi uğrarlardı?

İlk olarak, bu kuvvetlerin on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının önde gelen üç ülkesinde nasıl bir rol oynadığını ele alacağız. Sanayileşme devrime mi yol açmıştı?

12
Sanayileşme ve Devrim

Britanya'daki sanayileşme plansızdı, yeni fabrikaların etrafında büyüyen şehirlerde de planlama yoktu. Eski evler işçilerin barınması için tavan arasından kilere kadar oda oda kiraya verilirdi; tek bir odada ailenin tümü kalıyordu. Birbirine bitişik, sırt sırta vermiş yeni şehir evleri yapıldı, öyle ki ön kapınız vardı ama ya arka kapınız ya da arka pencereniz yoktu. Yollarda asfalt, kanalizasyon veya suyolu yoktu; ne kadar pislik varsa cadde ve metruk arazilerde birikiyordu.

Manchester'da işçiler ve ailelerinin doluştuğu eski evler.

1840'larda bir Alman genci tüm bunları inceleyip, *İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu* adında tutkulu bir kınama ve kehanet kitabı kaleme aldı. Kitabın yazarı, babasının işi olan dikiş ipliği imalatında görev almak üzere İngiltere'ye gelmiş olan Friedrich Engels'di. Engels teorik açıdan bir komünistti; İngiltere'de ideallerini gerçeğe dönüştürecek kuvvetleri keşfettiğini düşünmüştü. Daha önce hiç kimsenin İngilizlerin o devirde yaşadığı gibi yaşamadığını yazdı. Makinelerle üretim yapmak toplumu kutuplara ayırmıştı. Yeni şehirlerde iki sınıf vardı: fabrikaların orta sınıf sahipleri ve işçiler. İşin kendisi monoton ve alçaltıcıydı; ticaretteki sıkıntılı dönem kötü işçiler kadar iyileri de aç biilaç bıraktığı için, işçilerin geçinmek için ellerinde işlerinden başka bir şeyleri yoktu; sanki "bir insanın ne kadar küçük bir yerde hareket edebileceği, ne kadar az hava teneffüs edebileceği, ne kadar az medeniyet paylaşabileceği ve tüm bunlara rağmen yaşayabileceğini" test etmek amacıyla iskân edilmişlerdi. Engels bu durumun devam edemeyeceği sonucuna vardı. Yanında Fransız Devrimi'nin çocuk oyuncağı gibi kalacağı bir patlama, bir işçi isyanının çıkacağı bilimsel bir hakikatti.

Engels kitabını Almanca yayımladı. En önemli okuyucusu, devrimci bir gazeteciye dönüşen Alman filozof Karl Marx oldu. Marx ve Engels 1848'de bir araya gelerek, tarihin bütününün Engels'in İngiltere'de tanımlamış olduğu duruma benzediğini iddia ettikleri *Komünist Parti Manifestosu*'nu yayımladılar. Orta sınıf nasıl aristokrasiye karşı savaşmışsa, işçiler de orta sınıfı devirip bir komünist işçi devleti kuracaklardı. *Komünist Parti Manifestosu*'nun açılış sözleri şöyleydi: "Bugüne kadarki mevcut tüm toplumların tarihi bir sınıf mücadelesi tarihidir." İşçilere sonuçta söylediği, alt üst olmakta olan bir toplumda zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyle-

ri olmadığı, mevcut toplumlardaki kanunlar ve dinlerin yalnızca onlara tahakküm etmeye yaradığıydı. Birey hakları da –günümüzde insan hakları diyoruz– aldatmacadan başka bir şey değildi; patronların işine yarıyor, işçilere bir faydası dokun- muyordu.

Engels ve Marx'ın küçük kitabı on dokuz ve yirminci yüzyıllarda yayımlanan en etkili politik kitapçık oldu ancak nedeni öngörülerinin doğru olması değildi. Teoriye göre, işçi devrimi ilk olarak kapitalizmin en ileri olduğu ülkede yani İngiltere'de meydana gelecekti. İngiltere'de politik değişiklik oldu ama işçi devrimi olmadı.

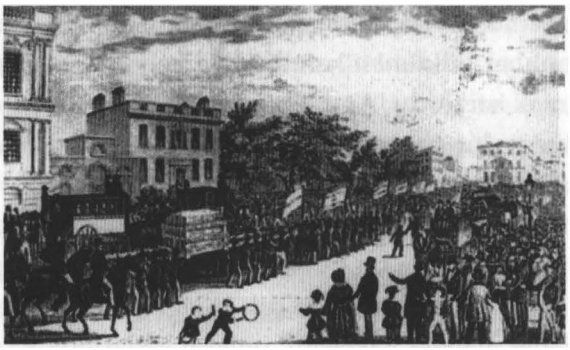
On yedinci yüzyıldaki İngiliz devrimi kralın parlamento tarafından kontrol edildiği bir anayasa doğurmuştu. Parlamento seçiminde tek tip bir sistem yoktu. Seçimlerde kimin oy kullanabileceğine dair farklı yerlerde farklı kurallar geçerliydi. Toplamda altı kişide bir kişinin oy hakkı vardı ve işçiler buna dahil değildi. Nüfusu azalmış hatta yok olmuş şehirler dahi parlamentonun bir iki üyesini seçmeye devam ediyordu. Peki, şehir artık yok olduğunda seçimi kim yapıyordu? Şehrin bulunduğu toprağa sahip olan adam. Bu esnada sanayi devriminin birçok yeni şehrinin hiç vekili filan yoktu.

Parlamento için reform hareketleri on sekizinci yüzyılın sonlarında başlamıştı. Bu hareketler, reformun çığırından çıkabileceğini gösteren Fransız Devrimi'yle birlikte durma noktasına geldi. Reformcular kendileri de ortalığı karıştırmak istemiyor ve İngiltere'de insan haklarına dair Fransız görüşünü savunan işçi sınıfı hareketleri de bastırılıyordu. 1820'lerde reform ihtiyacı yeniden ortaya çıktı. Orta sınıf açısından reform, esasen aristokrasi ile toprak sahibi eşrafın parlamento üzerindeki nüfuzuna son vermek anlamına geliyordu. Bu da

şehirlere, gerçek şehirlere daha fazla temsilcilik vererek ve belki de gizli oy pusulasıyla oy vererek sağlanabilirdi, böylece büyük toprak sahipleri artık kiracılarına kime oy vereceklerini söyleyemezdi. İşçi sınıfı açısından reform ise her şeyden önce herkes için oy hakkı demekti.

Parlamentodaki muhalefet partisi reformu tekrar gündeme getirdi. Bu parti orta sınıfla bir alakası olmayan Whig Partisi'ydi; iktidardaki muhafazakâr partiden daha aristokrattılar. Whig Partisi, on yedinci yüzyılda Katolik Kral II. James'e karşı devrim yapmış partiydi. Kendilerini bütün İngilizlerin yararlandığı hakların bekçileri ve meşrutiyetin İngiliz modeli olarak görüyorlardı. Uzun süre muhalefette bulunduktan sonra 1830'da iktidara geldiler ve 1832'de muazzam bir mücadeleden sonra parlamenter reformun ilk yasasını çıkardılar. Bu yasaya Muhafazakâr Parti ve muhafazakârların çoğunlukta olduğu Lordlar Kamarası şiddetle karşı koydu. Reformun yapılmasının nedeni, işçi kesiminin yasayı gösteri ve yürüyüş yaparak desteklemek için bir araya gelmesi ve buradan hareketle reform reddedilirse ardından şiddet veya devrimin geleceği izlenimi uyanmasıydı.

1832 Reform Yasası'yla orta sınıfa oy hakkı verildi ve küçük veya var olmayan şehirlerin temsil edilmesi iptal edildi. Reform işçilere oy hakkı vermemiş olsa da işçiler yasaya destek vermişlerdi. Eski düzene yapılan bu saldırıdan heyecanlanmışlar ve yakında daha çok değişikliğin geleceğini sezmişlerdi.

Üç milyondan fazla insanın imzaladığı
1842 Çartizm dilekçesi parlamentoya taşınırken.

Daha fazla değişiklik olmayınca işçi sınıfının liderleri tümüyle demokratik bir devlet için kendi programlarını geliştirdiler. Bunlar altı maddelik bir anayasal bildirgede ilan edildi ve savunucuları da Çartizm yanlısı olarak tanındılar. Altı madde şöyleydi: bütün erkeklere oy hakkı, eşit seçmenler, gizli oy pusulası, parlamento üyelerine oy hakkı sağlayan mülk sahipliğinin iptal edilmesi, vekil ve yıllık parlamentolara ödeme yapılması.

Çartizm yanlılarının yöntemi, ulusal bir kurultaya delege seçmek, anayasal bildirgenin kabul edilmesi amacıyla parlamento için dilekçeler hazırlayıp milyonlarca kişiye imzalatmaktı. Peki, ya parlamento dilekçelerini reddederse? Çartizm yanlıları ikiye bölünmüştü: Çoğu "manevi güç" ile devam etmek, bazıları "fiziksel güce" dönmek istiyordu. Tartışma devam ediyordu, çünkü on yıldaki üç sunumda parlamento dilekçeyi reddetmişti. Engels bu yönden haklıydı: En kararlı Çartizm yanlıları kuzeydeki yeni fabrika şehirlerindeydi. Bu işçiler ikinci dilekçe reddedildiğinde genel bir grev yapmaya çalışıp başarısız oldular. Planları, anayasal bildirge onaylanana kadar grevde kalmaktı.

Şiddet hakkındaki konuşmaların çoğu blöften ibaretti, çartizm yanlıları hükümeti kendileriyle anlaşmaya varması için korkutmak istiyordu. Ancak hükümet korkmamıştı; artık politik ulusun bir parçası olan orta sınıf, Çartizm yanlılarına herhangi bir şey vermeye karşı olan aristokrasi ve üst tabakanın yanında yer alıyordu. Ancak yönetici sınıflar bölündüğünde devrimcilerin bir şansı olacaktı. Çartizm yanlıları egemen güç olma olasılıklarının çok az olduğunu biliyordu; işte bu nedenle manevi yaklaşım, onların saflarında kazanmaya devam ediyordu. Her püskürtmeden sonra yeniden dilekçe vermeye başlıyorlardı.

Hükümet Çartizm hareketini yasaklamadı ve baskılamaktansa kontrol altına almaya çalıştı. Hükümet ve mahkemeler mitinglerin tamamen yasal olduğunu, herkesin oy hakkına sahip olmasını istemenin yasal olduğunu; dilekçe vermenin ise yasaldan da öte olduğunu ilan etti (dilekçe vermek çok eski bir haktı). Yasal olmayanlar; isyanla sonuçlanan mitingler ile hükümete itaatsizlik veya şiddet tehdidine yol açan, miting ve gazetelerdeki isyana teşvik eden konuşmalardı. Çartizm yanlıları bu suçlardan tutuklanıp, olağan kanıt ölçütleriyle açık mahkemelerde yargılandı. Çoğunlukla suçlu bulundular ama aldıkları cezalar hafifti, altı ila on iki aylık hapis cezalarına çarptırıldılar.

Hükümet, halkı çok öfkelendirip takipçilerini çileden çıkaracağı için, Çartizm yanlılarını öldürtmemeye kararlıydı. Bu da İngiltere'nin liberal bir toplum olarak gerçekte ne kadar ilerlemiş olduğunu gösterir. Başka hiçbir yerde hiçbir şey, aristokratları ve orta sınıfı, işçi sınıfından olan düşmanlarının katledilmesini görmek kadar memnun edemezdi. Hükümet Çartizm yanlılarını kontrol altına almak için birliklerini gönderdi, fakat başlarındaki general onlara sempati duyduğu için kuvvetini büyük bir sağgörüyle kullandı.

Çartizm yanlıları dilekçe verdikleri sıralarda dahi liderleri, ihtiyaç duydukları tek şeyin politik haklar olduğunu düşünmüyorlardı. Bazıları işçileri eğitmek, bazıları içkiden uzak tutmak, bazıları onları küçük arazilere yerleştirmek, bazıları sendikalar, bazıları da sosyalist kooperatifler kurmak üzerinde çalışıyordu. Bu vesilelerle işçiler sivil toplumun saygın mensupları haline geliyordu. Bu faaliyetler 1850'den sonra çartizm hareketi sona erdiğinde de devam etti.

1830 ile 1840'lardaki üç büyük çartizm gerginliği ekonomik sıkıntıyla aynı zamana denk gelmişti; 1850'den sonra durum iyileşti ve işçilerin yaşam standardı düzeldi. Daha sonra 1866'da Liberal Parti (Whiglerin halefi) iktidar olduğu bir dönemde dıştan çok az bir baskıyla oy hakkını genişletmek için teklif verdi. Muhafazakâr Parti liberallerden daha büyük bir teklif vererek, 1867'de şehirlerdeki işçilerin çoğuna oy hakkı veren bir kanun çıkardı. 1884'te Liberal Parti hükümeti kırsal bölge işçilerine oy hakkı verdi. İkinci ve üçüncü Reform Yasaları halen bütün erkek vatandaşlara oy hakkı vermiyordu; bir seçmen mal sahibi veya kiracı olmalıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya için savaşan birçok asker oy verme hakkına sahip değildi. Savaşın sona ermesiyle birlikte, 1918'de dördüncü Reform Yasası bütün erkek vatandaşlara ve sadece otuz yaşın üstündeki kadınlara oy hakkı verdi.

Böylece Britanya'nın yöneticileri politik bozulmaya mahal vermeden sanayi devriminden kaynaklanan sosyal bozulmayı idare etti. Eski anayasa aşama aşama, işçileri dahil edecek şekilde genişletildi ve Britanya, ülkelerin en istikrarlısı ününü kazandı.

***

Fransa'da sanayi devrimi olmadı. Tekstil üretimi makineleşti fakat kömür ve demir sanayileri hızlı gelişmedi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Fransa, topraklarının çoğu 1879 devrimi sayesinde toprak sahibi olan köylülerin elinde bulunan bir tarım toplumuydu.

1789'un ardından on yıl içinde Fransa çeşitli yönetim biçimleri tesis etti. Mutlak monarşinin ardından meşrutiyet, derken demokratik cumhuriyet, mülk sahipleri cumhuriyeti ve askeri diktatörlük geldi. Sonra Fransa on dokuzuncu yüzyıl boyunca hepsini yavaş çekimde tekrar denedi. İstikrarsızlık kalıcıydı, çünkü ilk devrim sırasında oluşan bölünmelerin düzelmesi uzun zaman aldı. Hiçbir yönetim şekli genel uzlaşmayı sağlayamadı. Herkes düşmanlarının neler yapabileceklerini görmüştü. 1789-91'in ılımlı devrimcileri bile Katolik kilisesine saldırmıştı, bu yüzden kilise ve dindar insanlar ancak yeniden yürürlüğe konacak monarşi veya en azından Napolyon gibi güçlü bir adamla güvende olabileceklerini düşünüyorlardı. Liberaller Katolik kilisesine bir makam veremezdi çünkü bu tepkiye yol açar, özgürlük kaybı anlamına gelirdi. İşçiler liberaller için uygun müttefikler olabilirdi ama liberaller işçilerin yapabileceklerinden korkuyorlardı: 1789 devrimi demokratlaştıkça zorbalaşmıştı.

Rejim değişikliği daimi bir seçenek, başarısız olan devrim ve darbeler sıradan olaylardı. Liberal rejimler dahi tehdit altında olduğundan, gazeteleri kapatıp örgütlenmeleri yasakladılar ve böylece başka bir devrimi daha teşvik etmiş oldular. Başarısız olmuş devrimler arasında işçi devleti kurma teşebbüsleri de vardı; sanayi gelişimi sınırlı ve sadece küçük bir işçi sınıfı bulunan bir ülkede...

Aşağıda Fransa'nın politik tarihinin tablosu yer alıyor.

1815	1830	1848	1870
Restorasyon Dönemi Bourbon Kralları XVIII. Louis X. Charles	Devrim Orleans Hanedanı'ndan Kral Louis Philippe	Devrim Demokratik Cumhuriyet 1848–51 Sosyalist devrimin başarısız olması İmparator III. Napolyon 1851–70	Savaşta yenilgi Demokratik Cumhuriyet 1870–1940 Paris Komünü'nün 1871'de saf dışı bırakılması. Kraliyeti getirmeye yönelik teşebbüsün başarısız olması. Cumhuriyetin güvence altına alınması. 1879

1815'de I. Napolyon'un yenilmesinden sonra, onunla savaşan Avrupalı müttefikler Bourbon Hanedanı'nı tekrar tahta geçirdi. Böylece XVIII. Louis kral oldu. Louis mutlak hâkim olmayacaktı fakat halkın da yönetimde *söz hakkı* yoktu. Louis çok az yetkisi olan ve çok az kişinin oy verme hakkı olduğu bir parlamentoya izin verdi. Tam bir gerici olan kardeşi Charles ondan sonra tahta geçti ve 1830 devriminde alaşağı edildi.

Devrim geleneği: Delacroix, *Halka Yol Gösteren Özgürlük* isimli tabloda 1830 devrimini tasvir ediyor.

Sonraki kral meşrutiyet kralı olacaktı: namı diğer vatandaş kral Louis Philippe. Louis Philippe Orleans Hanedanı'ndan geliyordu, Orleanslar Bourbonlarla akraba ama ilericiydiler. Philippe Égalité adıyla tanınan babası 1789 devrimini desteklemişti. Louis Philippe eşitliğe kendini adamış değildi; onun parlamentoları için daha fazla insan oy kullanabilse de halen işçiler oy kullanamıyorlardı. 1848'de Louis'yi deviren devrim, demokratik bir cumhuriyet kurdu. Hazırlanan anayasaya seçimle gelen başkan dahil edilmişti. İlk başkanlık seçimini I. Napolyon'un yeğeni Louis Napolyon kazandı. Dört yıl boyunca hiçbir yenilik yapmadan görev başında kalan Louis Napolyon, amcası gibi zafer kazanmak amacıyla görevi sona ermeden önce bir darbeyle imparator oldu fakat başarılı olamadı. 1870'de aptalca bir kararla savaşa girmiş olduğu Prusyalılar onu esir aldı. Yönetim demokratik bir cumhuriyet oldu.

Cumhuriyetin sallantılı bir başlangıcı oldu. İlk seçimler cumhuriyet karşıtı bir çoğunluğu geri getirdi; yani bir süre için parlamento, Bourbon ve Orleans hanedanlarından rakip adayların yarıştığı bir krallığı tekrar kurmaya çalıştı. Cumhuriyet karşıtı bir rejim tarafından yönetilmek istemeyen Paris halkı, esasen kendi hükümetleri olan Komün'ü oluşturdu ki bu da cumhuriyet tarafından bastırıldı. Ulusal cumhuriyetçilerin oyları öyle arttı ki 1879 itibariyle cumhuriyet artık emniyetteydi.

Paris Komünü, Paris halkının kendi devrimlerini yapma hususundaki en kararlı son teşebbüsüydü. 1789'dan itibaren tüm devrimlerin sokak savaşçıları onlardan çıkmıştı. Onlar için fiziksel gücün meşru olup olmadığı tartışma konusu değildi. Bir fırsat gördüklerinde, silah dükkânlarını yağmalar, cumhuriyeti ilan eder, Fransız milli marşını söyler, yollara barikatlar kurar ve savaşa hazırlanırlardı. Ancak yeni rejim

her seferinde hayal kırıklığına yol açıyordu. 1832'de halk, iki yıl önce iktidara geçmesine yardım ettiği Louis Philippe'e karşı ayaklandı. Ayaklanma yüzlerce can kaybıyla bastırıldı. 1848'de işçiler ve temsilcileri ilk devrim hükümetinde yer aldı. Onları memnun etmek için günlük çalışma saatleri Paris'te on, taşrada on bir saate indirildi, kâr amaçlı olmayan ve işsizlere iş sağlamak için işletilen ulusal atölyeler kuruldu. Ancak ilk seçimlerden sonra cumhuriyet muhafazakârlaştı ve ulusal atölyeler kapatıldı. Halk ayaklanınca aşağı yukarı 3.000 kişi öldürülerek ayaklanma bastırıldı.

Komün'de on hafta boyunca halk işbaşındaydı. Bunlar cumhuriyetçi, rahip düşmanı ve sosyalistti. Kiliseye ve ruhban sınıfına acımasızca saldırıyor, silahları depolamak ve politik mitingler için kiliseleri kullanıyorlardı. Rehinelerinden biri olan Paris başpiskoposunu öldürdüler. Kooperatif atölyelerinin oluşumunu desteklediler ve ödenmemiş fatura ve kiraların ödenmesinin zorunlu olmadığını ilan ettiler. Fırıncılar gece boyunca çalışmaktan azledildi, böylece Paris'te sosyalizm kahvaltıda taze ekmek bulunmaması anlamına geliyordu.

Paris bir sanayi şehri olmadığı için Komün'e önderlik eden ve destekleyen insanlar fabrika işçileri değildi; bunlar öğrenci, gazeteci ve daimi devrimcilerle birlikte, ırgat, inşaat işçisi ve küçük atölyelerdeki kalifiye işçilerdi. Sosyalizmin işçilerin gündemine girmesinin nedeni, çalışma şartlarının değişmesi değil, devrimin kalbi Paris'in, işçi sınıfının kurtuluşuna dair yeni fikirlerin beşiği olmasıydı.

Ancak Fransa Parisli işçilerin ideallerini asla desteklemeyecekti. İşçiler devrim yapmışlardı fakat nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler, seçimler yapıldığında kilisenin özel mülkiyetinin korunması için oy vermeleri hususunda kolayca ikna edilebilirlerdi. 1871'de Komün üyeleri bunun farkına vardı ve kendileri nasıl Paris'i yönetiyorsa, Fran-

sa'nın her bölgesinin de kendisini yönetmesi gerektiğini beyan etti; kendilerini bütün ülkeye zorla kabul ettirmeyeceklerdi. Versailles'daki, monarşik çoğunluğu olan yeni cumhuriyetçi hükümet bunu asla kabul etmeyecekti. Paris'i geri almak amacıyla askeri birlikler gönderdi. Sokak savaşlarında ve bunun ardından gelen yargısız infazlarda yirmi bin Komün üyesi öldürüldü. Bu yalnızca askeri bir operasyon değildi; aynı zamanda bir sınıf nefreti ve politik temizlik hareketiydi.

Sosyalistler ve komünistler bir işçi yönetimi olmasından çok ümitlenmişlerdi. Her ne kadar nedenleri tam olarak kendisinin ve Engels'in tahmin ettiği nedenler olmasa da Marx Fransa'da bir sınıf savaşının patlak vermesini memnuniyetle karşıladı. Marx Komün üyelerinin yeterince acımasız olmadıklarını düşünüyordu. Halk Versailles'a yürümeli, yeni cumhuriyetçi hükümet kurulup Fransa üzerinde hâkimiyetini ilan etmeden önce onu devirmeliydi. Acımasız olmak, destek aramayıp iktidarı ele geçirmek, Rusya'da komünist devrimin lideri olacak Lenin'in de öğrendiği dersler oldu.

Komün'ün zalimce bastırılması Fransız toplumuna yönelik işçi sınıfı tehdidine son verdi. Cumhuriyet emniyete alınır alınmaz, sendikalarda işçi birliklerine ve sosyalist partilere izin verildi. Bazı işçiler hâlâ devrime bağlıydı ama istikrarlı bir cumhuriyet, daha önceden işçilere fırsat sunmuş olan otoritedeki zayıflamaya olanak vermeyecekti. Ne olursa olsun, bu demokratik bir cumhuriyetti: işçilerin oy verme hakkı vardı ve bunu muhafaza ediyorlardı. Cumhuriyet, Fransa İkinci Dünya Savaşı'nda yenilene kadar devam etti.

***

Almanya'da sanayi devrimi geç bir tarihte, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Devrim, tekstil (birinci

aşama) ve kömür ile demirin (ikinci aşama) yanı sıra, öne çıkan kimya ve elektrik sanayileriyle üçüncü aşamaya ulaşmış bir sanayi devrimiydi. Alman sanayi işçileri, uzun süre Marx'ın öğretilerine sadık kalan, Avrupa'daki en büyük sosyalist partiyi destekledi. Bu nedenle, Avrupa'nın en etkili silahlı kuvvetlerine sahip olan bir ülkede savaşa karşı oldular.

Almanya, sanayi devriminin tam başlamakta olduğu 1871'e kadar birleşmedi. 1815'de Napolyon'u yenen müttefik milletlerce kurulmuş olan çeşitli Alman devletleri, daha önceden çok gevşek bir konfederasyonla birbirlerine bağlıydı. Bu konfederasyon Napolyon'un lağvettiği Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yerine geçmişti. Almanya, milliyetçilik, milliyetçiliğin kökleri ve gerekliliğine kafa yoran derin düşünürlerin vatanı oldu, bunun nedenlerinden biri bu düşünürlerin milliyetçiliği kaleme aldıklarında ortada bir Alman ulusunun olmamasıydı.

Bir ulus haline gelme yolunda ilerleyen Almanya'nın önünde birçok engel vardı. Devletler kendi bağımsızlıklarına değer veriyordu ve milliyetçilik büyüyen bir güç olmasına rağmen halklarının kendilerine bağlı olmasının tadını çıkarıyorlardı. En büyük iki Alman devleti, Prusya ile Avusturya rakipti, ikisi de diğerinin bir Alman ulusunu örgütleyip baskın oyuncu haline gelmesini istemiyordu. Birleşik bir Almanya, Avrupa'da yeni bir güç anlamına geldiği için, diğer güçler bir Alman birliği oluşturmak için girişilen hareketleri çok dikkatle izliyorlardı.

1848'de birden birleşmenin yeni bir yolu ortaya çıktı. Paris'teki devrim o yıl Almanya dahil bütün Avrupa'da devrimleri ateşlemişti. Fakat İngiltere hariç: Çartizm yanlıları bir dilekçe için daha imza topladılar, ama polis kalabalığa dilekçeyi sunmak için parlamentoya bu sayıda gidemeyeceklerini söylediğinde kalabalık dağıldı. Avrupa'da kalaba-

lıklar yöneticileri liberal ve demokratik ödünler vermeleri için korkutup zorladılar, yöneticiler çoğunu devrim anı geçtikten sonra geri çektiler ve liberaller demokratlardan korkar hale geldiler. Ancak her şey değişirken, Alman devletlerinin seçilmiş temsilcileri Frankfurt'ta bir Alman ulusu kurmak için toplandı.

Toplananlar çok önemli ve yetenekli kişilerdi: profesörler, hâkimler, yöneticiler, profesyoneller ile çoğu liberal az sayıda demokrat birkaç işadamı. İlk olarak yeni ulusun sınırlarının nerelerden çekileceğine karar vermeleri gerekiyordu; eğer Avusturya'nın tümü dahil olursa bu, Alman olmayan birçok kişinin dahil olması anlamına gelecekti. Avusturya'yı hariç tutmaya karar verdiler. Temel haklarla ilgili bir bildirge yayınladılar ve bütün erkeklere avam kamarasında oy hakkı veren bir anayasa hazırladılar. Seçilmiş bir başkan veya monarşi mi başa geçmeli yoksa mevcut bir krala mı bu rol verilmeliydi? Başkanlığı Prusya Kralı'na teklif etmeye karar verdiler ancak kral reddetti. Kralın liberal bir anayasa altında yönetici olmaya niyeti yoktu ve bu meclisin iddia ettiği kadar güce gerçekte sahip olmadığını biliyordu: Eğer Almanya'nın hâkimi olarak öne çıkmış olsa Avusturya ne düşünürdü? Diğer güçler ne düşünürlerdi?

İktidarda bir boşluk oluştuğunda meclis işe koyuldu. Meclis sonuca ulaştığında ise krallar ve prensler kontrolü tekrar ele geçirmiş olduklarından meclisi yadsıdılar. Meclisteki bazı demokratlar, devrim yaparak ilerlemek, eski yöneticileri indirmek ve yeni bir ulus kurmak istiyorlar; fakat liberaller devrimin gidebileceği noktalardan korktukları için bunları yapmak istemiyorlardı. Liberallerin Frankfurt'taki başarısızlığı onların ulus kurucuları olarak zarar görmelerine yol açtı.

"Konuşma ve oy çokluğuyla ulus kurmak mümkün değildir; ulus kan ve kılıçla kurulur." Bunlar, 1862'den itiba-

ren Prusya kralının altında başbakan olan, savaş ve diplomasi üstadı Otto von Bismarck'ın sözleriydi. Bismarck'ın, 1866'da bir yolunu bulup Avusturya'yla giriştiği savaşı Prusya çabucak kazandı. Barış antlaşmasında, Prusya'yı desteklemiş olan Alman devletleri ile Avusturya'yı desteklememe hatasına düşmüş olan kuzeydeki Alman devletleri, Prusya kontrolü altındaki Kuzey Alman Federasyonu'na dahil edildi. Sonra Bismarck bir yolunu bulup Fransa'nın Prusya'ya savaş açmasını sağladı. Bu, Avrupa diplomasisi ve savaşında bir dönüm noktası oldu: Bismarck Fransa'ya istediğini bir basın bülteni üzerinde oynama yaparak yaptırdı, daha doğrusu kralından gelen ve İspanya tahtına kimin geçmesi gerektiğine dair Fransa'yla yaşanan anlaşmazlığın halledildiğini bildiren bir telgraf üzerinde. Bismarck telgraf üzerinde öyle bir oynadı ki sanki kral Fransa'yı mesele hakkında şiddetle reddetmiş, sonra da basına aktarmış gibi göründü. Bu hakaret Fransa'da büyük öfkeye yol açtı, milli onur tehlike altındaydı; III. Napolyon savaş ilan etti.

Demir şansölye: Otto von Bismarck

Bismarck o sırada savaş çıkmasını istiyordu, çünkü diğer güçlerin müdahale etmeyeceğini ve savaş paravanı altında, güneydeki Alman devletlerinin federasyonuna katılmasını sağlayabileceğini hesap ediyordu. Fransa, çok büyük bir Almanya'nın ortaya çıkmasını önlemek amacıyla sözde onların bağımsızlığının koruyucusuydu. Ancak Fransa artık saldırgan taraftı ve çok kısa sürede Prusya ordusu Fransız ordularını ve bahtsız imparatorlarını kuşatmış olduğundan, o sırada Fransa'nın elinden bir şey gelmiyordu. Güney devletleri kabul edenler arasına katıldı. Güney devletlerinden Bavyera'nın kralı, bütün Alman devletlerinin yöneticileri adına konuşarak, Prusya kralının Alman imparatoru olmasını teklif etti (Bismarck'ın temin ettiği bir yazıyla!). I. Wilhelm Versailles'daki sarayda imparator ilan edildi.

Alman İmparatorluğu esasında bir Prusya İmparatorluğuydu. Prusya Kralı Wilhelm ve başbakanı Bismarck da Alman imparatoru ve Alman şansölyesiydiler. Alman ordusu ile subayları çoğunlukla Prusyalılardan oluşuyor ve Prusya hizmetlerinde çalışıyorlardı. Prusya'nın başkenti Berlin, Alman başkenti oldu. Bismarck yeni ulus için Reichstag parlamentosunu kurdu. Parlamentonun şansölye ve politikaları üzerinde bir yetkisi yoktu, yalnızca kanunları geçiren ve yıllık bütçeyi yapan bir kuruluştu. Askeri bütçenin sadece yedi yılda bir onaylanması gerekiyordu. Reichstag askeri harcamayı sorgulayacak olursa Bismarck onu hizaya getirmek için ulusal bir kriz icat ediyordu.

Prusya, günümüzde Polonya olan Alman topraklarının doğu cephesinde küçük bir devlet olarak kuruldu. Mülk sahibi aristokratları devletin yapısını belirlediler; aristokratlar düzenlerini korumakta kararlı, liberalizm ve demokrasinin ateşli muhalifleriydiler; orduya komuta ediyor, ordunun disiplin, hizmet ve yüksek şeref duygusunu ideal olarak alıyor-

lardı. Prusya ordusunun etkinliği bu küçük marjinal devleti büyük bir devlet haline getirdi. Prusya yeni Alman devletine kendi karakterini verdi. Vatandaşların kurup kontrol ettiği bir ulus isteyen liberaller Bismarck'ın ortaya koyduğu birliği çoğunlukla kabullenmişlerdi. Her ne kadar Prusyalı aristokratlar Bismarck kadar değişken ve fırsatçı birinin düzenlerini nasıl koruduğunu anlamasa veya takdir etmese de Bismarck da bir aristokrattı.

Bismarck demokrasiye karşıydı ancak herkesin Reichstag için oy hakkına sahip olmasını sağladı. Bismarck ilk kez genel oy hakkını savunduğunda imparator afallamıştı. "Bu bir devrim," demişti. Bismarck da şöyle yanıtlamıştı: "Genel oy hakkı sizi suların asla ulaşamayacağı bir kayanın üstüne koyuyorsa majesteleri, size ne zararı dokunabilir?" Yani demokratik bir Reichstag'ın amacı liberalleri ve demokratları sessiz tutmak ve sonraki hamle de imparator ve şansölyenin dilediği gibi yönetebilmelerini sağlamak için Reichstag'ı idare etmekti. Reichstag Bismarck'ı görevinden alamazdı fakat Bismarck yasalarını geçirmek için orada bir destek bulmak zorundaydı. Bismarck mümkün olan her yerde kendine bir destek buldu: İmparatorluk içindeki ticari sınırlamalardan kurtulmak ve Katolik kilisesinin gücünü sınırlamak (Prusya büyük oranda Protestan, yeni kazanılan güney devletleri de Katolik'ti) için liberalleri kullandı; tarımın korunması ve sosyalistlerin kontrol edilmesinin gerektiğini düşündüğü zamanlarda da muhafazakârları kullandı. Reichstag tarafından kösteklenmeyi kabul edemezdi; kesinlikle hükümetleri kontrol eden Britanya parlamentosu gibi olmasına peyderpey izin vermemeliydi. Reichstag'taki liberaller teorik olarak bunu istiyordu, ancak otoriteye fazla saygılılardı ve bunu elde etmek için mücadeleye girişemeyecek kadar da demokrasiden korkuyorlardı.

Sosyalistlerin partisi Sosyal Demokrat Parti Reichstag'ın içinde güçlendi. Bismarck'a asla destek vermeyecek tek parti oydu. Bismarck da sosyalistlerden nefret ediyordu. Prusya ordusu Fransa'dayken şehri alan Paris Komünü karşısında dehşete kapılmış ve sosyal demokratların lideri Reichstag içindeki Komünden açıkça övgüyle söz edince sosyalistlerden daha da nefret eder olmuştu. 1878'de imparatora bir suikast teşebbüsü yapıldıktan sonra Bismarck sosyalist örgütlenme ve yayınları yasaklayan kanunlar çıkardı. Bununla birlikte, sosyalistler halen Reichstag'a seçilebiliyorlardı. Böylece Almanya bir işçi sınıfı mücadelesine karşı Britanya'nın zıddı bir yol izledi. Britanya Çartizm yanlılarının örgütlenmesine izin verip oy vermelerine izin vermemişti, Almanya da sosyalistlerin oy verip örgütlenmelerine izin vermedi. Sonuçta sosyalist destekçiler Alman toplumundan soyutlandı; sosyalist örgütlenme devam etti ama artık yeraltındaydı.

Bismarck daha sonra devlet eliyle sosyal refahın sağlanmasında öncü olarak işçileri sosyalizmden soğutmaya çalıştı: yaşlılık aylığı, kaza ve sağlık sigortalarını çıkardı. Bunlar da işe yaramadı. Sosyalist oyları yükselmeye devam etti.

1888'de Almanya yeni bir imparator kazandı: I. Wilhelm'in torunu II. Wilhelm. II. Wilhelm zeki, aktif, ülkesi adına hırslıydı fakat istekleri ve ruh hali fevri hatta neredeyse çocuksuydu, hiçbir şekilde sağduyulu veya ölçülü değildi, yaşlı Bismarck'ın yardımı olmadan da yönetebileceğinden çok emindi. O ve Bismarck sosyalizm konusunda anlaşmazlığa düştüler; Bismarck sosyalizm karşıtı yasalarını kalıcı kılmak istiyordu; imparator da kuşkusuz sosyalizme karşıydı ama sosyalizmin cazibesini daha nazik yöntemlerle sınırlayabileceğini düşünüyordu. Böylece Bismarck istifa etti. Sosyalizm karşıtı kanunlar kaldırıldı, çalışma saatlerini ve şartlarını düzenleyen yeni kanunlar çıkarıldı.

Sosyal Demokrat Parti gelişerek, yirminci yüzyılın başında her üç Alman'dan birinin oy verdiği en büyük parti haline geldi. Politik açıdan halen az nüfuzu vardı çünkü politikayı imparator ile şansölyesi belirliyordu. Sosyal demokratlar bakan olamıyorlar ve partileri de onların sosyalist olmayan bir hükümete katılmalarını istemiyordu. Sosyal açıdan parti, destekçilerinin partinin işlettiği kültür ve spor kuruluşlarında yer almasını teşvik ediyordu. Bunun bir nedeni işçileri orta sınıf yozlaşmasından korumaksa, bir nedeni de orta sınıfın hiçbir şekilde işçilerle kaynaşmaya hevesli olmamasıydı. Dolayısıyla Alman yaşamındaki bu yeni büyük güç yalıtılmış ve kuşatılmış halde kaldı.

Parti politika hususunda bölünmüştü. Marx zamanında büyük bir esin kaynağı olmuştu ama artık "revizyonistler" Marx'ın tahminlerinin gerçekleşmediğini savunuyordu: İşçiler yoksullaşmıyor, yaşam standardı yükseliyordu; toplum işçi ve patron olarak sadece iki sınıfa bölünmüyordu, çünkü büyümekte olan bir beyaz yakalı işçi grubu vardı; devlet işçilerin şartlarını iyileştiriyordu. Bu da partinin mevcut kanallar vasıtasıyla sosyalizm için çalışması, kriz, bunalım ve devrime bel bağlamaması gerektiği anlamına geliyordu. Reichstag'taki çoğu sosyal demokrat, uygulamada bu görüşü kabul ediyordu ama revizyonizm resmi olarak parti tarafından reddediliyordu. Partiye bağlı insanları memnun etmek için devrimden bahsetmeliydiniz. Bu da sosyal demokrasinin, Alman toplumunun geri kalanı için korkulacak bir şey olarak kalması anlamına geliyordu.

Aşağıda, yirminci yüzyılın başlarında Britanya, Fransa ve Almanya'da sanayileşme ve devrimin ne durumda olduğunun bir özeti yer alıyor:

Britanya

- parlamento tarafından kontrol edilen krallar
- sanayi devrimi
- orta sınıfa oy hakkı tanınması
- işçilerin demokratik haklarının reddedilip sonra kabul edilmesi

Fransa

- devrim tarihi
- sınırlı sanayileşme
- işçi devrimlerinin başarısızlığa uğraması
- demokratik ama sosyalist olmayan cumhuriyet

Almanya

- otokrat yönetimler
- hızlı sanayileşme
- devrim telkin eden büyük sosyalist parti
- otokrasinin sosyal demokratları sınırlaması

Britanya ve Almanya'daki politik meseleler bir çeşit istikrara kavuşmuştu. Almanya'da ise henüz yeni işçi sınıfının devlette nasıl yer alacağı çözümlenmemişti.

***

Marx bütün ülkelerdeki işçilerin birleşmesi çağrısında bulunmuştu. 1864'te uluslararası bir işçi örgütünün kurulmasına yardımcı oldu. Bu örgüt sosyalist ve anarşistlerin çekişmeleri sonucu ayrıldı. İkinci uluslararası örgüt 1889'da kuruldu. Avrupa ülkelerinden delegeler ve Avrupa dışından birkaç delege düzenli olarak kongrelerde bir araya geliyorlardı. İşçiler patronun çıkarları uğruna öldürülmesinler diye sosyalistlerin savaşa nasıl bir tepki verme-

si gerektiğini müzakere ettiler. Seçenekler şöyleydi: parlamentodaki sosyalistlerin savaşa fon ayrılmasını reddetmesi, genel bir grev ve savaş çabalarının sabote edilmesi. Rusya'daki komünist lider Lenin'in farklı bir yaklaşımı vardı. Halen ekonomik açıdan geri olan Rusya'da çok az sanayileşme olduğundan, Lenin savaşa engel olma hususunda işçilerin toplu desteğine bel bağlayamazdı. Bilakis Lenin savaş taleplerinin hükümetleri zayıflatacağını ve kararlı bir grup işçiye bir devrim tertipleme ve kapitalizmi yıkma fırsatı vereceğini söyledi.

Rusya'yı baskıcı yöneticiler olan çarlar yönetiyordu. 1905'de Çar II. Nicholas, Duma adında bir parlamentoya müsaade etmek zorunda kalmıştı. Ancak parlamento hükümeti kontrol etmiyordu. Çar Nicholas ile bakanları Batı Avrupa'yla aynı düzeye gelmeyi çok istediklerinden Rusya'daki sınırlı sanayileşme hükümet tarafından desteklenmişti. Yeni ağır sanayiler büyük St Petersburg ve Moskova şehirlerinde yoğunlaşmıştı. Ağır sanayinin ve sanayi işçilerinin başkentte yoğunlaştırılması, Batı Avrupa'daki olağan sanayileşme modeli değildi. Bu durum çarı daha savunmasız kılmıştı.

Ağustos 1914'te büyük güçler savaşa girdiğinde Rusya, Fransa ve Britanya ile birlikte, Almanya ve Avusturya'ya karşı savaştı. Rusya, muazzam insan ve malzeme taleplerinde bulunan Birinci Dünya Savaşı'nın baskısı altında ezilen ilk ülkeydi. 1917'nin başlarında, St Petersburg ve Moskova'daki fabrikalarda grevler ve asker isyanları vardı. İşçiler ve askerler iktidarı ellerine geçirmek için konseyler –yani sovyetler– oluşturdular. Çar tahttan çekilince geçici bir hükümet kuruldu. Hükümet bir kurucu meclisin anayasayı yapması için seçime gitmeyi planlıyordu. Bu hükümet savaşa devam etmeyi tasarlıyordu ancak reform sözü verilmiş olduğu için isyan ve askerlikten kaçmalar yayıldı. Köylüler silahlarını atıp evlerinin yolunu tuttular.

Lenin asker ve işçilere hitap ediyor.

Komünistlerin artık elinde bir fırsat vardı. Lenin, iktidarı ele geçirip Rusya'yı savaştan çıkarmaya hazırlanan küçük, entegre bir örgütü yönetiyordu. Lenin'in komünist grubunun adı Bolşeviklerdi (çoğunluk); Menşevikler (azınlık) ise diğer reformcularla birlikte çalışmak istiyor, devrimi aceleye getirmek istemiyordu. Bolşevikler işçi ve asker sovyetlerinde kontrolü ele geçirdi ve Kasım 1917'de Lenin neredeyse kansız bir devrim organize edip geçici hükümeti devirdi. Kan devrimden sonra geldi. Bolşevikler kurucu meclisi kapattı, tüm güçleri kendi elinde topladı, özel şirket ve mülkleri tazminat vermeksizin kamulaştırdı, kiliselere saldırıp rahipleri öldürdü ve işkence edip öldüren bir gizli polisle hâkimiyetini sağlama aldı. Ancak Lenin'in popüler bir sloganı –barış, ekmek, toprak– vardı, bu da savaşa son, daha fazla yiyecek, gönlüne göre çiftlik anlamına geliyordu. O sırada komünistler bireysel mülkiyete karşı oldukları halde köylülere toprakları verilecekti. Marx'ın, komünist devrimin ilk olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde yapılacağını ve geri kalmış ülkelerin hiçbir şekilde buna hazır olmadığını düşünmesine rağmen komünizm te-

şebbüsü Rusya'da başlayacaktı. Lenin haklı çıkmıştı: Marx'ın teorisinde yer almayan savaş gerilimi, devrim fırsatını sağlayacaktı.

Rus Devrimi dünya tarihinde çok önemli bir olaydı, çünkü artık işçiler adına komünistlerce yönetilen büyük bir devlet mevcuttu. Marx gördüklerini bilim olarak sunmuştu, bu bilime göre sanayi toplumları işçi devrimiyle yıkılacaktı. Marx'ın "bilimsel" tahminleri yanlış çıktı; onun "biliminin" yaptığı şey, komünistleri devrimin kaçınılmaz, tarihin yanlarında olduğu ve acımasızca yönetmeye hakları olduğunu düşünmeleri hususunda cesaretlendirmek olmuştu ki bu da Marksist teoriye göre hiç olası görünmeyen yerlerde başarıya yol açtı. 1917'deki Rus Devrimi sürprizdi; 1949'daki Çin Devrimi ise bambaşkaydı.

Lenin, komünizmin geri kalmış bir köylü ülkesinde kolayca kurulamayacağını biliyordu; Rusya'daki devrimin, bütün Avrupa'da devrimleri tetikleyip kapitalizmi yıkacağını ve diğer ülkelerdeki işçilerin komünizmi kurmasına olanak vereceğini ümit ediyordu. Diğer ülkelerdeki radikal işçiler bir işçi devletinin kurulmasından güç alarak, benzerini yapmayı umut ettiler. Almanya'da biraz kısa ömürlü bir başarıları oldu. Bunun nedeni de Birinci Dünya Savaşı, daha doğrusu Almanya'nın bu savaşta mağlup olmasıydı.

Şimdi, komünistlere fırsat veren –ve korkunç bir tepkiye yol açan– bu savaşın kökenlerini ele alacağız.

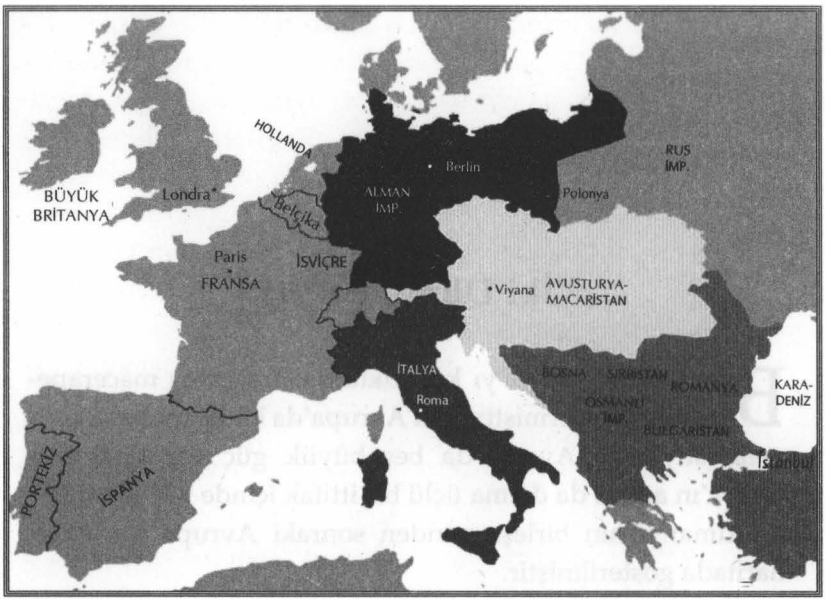
13
İki Dünya Savaşı

Bismarck Almanya'yı kurduktan sonra savaş macerapeperestliği sona ermişti; artık Avrupa'da barışı muhafaza etmek istiyordu. Avrupa'da beş büyük güç vardı ve Bismarck'ın amacı da daima üçlü bir ittifak içinde yer almaktı.

Almanya'nın birleşmesinden sonraki Avrupa devletleri haritada gösterilmiştir.

Yeni Alman İmparatorluğu bugünkü Almanya'dan çok daha büyüktü. İki dünya savaşındaki kayıplardan sonra, Almanya'nın doğuda sahip olduğu topraklar çok daha azalmıştır. Bir zamanlar Prusya'nın doğu toprakları olan yerde artık Polonya var.

İtalya da Almanya gibi kısa bir süre önce birleşmiş ve birleşme hareketleri de Almanya'dakine benzer bir şekilde olmuştu. 1848 devrimlerinde otoritenin çöküşüyle birlikte, Roma'da bütün İtalya için demokratik bir cumhuriyet ilan edilmiş ve bu sonradan bastırılmıştı. Daha sonra kuzeydeki Piedmont devletinin başbakanı Cavour zekice bir diplomasiyle ve güç kullanarak İtalya'yı birleştirdi. Piedmont'ın kralı Victor Emanuel İtalya'nın kralı oldu. Yeni ulusun edindiği son devlet, toprakları halen yarımadanın merkezi boyunca uzanan epeyce büyük, papanın devleti oldu. 1848'deki ayaklanmalardan sonra Fransa kralı III. Napolyon papayı korumak için bir ordu göndermişti. 1870'de Napolyon Prusya'ya yenilince İtalya Roma'yı alabildi.

Almanya'nın birleşmesinden sonraki Avrupa devletleri.

Yeni Almanya ve İtalya uluslarının doğusunda, yayılmakta olan ve Batı Avrupa'yla kıyaslandığında ekonomik açıdan geri kalmış Rusya ve Avusturya imparatorlukları vardı. Bunlar artık kendilerini boyun eğdirilmiş uluslar olarak gören insanlardan oluşan birçok etnik topluluktan ibarettiler. Macarlar Avusturya'ya karşı öyle bir tehdit oluşturmuştu ki Avusturya 1867'de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adı altındaki birleşik bir krallıkta onlarla güçlerini birleştirmeyi kabul etti.

Avrupa'da birçok etnik topluluktan oluşan üçüncü bir imparatorluk daha vardı: Başkenti İstanbul olan Osmanlı Türklerinin imparatorluğu. Bu imparatorluğun gerileme devrinde olması, Balkan halklarına kendi uluslarını kurma şansını verdi. Gidişat çok tehlikeliydi. Bunların bağımsızlık haklarını kabul etmek zorunda kalan Türkiye, halen üzerlerindeki hâkimiyetini sürdürmek istiyordu. Türk İmparatorluğu'nun

bölünmesini Avusturya ve Rusya memnuniyetle karşıladı fakat dünyanın bu bölgesinde çıkarları olduğu için yeni uluslaın çok da bağımsız olmalarını istemiyorlardı. Rusya, Avrupa'da Türkiye'nin yerine geçmek istiyordu, böylece İstanbul'daki boğazlar vasıtasıyla Karadeniz'den Akdeniz'e kesintisiz ulaşabilecekti. Kuzey Avrupa'da Prusya'nın hezimete uğrattığı Avusturya, güneydoğuda da Rusya'ya yenilmek istemiyordu. İşte burası Avrupa'nın kaynayan kazanıydı; burada her zaman çatışma olurdu. Türkiye'nin gerilemeye devam etmesi milliyetçilere umut verdi; Türkiye dışında oluşmuş yeni uluslar halen Avusturya ve Rusya hâkimiyeti altındaki ulusları cesaretlendiriyordu; ulusal özgürlük kuvvetleri büyük güçlerin stratejik çıkarlarıyla çatışıyordu. Üstelik yeni uluslar ve müstakbel uluslar da birbirlerine karşı hak iddia ediyorlardı, çünkü insanlar çok karışık haldeydi ve topraklar üzerinde hak iddia eden birden fazla ulus vardı.

Beş büyük güç Britanya, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya'ydı. İtalya altıncı olmak istiyordu ancak müttefik sisteminde bir aktör olmasına rağmen fazla bir ağırlığı yoktu. Bismarck'a göre, Almanya'nın en iyi müttefikleri, Almanya gibi imparatorlar tarafından yönetilen Rusya ve Avusturya'ydı. 1870'de Prusya'ya yenildikten sonra Fransa cumhuriyeti asla Almanya'nın müttefiki olmayacaktı. Fransa'nın derin intikam hisleri beslemesinin nedeni savaştan sonra Almanya'nın doğu vilayetleri Alsace ve Lorraine'i ele geçirmesiydi. Bu bölgelerdeki insanların çoğunluğu Almanca konuşuyordu ve Alman generalleri Ren Nehri'nin karşısındaki toprakların Almanya'ya ait olmasını istiyordu. Britanya, Avrupa'ya kıyasla kendini soyutlama eğilimindeydi; yerleşik politikası tek bir gücün kıtada hâkim olmasına izin vermemek olmasına rağmen çıkarları denizaşırı ülkelerde bulunuyordu.

Rusya ve Avusturya, Bismarck'ın istediği üçlü grubu sağlıyordu fakat bu iki müttefik Balkanlarda anlaşamadıkları için bunlara güvenmek çok zordu. Bismarck ister istemez

Balkan meselelerine karışmak ve iki imparatorluğu da oyun içinde tutmak zorunda kaldı. Eğer Almanya Balkan anlaşmazlıklarında Avusturya'yı çok güçlü desteklerse, Rusya Fransa'yı müttefiki yapmaya çalışabilirdi. O zaman da Bismarck'ın kâbusu gerçekleşirdi: savaş çıktığı takdirde Almanya iki cephede de savaşırdı. Bu manipülasyon işlerini çok iyi bilen Bismarck görevini bırakıncaya kadar üçlü ittifakını ayakta tuttu.

II. Wilhelm ve şansölyeleri hem Rusya hem de Avusturya'yı müttefik olarak tutmaktan vazgeçtiler. Almanya'yı tümden Avusturya'ya adayınca şu kaçınılmaz sonuçla karşılaştılar: 1893'te Rusya Fransa ile bir ittifak kurdu. Daha sonra 1904'te Britanya, Fransa'yla bir anlaşmaya vardı. Bu paktın ayrıntıları, Avrupa dışında hak iddia ettikleri topraklar üzerindeki anlaşmazlıkların halledilmesiyle ilgiliydi; bir Avrupa savaşında Fransa'ya yardım etmek hususunda bir taahhüt yoktu fakat Fransa eski düşman olduğu için bu yeni ittifak son derece önemliydi. Almanya ve Avusturya artık üçe karşı iki kalmışlardı. İtalya'yı oyuna sokmanın fazla bir yararı olmadı (ve zaten Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalya saf değiştirdi).

Almanya'nın gücünden emin olan II. Wilhelm ve bakanları Rusya'nın müttefikliğini kaybettikleri için üzülmediler. Almanca konuşan Avusturyalılar, doğunun geri kalmış ve onların bakış açısına göre barbar olan Slavlarından daha yakındı. Bu, Prusya hâkimiyeti altında bir Alman birliğini güvence altına almak için Avusturya'yla savaşan Bismarck'ın görüşleriyle çelişen bir şeydi. Lakin şimdi artık Almanya iki cephede de savaşa hazırlanmak zorundaydı. Plana göre Fransa'ya yıkıcı bir darbe indirilip sonra da Almanya'nın tüm gücü Rusya'ya çevrilecekti.

Prusya ve daha sonra Almanya, kuvvetleri hızlı bir şekilde seferber etme ve harekete geçirme lojistiğinin üstesinden gelmişlerdi; birlikleri nakletmek için trenleri, izlemek ve yön-

lendirmek için de telgrafı kullandılar. 1870'de Prusya altı ay gibi kısa bir sürede Fransa'yı yenmişti; bir sonraki savaşın planı ise bunun altı haftada yapılmasını sağlamıştı. Diğer güçler Almanya örneğini izleyerek hızlı seferberlik için planlar hazırladılar; artık savaşa hazırlardı.

Avrupa'daki en büyük kara gücüne sahip olmaktan tatmin olmayan Almanya büyük bir donanma yapmaya koyuldu. Britanya'nın bu alandaki üstünlüğüne katlanamayan imparatorun gözde projesiydi bu. Britanya'nın denizlerdeki hâkimiyeti, imparatorluğunun ayakta kalması ve yeterli yiyecek yetiştiremediğinden hayatını devam ettirmesi için de zorunluydu. Britanya Almanya'nın gemi yapmasıyla alarma geçerek, Almanya'yı geçebileceğini göstermek için işe koyuldu. Donanma silahları yarışı başladı, iki ülkedeki halk da önce cesaretlenip sonra panikledi. Gazeteler ve politikacıların bu milli duyguyu hızlandırması savunma planlamasında yeni bir öğeydi. Britanya hükümetinde bakan olan Winston Churchill bir noktada donanmanın altı yeni savaş gemisi talep ettiğini söyledi, ekonomistler sadece dört tanesine güçlerinin yettiğini söyledi. Churchill "En sonunda sekizde uzlaştık," dedi.

Savaşın çıkacağı yaygın biçimde varsayılıyordu. Savaş neredeyse hoş karşılanır gibiydi. Irk gücü ve en güçlünün hayatta kalmasına dair yeni düşünce akımları, savaşın milliyetin uygun bir testi gibi görünmesine yol açıyordu. Savaşın kısa ve hızlı olacağını düşünebilirdiniz ki neredeyse herkes böyle düşünüyordu.

Almanya, büyük güçler arasındaki rahatsızlık veren ülkeydi. Ekonomik gücü arttıkça daha büyük nüfuz peşinde koşacağı belliydi, ancak Temmuz 1914'te askeri liderleri genel bir Avrupa savaşında zafer kazanmak için her şeyi riske attı. Ele geçirdikleri fırsat ise Balkanlardaki bir krizdi. Avusturya-Macaristan tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand imparatorluğun güneyindeki Bosna'yı ziyaret ederken bir

Sırp milliyetçisi tarafından suikasta uğradı. Bosna, Sırbistan'daki öğelerce Avusturya'ya karşı ayaklanmaları için teşvik edilen birçok Sırp'ın vatanıydı. Türkiye'den bağımsızlığını kazanması için ilk önce Avusturya, Sırbistan'a yardım etmişti; ancak artık Avusturya Sırbistan'ı huzur bozucu bir güç olarak görüyordu. Sırbistan, Avusturya tarafından tehdit edilince korunma için Rusya'ya bel bağladı.

Avusturya hükümeti suikasttan sorumlu tuttuğu Sırbistan'a çok yüklenirse Sırbistan'ın Rusya'yla savaşı kışkırtabileceğini biliyordu. Almanya Avusturya'yı sert olması hususunda cesaretlendirdi ve bizzat imparator Avusturya ne yaparsa yapsın destek vereceğini taahhüt etti. Nitekim Avusturya, Sırbistan'ın karşı koyup da Avusturya'ya savaş nedeni vermesi için tasarlanmış çok sert taleplerde bulundu. Artık diğer güçler de, Sırbistan direnir de Rusya tarafından desteklenirse meydana gelebilecek tehlikeyi görüyorlardı. Bizzat Rusya dahil olmak üzere ülkeler savaşı önlemenin yollarını aradılar. Almanya diğer güçlere karşı Avusturya'nın Sırbistan'dan bulunduğu sert taleplerle bir ilgisi yokmuş gibi davrandı ve barışçıl bir anlaşma sağlamak için yapılan tüm girişimleri engelledi. Almanya'nın askeri liderleri Avusturya'nın Rusya'yı savaşa girmesi için kışkırtmasını istiyordu. Rusya'nın askeri kapasitesini geliştirme programı tamamlanmadan önce Rusya'yla savaşmak istiyorlardı. Rusya eğer çok güçlenirse iki cephede de savaşı kazanmak imkânsız olurdu. İmparator bu büyük savaşa girmek istemiyordu ama şansölye ve ordu tarafından ekarte edildi.

Alman ordusunun başındaki Moltke savaşın başlaması için acele ediyordu çünkü Rusya örgütlenemeden Fransa'yı çabucak yenmek istiyordu. Ancak ilk olarak Rusya'nın seferber olması önemliydi, bu takdirde Almanya değil de Rusya saldırgan taraf olarak görünecekti. Sosyal Demokrat Parti savaşa karşıydı; Avusturya'nın Sırbistan'a olan sert yaklaşımını kınamıştı ama Rusya saldırırsa savunma amaçlı bir savaşı

desteklerdi. Rusya, Avusturya'nın gözünü korkutup onu caydırmak için seferber olunca Alman ordusu memnun oldu, çünkü artık Almanya Rusya'ya savaş açabilirdi. Almanya, Rusya'yı Berlin'de planlanmış savaşın saldırgan tarafı olarak ilan etti. Fransa kendisini Almanya'ya karşı savunmak için seferber oldu.

Fransa'yı altı haftada yenme planı yürürlüğe kondu. Bu plana göre, Alman orduları kuzeyde Belçika'dan geçip Fransa'ya gireceklerdi. Paris'i saran devasa bir yay çizerek güneye dönecek ve Fransız orduları Alman sınırına saldırırken, arkadan Fransız ordularını ele geçireceklerdi. Almanlar ordularının geçmesi için Belçika'dan izin istediklerinde reddedildiler. Buna rağmen ordularını yürütüp garantörlerinden biri oldukları Belçika'nın tarafsızlığını ihlal ettiler. Almanların bu gaddarlığı Britanya'da büyük bir öfke uyandırdı. O sırada Britanya'nın savaşa girip girmeyeceği belli değildi, Belçika'ya yapılan saygısızlık bunu netleştirdi.

II. Wilhelm Reichstag'a yaptığı bir konuşmada o büyük yalanı savunarak, Almanya'nın savaştan kaçınmak için elinden gelen her şeyi yapmış olduğunu söyledi. Sosyal Demokrat Parti'nin üyeleri ona inanmamış olabilirlerdi ama savaş finansının ilk taksitini oy birliğiyle geçirmek için diğerleriyle birlikte oy verdiler. Rusya kazanırsa çok daha kötü durumda olacaklarına inanıyorlardı. Parlamentoda sosyalistlerin yer aldığı her ülkede savaşa destek vermek yönünde oy kullanıldı. Milliyetçilik zafer kazanmıştı. İşçiler o kadar mücadeleden sonra birbirleriyle savaşacaklardı.

***

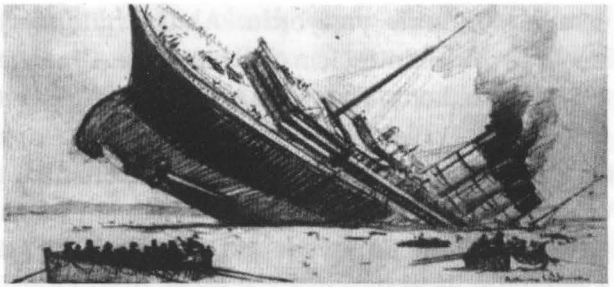
Almanların Fransa'yı işgal etme planı başarısız oldu. Silahlı kuvvetlerin akını yeterince güçlü değildi; ordular Paris'i sarmak yerine Paris'in kuzeyine geçince, Fransız ve İngiliz kuvvetleri onların kanatlarına saldırdılar. Kısa sürede bir aç-

maz ortaya çıktı; karşı kuvvetler boydan boya Belçika, Fransa'nın kuzeyi ve tarafsız İsviçre'ye kadar uzanan bir siper hattında birbirleriyle karşı karşıya kaldılar. Üç yıl içinde birbirlerini geri püskürtmek için yapılan teşebbüslerde milyonlarca kişi ölmesine rağmen sınırlar zar zor değişti. Avantaj savunmada yatıyordu. Siperlerden güçlükle çıkan askerler diğer siperlerden açılan makineli tüfek ateşiyle ve yukarıdan düşen topçu mermileriyle vuruluyordu. Yolları üzerinde dikenli tel kangalları vardı. Bunlar intihar görevleriydi. Sadece savaşın son yılında bir İngiliz icadı –tank– saldıran askerlere biraz koruma sağladı.

Topyekûn savaş: Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya'daki kadın cephane işçileri.

Savaşı, bu öldürme makinesine en uzun süre adam ve metal temin edebilen taraf kazanabilirdi. Savaşı desteklemek için ekonomiler toptan örgütlenmeli, bütün insanlar savaşmaları, çalışmaları ve bu davaya inanmaları için bir araya getirilmeliydi. Bu topyekûn savaştı.

Almanya, Birleşik Devletler'i çok kızdırır: Amerikan vatandaşlarını ve cephanelerini New York'tan Liverpool'a taşıyan Lusitania'nın batırılması.

Britanya donanması Almanya'nın denizaşırı ülkelerden mal almasını engellemek için onu ablukaya aldı. Alman donanması da Britanya'ya mal ve en önemlisi yiyecek tedarik eden gemileri batırması için denizaltılarını gönderdi. Almanya biraz dikkat etmeliydi. Birleşik Devletler tarafsız kalmıştı; Almanya Amerika'nın gemilerini batırırsa onu savaşa sokma riski vardı. Çıkmazdan kurtulmak için ne yapacağını bilemeyen Almanya, Şubat 1917'de sınırsız denizaltı savaşı emrini verdi. Almanya bu durumun Birleşik Devletlerin savaşa girmesine neden olacağını biliyordu –nitekim Nisan 1917'de öyle oldu– ancak Amerikan birlikleri Avrupa'ya varmadan önce Britanya'nın açlığa teslim olacağını ve savaşın kazanılacağını düşünüyorlardı. İmparator ile şansölyesi bu karardan şüphelilerdi ama artık yetki ordunun elindeydi. Aslında artık General Hindenburg ve Ludendorff Almanya hükümetiydi. Daha sonra Hitler'le de yakın ilişkileri oldu. Ludendorff 1923'te Hitler'i başarısız olan bir darbede destekledi. Hindenburg Hitler'i 1933'te şansölye yaptı.

Daha sonra Rusya'da devrim patlak verince Almanların şansı döndü. Çar II. Nicholas tahttan çekildi. Yeni yönetim savaşa devam etmeyi planlıyordu fakat Almanlar Rusya komünist lideri Lenin'in savaşa karşı olduğunu biliyordu. Le-

nin İsviçre'de sürgünde yaşıyordu. Alman hükümeti, Lenin'in Rusya'ya dönebilmesi için gizli bir trenle Almanya'dan geçmesini ayarladı. Lenin Rusya'da Almanların umut ettikleri şeyi yaptı, Rusya'yı savaştan çıkardı. Bunlar savaşın zorladığı, umutsuzluktan başvurulmuş önlemlerdir. Alman generalleri ve hükümeti komünizmin ilk başarısından sorumluydu, düşünecek olursak, Bolşeviklerin Lenin olmadan güç kazanması mümkün değildi.

Rusya'yı savaştan çıkarmak için Lenin, Rusya'nın batısından büyük miktarda toprak isteyen Almanya'nın çok sert koşullarını kabul etmek zorunda kaldı. Almanya artık tüm gücünü batı cephesinde yoğunlaştırabilirdi. 1918'in başlarında, Fransız ve İngilizleri püskürten ancak onları bozguna uğratmayan son bir saldırı yaptı. Daha sonra onlar da Amerikan askerlerinin yardımıyla karşı saldırıda bulundular ki bu askerler çok sayıda ve Almanya'nın beklediğinden daha kısa sürede gelmişlerdi. Almanlar şimdi artık topyekûn geri çekiliyorlardı. Ağustosta ise generaller savaşın kaybedildiğinin farkındaydılar.

Birleşik Devletlerin başkanı Wilson'ın, ülkesini savaşa sokma gibi zor bir görevi vardı. Birleşik Devletler'in, Avrupa'nın karışıklık ve savaşlarından uzak durma hususunda güçlü bir geleneği vardı. Başkan bunun bir fetih ve intikam savaşı değil de dünyayı "demokrasi için güvenli" hale getirme savaşı olduğunu beyan ederek, Amerikalıların daha kolay destekleyebilecekleri bir şekle getirdi. Gelecekte barış, boyun eğdirilmiş etnik grupların ayrı uluslar haline gelmesiyle güvence altına alınacak, uluslar arasındaki gizli anlaşmalar son bulacak ve anlaşmazlıkları halletmek için yeni bir dünya birliği doğacaktı. Wilson'ın barış ilkeleri on dört madde halinde listelenmişti.

Yenilgi karşısında Alman generalleri, intikam peşinde koşan Britanya ve Fransa yerine, Wilson'dan barış talebinde bulunmanın daha iyi olacağını düşündüler. Wilson'ın, generaller tarafından yönetilen bir Almanya'yla anlaşma yapmak is-

temeyeceğini doğru olarak idrak eden generaller, II. Wilhelm'in artık Reichstag'a karşı sorumlu bir şansölye ve bakanlarla birlikte uygun parlamenter yönetimi devreye sokması gerektiğini söylediler. 1848'den bu yana liberallerin yapamadıkları şey şimdi artık generaller tarafından yapılmıştı. Wilson bu ani değişiklikten büsbütün ikna olmamıştı; "askeri efendi ve kraliyet zorbalarının" halen iş başında olduklarını düşünüyordu. Wilson imparatorun gitmesini istiyordu; o an itibariyle reddetti.

Tepeden inen devrimden sonra alttan da bir devrim tehdidi geldi. Artık savaşın kaybedildiği belli olduğundan, Alman denizci ve askerleri ordudan kaçıyor, işçiler de greve gidiyorlardı. Çeşitli talepleri olan konseyler oluşturdular fakat hepsi de savaşın bitmesini ve imparatorun gitmesini istiyordu. Konseylerin esin kaynağı Rusya sovyetleriydi ve Rusya, bir işçi devrimi yapmak amacıyla konseyleri kullanmak isteyen sosyalistler için bir modeldi. Bolşevizm, sosyalistler dışında herkesi korkutuyordu. Rusya'daki komünist yönetimin acımasızlığı çok iyi biliniyordu. Sadece mülk sahiplerine değil, diğer reformcu ve sosyalist partilere de –Alman Sosyal Demokrat Partisi gibi partilere– saldırmıştı. Rusya komünizminin yayılmasını engellemek, Hitler'in büyük seyirci toplayan oyunlarından biri olacaktı. Gene de Hitler asıl Rusya'daki Bolşevik yönetiminden, iktidardaki bütün kısıtlamalar kaldırıldığında devrimci hareketlerin neler başarabileceğini öğrendi.

II. Wilhelm'in son şansölyesi devrimi önlemek için iki şeyin gerekli olduğuna inanıyordu: İmparator tahttan çekilmeli ve sosyal demokratlar yönetime geçmeliydi. Bunun üzerine imparator sürgüne gitti ve Sosyal Demokratların lideri Friedrich Ebert şansölye oldu. Ebert hâlâ sosyalizme bağlıydı fakat sosyalizmin, kendisinin ve meslektaşlarının kurban gidebileceği terör ve iç savaşla sonuçlanabilecek devrimle değil de normal parlamenter sistemle getirilmesini istiyordu. Devrimci sosyalistler, eğer büyük endüstriyel kartel, ordu, devlet ve yargı ol-

duğu gibi kalırsa bunun yeni demokratik Almanya'nın ehemmiyetsiz olduğu anlamına geleceğini Ebert'e söylediler. Ancak Ebert onlara karşı asla güç kullanmayacaktı.

Bir süre için Ebert işçi konseylerinin suyuna gitmek ve onlarla birlikte yönetmek zorunda kaldı, ancak savaştan sonraki kaos yıllarında birkaç yerde devrimci sosyalistler sosyalist cumhuriyet ilan ettiklerinde, Ebert onları bastırmak için kararlılıkla harekete geçti. Ordu ona tam bir işbirliği sunarak birçok işçiyi öldürdü. Askerler işçiler üzerine ateş açmaya isteksiz davrandığında, ordu ve sosyal demokrat savunma bakanı, devrimi alt etmeye kararlı subay ve eski askerlerden oluşan gayri resmi *Freikorps* yani *Özgür Ordu*'yu kurdular. Bunlar işlerini tam yaptılar.

Devrimci sosyalistler ve takipçileri, Ebert'i ve sosyal demokratları sosyalist davaya ihanet ettikleri için asla affetmediler. Rusya dışındaki en büyük parti olan Komünist Partisi'ni kurdular ve dünyadaki diğer komünist partiler gibi Moskova'dan talimat aldılar. Komünistler Reichstag'da önemli bir temsil oranı yakalayarak, Rusya komünizmi tehdidini gerçek ve an meselesi kılmaktan başka bir şey yapmadılar.

Özgür Ordu devrimci bir sosyalisti infaz etmek üzereyken.

Bu esnada, zafer kazanan güçler Paris'te bir barış antlaşması yapmak için görüşüyorlardı. Ellerinden geldiğince Doğu Avrupa'daki yeni ulusların sınırlarını çizdiler ancak bu durum barışı güvence altına almayacaktı çünkü etnik gruplar iyice birbirine karışmıştı ve bağımsız ülke kurmak o ülke halkını tek tip yapmakla çelişiyordu. Kurulan Uluslar Ligi baştan sorunluydu çünkü Birleşik Devletler senatosu Amerika'nın buna katılmasına izin vermemişti. Başkan Wilson Almanya üzerinde uzlaşmaya varmak zorundaydı: çok sert bir barış olacaktı. Almanya, doğuda daha sonra üzerinde Polonya'nın kurulacağı toprakları, batıda Alsace ve Lorraine'i kaybetti. Almanya Ren Nehri kıyısında elli kilometrelik bir bölgede askeri güç veya donanım bulunduramayacaktı. Savunma kuvvetleri adam ve donanım açısından büyük ölçüde sınırlandırılmıştı. Hava kuvvetleri olmayacaktı. Savaşın sebep olduğu hasarların karşılanması için yüklü ödemeler yapılacaktı. Barış antlaşması Almanya'yı, savaşı başlatmaktan dolayı açıkça suçlu ilan ediyordu.

Almanya barış konferansında yoktu; bu şartlar Alman hükümetine takdim edilip imzalamak zorunda olduğu söylenmişti. Bu şartlar ülkede büyük öfkeye yol açtı. Yenilginin yol açtığı keder, şaşkınlık ve öfkeye ilaveten, şimdi artık bir de ebedi suçluluk damgası vardı. Savaşın çıkmasından büyük ölçüde sorumlu olan Almanya'nın savaşı kazanmış olsaydı aynı ölçüde hatta daha sert davranacağı doğru, fakat barış konferansı Almanya'ya bu şekilde davranmakla sonraki savaşın tohumlarını ekmiş oldu. Almanya bu yasak ve aşağılamalarla yaşayamazdı; öyle ya da böyle bunları düzeltecekti.

Savaştan önce Alman işçi sınıfı sayıca çok ancak nüfuzu azdı. Devlet içinde nasıl yer alacakları henüz belli değildi. Yenilgiden sonraki on iki ay bunun yanıtını verdi. Sosyal demokratlar devrimi tercih eden sosyalistleri öldürmek ve ulusal aşağılanmanın sorumluluğunu almak zorunda kaldı-

lar. Bu pis işi yaptıkları için orta ve üst sınıftan veya ordudan teşekkür almadılar. Aslında sosyal demokratlar Almanya'nın yenilgisinden sorumlu tutuldular. Hindenburg, politikacıların orduyu sırtından bıçaklamış olduğu hikâyesini anlatmaya başladı. Bu biraz akla yatkındı çünkü savaş sona erdiğinde ordu, Fransız ve Belçika topraklarında iyi durumdaydı. Hindenburg ve Ludendorff yenildiklerinden emindiler, önemli olan bu noktada savaşın sona ermesini kimin istediğiydi çünkü Fransızlar ve İngilizler, Almanya içinde ilerledikleri takdirde devrim olabileceğinden korkuyorlardı. Ancak "sırtından bıçaklama" kaldı; bu Hitler'in büyük silahlarından biriydi. Hitler sosyal demokratlara "Kasım Canileri" ismini taktı.

***

Alman anayasası Başkan Wilson'ı memnun etmek için Ekim 1918'de alelacele değiştirilmişti. Ocak 1919'da yeni cumhuriyet için komple bir anayasa hazırlaması amacıyla halk tarafından bir kurucu meclis seçildi. Sosyalist devrim girişimleri ve grevler muhtemelen rahat vermeyeceği için meclis Berlin'de toplanamazdı; küçük bir şehir olan ve ismini yeni anayasaya ve kurulan cumhuriyete veren Weimar'da toplandılar. Daha başlamadan dahi devrimle tehdit edilen yeni demokratik cumhuriyetin alışılmadık bir özelliği vardı: vatandaşlar (kadın ve erkek) tarafından yedi yılda bir seçilen başkan, karışıklık çıkması halinde cumhuriyeti korumak için temel insan haklarını askıya alıp güç kullanabilirdi. Kurucu meclis Sosyal Demokrat Lider Ebert'i ilk başkan olarak atadı. Ebert birkaç olayda bu aciliyet yetkisini kullandı. Normalde hükümet, başkan tarafından seçilen, Reichstag'ta çoğunluğun desteğini alması gereken şansölyenin elindeydi.

Yeni bir rejim meşruiyet elde etmek için mücadele eder. Weimar Cumhuriyeti'nin, ulusal yenilgi ve aşağılanmayla

ilişkilendirilme gibi büyük bir handikapı vardı. Dahası cumhuriyetin düşmanları daha ilk baştan bizzat Reichstag'ta iyi mevzilenmişlerdi. Partiler arasında anayasanın işlerlik kazanması ve hepsini bağlaması gerektiğine dair bir uzlaşma yoktu. Solda, bir Sovyet Almanya'sı kurmak için açıkça devrimi savunan ve artık Sovyetler Birliği denilen Rusya'dan emir alan Komünist Partisi vardı. Sağda, imparatoru geri getirmek, demokrasiyi frenlemek ve Versailles Antlaşması'nın dayatmış olduğu kısıtlamalardan kurtulmak isteyen muhafazakâr ve milliyetçi partiler vardı. Ortada ise Sosyal Demokratlar, Merkez Parti (Katoliklerin desteklediği) ve liberal bir orta sınıf partisi olan Demokratlar vardı.

Enflasyondan sonraki Alman para birimi: paradan çok yakıt olarak değeri var.

Weimar Cumhuriyeti kurulduktan iki yıl sonra Alman toplumu, fiyatlardaki hızlı yükselişin paranın değerini neredeyse sıfıra indirdiği bir hiper enflasyonla kaosun içine girdi. Eğer borcunuz varsa borçlarınızı hemen kapatabilirdiniz. Or-

ta sınıfın olduğu gibi birikimleriniz varsa yok olmuşlardı. Hükümet gitgide daha çok para basmak zorundaydı ve sizin de paranızı dükkânlara taşımak için bir bavul veya el arabasına ihtiyacınız vardı. On iki ay sonra hükümet yeni bir para birimine geçerek durumu istikrara kavuşturdu; fakat kontrolden çıkmış bir dünyanın, mahvolmuş saygın insanların anısı yaşamaya devam etti. Bir sonraki krizde orta sınıf aşırı önlemleri desteklemeye biraz daha hazırdı.

Reichstag'da o zamana dek hiçbir parti çoğunluğu elde edememişti. Bütün hükümetler mecburen koalisyon oluyordu; şansölyeler bir şekilde çoğunluğu bulmak zorunda kalıyor ve hassas koalisyonlar dağıldığında mütemadiyen düş kırıklığına uğruyorlardı. Parti rekabeti hiçbir zaman hoş değildir ama çoğunluğu sağlamış bir partinin yönetimde olmasının kendine göre çekici yönleri vardır. Weimar Cumhuriyeti döneminde Almanlar hiçbir zaman bunu tecrübe etmediler. Hitler'in, kalıcı bölünme ve didişmeleri yüzünden cumhuriyeti alenen suçlaması kolay oldu.

Savaştan önceki en büyük parti olan sosyal demokratların çoğunluğu kazanması olasılığı çok yüksek görünüyordu, ama Rusya'daki komünist yönetimin canlandırdığı sosyalizm korkusu ve Almanya'daki komünist tehditleri yüzünden sosyal demokratlar geride kaldı. Sosyal demokratlar cumhuriyete bağlılıklarına karşın Marx'tan feragat etmemişlerdi ki bu da işçi sınıfı dışında kazanamayacakları anlamına geliyordu. İşçi sınıfından gelen desteğin büyük bölümü artık Komünist Partisi'ne gitmişti ki onlar da sosyal demokratları kapitalist dalkavuk olmakla suçlamış ve onlarla işbirliğine girmeyi reddetmişlerdi. Hem sosyal demokratlar hem de komünistler Nazizm'e karşıydı ancak bölünmüş oldukları için Hitler'i durdurma olasılıkları azdı.

Komünistler öylesine dar görüşlüydüler ki Ebert'in 1925'teki ölümünden sonra yapılan başkanlık seçiminde

Merkez Partisi'nin ve Sosyal Demokratların uzlaştıkları aday için oy vermek yerine, hiçbir kazanma şansı olmayan kendi adaylarını öne sürdüler. Bu da seçime sağdan aday girmesini sağladı: Almanya'nın savaştaki yenilgisinden dolayı politikacıları suçlayan ve 1933'te Hitler'i şansölye yapacak olan otoriter muhafazakâr General Hindenburg.

***

1920'lerin çoğunda Hitler'in partisi Nasyonal Sosyalist Parti sıra dışı bir partiydi. Partinin isminde sosyalist geçmesinin nedeni Hitler'in işçilere cazip görünmek istemesiydi, fakat Marksist sosyalizmin uluslararası hareketinden ayırmak için nasyonal kelimesi de ilave edilmişti. Hitler, Marks'ın, işçilerin bir ülkesi olmadığı, her şeyden önce sınıflarına bağlı olmaları ve ülkelerini sınıf savaşıyla bölmeleri gerektiği iddialarına çok kızıyordu. Partinin programının sosyal içeriği mütemadiyen sulandırılmış ve ciddiye almak isteyenler ise ya atılmış ya da Hitler şansölye olduktan sonra öldürülmeye başlanmışlardı. Hitler Almanya'yı yeniden silahlandırma işini yapacak büyük iş kollarına saldırmak istemiyordu. Ancak işçilerin sendika kurmaları yasaklanmış olsa da, Hitler onların işleri olmasını, daha iyi evlerde rahat yaşamalarını, daha çok tatil yapmalarını istiyordu. Halk arabası Volkswagen'in üretilmesini Hitler planladı fakat bu araba onun zamanında halka hiç ulaşmadı; yapılanlar orduya gitti.

Program sosyalist olmaktan çok milliyetçiydi. Hitler, parti bölünmesine son vermek, korkak politikacıların kabul etmiş oldukları Versailles yasaklarını alaşağı edecek kadar güçlü bir birleşik Almanya'yı kendi liderliği altında yaratmak ve o sırada "aşağı" Slavların (Polonyalı, Ukraynalı, Rus) işgal etmiş olduğu doğuyu Alman ulusu için "yaşam alanı" sayıp, üzerinde hak iddia etmek istiyordu. İmparatorluğun iç düşmanları yok edilmeliydi: Bunlar Marksistler, sosyalist ve ko-

münistler, en önemlisi Yahudilerdi. Hitler medeniyetin taşıyıcısı "üstün" ırkları yozlaştırmak amacı güden dünya çapında bir Yahudi komplosu bulunduğuna inanıyordu. Marx ve Rusya'daki bazı lider Bolşevikler Yahudi olduğundan Bolşevizm "Yahudi Bolşevizmi" haline geldi. Hitler Birinci Dünya Savaşı'ndan Yahudileri sorumlu tutuyor ve hepsine gaz verilip zehirlenmiş olsalar birçok acının önlenebileceğine inanıyordu.

Avrupa'da Yahudilere karşı, İsa'nın katilleri olarak görüldükleri, asırlardır süregelen bir önyargı vardı. Ancak ırk görüşü on dokuzuncu yüzyılda güçlenince, Yahudi düşmanları Yahudileri ırk sağlığına doğrudan ve sinsi bir tehdit olarak görmeye başladı. Üstün ırklarla karışan Yahudiler varoluş mücadelelerindeki beklentilerine zarar verebilirlerdi. Bu fikirler sırf Almanya'da değil başka ülkelerde de paylaşılıyor ve "bilimsel" olarak savunuluyorlardı; Hitler'in farkı sözde tehlike hakkında bu kadar paranoyak olması ve buna bu kadar insanlık dışı bir çözüm bulmasıydı.

Nazi Partisi'nin kurucusu Hitler değildi. Parti, Ocak 1919'da, Almanya'nın güneyindeki Münih'te Alman İşçi Partisi adı altında kuruldu. Hitler ilk toplantısına birkaç ay sonra katıldı ve parti parlamenter demokrasiye karşı olmasına rağmen kararları oylamayla verdiklerini görünce şaşırdı. Kısa sürede onlara farklı şeyler gösterdi. Tartışmasız lider haline gelerek komiteleri yasakladı ve parti programının bir daha asla tartışma konusu olamayacağını hükme bağladı. Hitler bu gücü olağanüstü hitabet yeteneği sayesinde kazandı; kitlesini hayran bırakıp ikna ediyor, heyecanlandırıp enerji verebiliyordu. Savaştan önce toplumdan kopuk bir avare olan bu terhis edilmiş asker artık işini bulmuştu. Hitler'in yetenekleri, bu önemsiz partiyi Münih'in politik yaşamında önemli bir oyuncu haline getirdi ve kendisine bazı nüfuzlu insanların desteğini kazandırdı.

Adolf Hitler: Hitabet üstadı

1923'te Hitler, yerel askeri birliklerden alacağı destek ve General Ludendorff'un yardımıyla, takipçileriyle birlikte Berlin'e ilerleyip hükümeti devirmeyi planlıyordu. Bu, Mussolini'nin 1922'de İtalya'da diktatör olmasıyla sonuçlanan Roma'ya ilerleyişinin bir benzeri olacaktı. Mussolini'nin hareketine yandaşları, antik Roma'da otoritenin sembolü olan değnek demetine (*fasces*) istinaden faşist demişlerdi. Faşistler bölünmeyi, özellikle işçilerin teşvik ettiği sınıf bölünmesini bastırmayı ve güçlü bir adam veya diktatör hâkimiyeti altında ulusal gücü tesis etmeyi hedefliyorlardı.

Hitler Mussolini'nin faşizmine hayrandı ama Mussolini'nin iktidarı ele geçirmesine öykünerek yaptığı teşebbüs, polisin engel olmasıyla korkunç bir başarısızlıkla sonuçlandı. Küçük bir çatışma çıktı ve dört polis ile Hitler'in adamlarından on dördü öldürüldü. Hitler ihanetten yargılandı ve Weimar zamanında meydana gelen karışıklıklarda yer alan diğer sağ kanat milliyetçi asiler gibi hafif bir ceza –beş yıllık hapis cezası– aldı, çünkü vatansever nedenlerden harekete geçmiş olduğu öngörülmüştü. Sosyalist ve komünist asiler genelde yargılanmaz, vurulurlardı. Kendisi bundan hiç hoşlanmasa da Ludendorff masum ilan edildi.

Hitler cezaevine değil de politik suçlular için kullanılan eski, rahat bir şatoya hapsedildi. Okuyup, düşünecek ve yazacak bol zamanı oldu. Hareketinin İncil'i haline gelen, *Kavgam* adında uzun, tutarsız bir kitap yazdı. Kitap, Hitler'in yaşam öyküsü, politik görüşleri ve ırkçı mücadelelerinin geçmiş ve geleceğinin bir karışımıydı. Fikirlerinin hiçbiri orijinal değildi; orijinal pasajlar, Hitler'in "kitleye telkin" ve "kitleyi etkileme" dediği, bir kalabalığın fikrinin nasıl değiştirileceğine dair keşiflerini içeriyordu. Konuşma çok önemli, basılı yayın çok soğuk bir araçtı. Usa vurma işe yaramazdı; geleneksel görüş ve alışkanlıklarla karşılaştığınızda onları alt etmeniz gerekirdi; iradeniz kişilerin irade toplamına baskın çıkmalıydı. Toplantı zaman ve ortamları önemliydi: toplantı gündüz yerine gece olmalıydı; bazı salonlar iyi, bazıları işe yaramazdı. Daha sonra Hitler Münih birahanelerinden mezun olup, çok dikkatle sahnelenmiş ve düzenlenmiş devasa açık hava mitinglerine başkanlık etmeye başladı. Hitler mitinglerin neden işe yaradığını biliyordu: Yalnız, kararsız birey daha büyük bir topluluğun bir parçası haline gelir ve topluluğun morali hızla artar.

Hitler kitabında mitinglerini dağıtmaya gelen komünistleri dövmekle övünür. Polis koruması almak hatadır. Kalabalığın başının çaresine bakabileceğini göstermek önemlidir. Bunlar, Hitler'in devasa bir özel ordu haline gelen, miting ve caddelerdeki gücü, kahverengi gömlekli fırtına birliklerinin kökeniydi. Hitler komünistlerden nefret eden orta sınıfı hakir görüyordu ama onlarla nasıl başa çıkacağını da bilmiyordu: "Terörün önüne ancak terörle geçilebilir."

Hitler bir yıldan kısa sürede serbest bırakıldı. Yasadışı yöntemleri geride bıraktığını açıkladı; hareketi iktidara yasal yoldan gelecekti ama iktidara geldiğinde anayasanın çok farklı olacağını, iktidar için çarpışan partiler değil de kendisinin –Führer– başında olduğu tek bir partinin olacağını açık

açık söyledi. Ve iktidara giden yolda güç tehdidi olan daima harekete meyilli fırtına birliklerini kullandı. Hitler gücün, tarzı olduğunun bir göstergesi olarak yanında her zaman bir köpek kırbacı taşıdı.

Nazi Partisi bütün sınıflardan insanları çekiyordu: işçi, kâtip, esnaf, öğrenci, çiftçi, orta sınıf ve üst sınıf. Diğer partiler bir sınıf, inanç veya dini temsil ediyordu; yalnızca Nazi Partisi gerçekten milliyetçiydi ve güç kazandı çünkü diğer partilerin hiçbirinin öyle olması mümkün değildi. Hitler partisini politik bir parti gibi yönetmiyordu; parti, ulusun sorumluluğunu alma iddiasında olan dinamik, ulusal bir hareketti. Parti içinde son derece farklı üyeler eşit konumdaydı ki bu hâlâ statükoya çok önem veren bir toplumda yeni bir uygulamaydı. Üyeler ülkelerine olan sevgilerinde, üstün ari ırk mensupluğunda ve parti propagandasının ilanına göre, sıradan bir adam olan Führer'e itaatlerinde eşitlerdi.

***

Büyük bunalım Almanya'yı o kadar kötü etkilememiş olsaydı, Naziler neredeyse kesinlikle fazla önemi olmayan bir grup olarak kalırdı. 1930'da bunalımın ikinci yılında, hükümet (her zaman olduğu gibi bir koalisyon) bozuldu. Sosyal demokrat vekiller o anda milyonların bel bağladığı işsizlik parasında indirim yapmayı kabul etmeye yanaşmadı. Bu ilkeleri gereği aldıkları talihsiz bir duruştu. Ardından yapılan seçimde, Naziler bir önceki oy oranları olan %2,6'dan %18,3'e çıkarak muhteşem bir başarı elde ettiler. 1932'de yapılan bir sonraki seçimde, bunalımın en kötü zamanında oyların %37,3'ünü alarak, Reichstag'taki en büyük parti oldular. İlk başta Nazi oyları sağdaki milliyetçilerden, sonra da ortadaki orta sınıf partilerden geldi. İşçi sınıfı partileri, sosyal demokratlar ve komünistler iyi dayandı; bunların takipçileri Hitler'e kanmış değildi. Ancak 1932'de çoğunlukla küçük şehirlerden

ve kırsaldan gelen yaklaşık dört işçiden biri Hitler'e oy verdi. Hitler'in çeşitli sınıflardan desteği vardı.

Hiçbir hükümet Reichstag'ta çoğunluğu sağlayamadığı için 1930'dan itibaren Cumhurbaşkanı Hindenburg acil durum yetkilerini hükümetleri desteklemek için kullanmaya başladı. Sosyal demokratlar sosyal güvenlikte kesinti yapılmasını desteklemiyor, komünistler ve Naziler ise yalnızca kendilerini destekliyorlardı. Başkan ve etrafındakiler otoriter bir hükümet tesis etmenin yollarını aramaya başladı; bu hükümet Reichstag'a bağımlı olmamalı, ekonomik krizle başa çıkabilecek sert önlemleri alabilmeli ve komünistlerin örgütlemekle uğraştıkları işsiz isyanını önleyebilmeliydi. Büyük arazi sahipleri, ordu ve bazı büyük iş kolları başkana demokrasiyi sınırlaması veya kaldırması için baskı yapıyordu.

Naziler sağdaki diğer milliyetçi partilerle koalisyonda yer almayı kabul etseydi Reichstag'ta çoğunluk sağlanabilirdi ancak Hitler şansölye olmazsa hükümete katılmamakta diretti. Kendisini ulusun lideri ilan etmişti; önemsiz bir bakan veya milletvekili olmayacaktı, olamazdı. Hindenburg bu kadar toleranssız bir adamı asla şansölye yapmayacağına yemin etti. Ancak sonuçta Hitler'in otoriter bir yönetime getirebileceği halk desteği göz ardı edilemedi. Hitler'i şansölye yapmanın tehlikesi sadece üç Nazi'nin bakan yapılmasıyla dengelenecek, geri kalanı Hitler'i hizada tutacak diğer milliyetçi partilerden gelecekti. Ne kadar yanlış bir hesap! Naziler elde ettikleri gücü o kadar acımasızca kullanmaya başladı ve Hitler de kısa zamanda öyle popüler oldu ki eski politikacıların bir önemi kalmadı. Kısıtlayıcı bir güç olan Hindenburg 1934'te ölünce Hitler kendini şansölyenin yanı sıra cumhurbaşkanı da ilan etti.

Meşruiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte Nazi diktatörlüğü de tesis edildi. Plan, Reichstag'a hükümetin bizzat kanun yapmasına müsaade eden bir yasa çıkarttırmak ve böylece

Reichstag'ı devre dışı bırakmaktı. Böyle bir anayasa değişikliği için oyların üçte ikisi gerekliydi. Hitler göreve başlayınca başkandan erken seçim talep etti, böylece Naziler Reichstag'taki sayılarını artırabileceklerdi. Seçimden bir gün önce Hollandalı bir komünist Reichstag binasını ateşe verdi. Hitler bunun iktidarı ele geçirmeye yönelik bir komünist teşebbüsü olduğunu iddia ederek, başkanı sivil ve politik özgürlükleri askıya alması için acil durum yetkilerini kullanmaya ikna etti. Komünist Partisi yasaklandı ve komünistler toplama kamplarına götürüldü. Bu durumda dahi Naziler oyların %43,9'unu aldılar, çoğunluğu ele geçiremediler. Yasadışılığı meşru kılan kanun teklifini geçirebilmek için milliyetçi partilerin ve Merkez Partisi'nin desteğine ihtiyaçları vardı. Daha önceden Nazi ilerleyişine karşı seçimlerde destek sağlamış olan Merkez Katolik Partisi, kiliselerin bağımsızlığı için sözlü güvenceler aldıktan sonra istemeye istemeye Nazilere destek verdi, fakat Naziler onlara verdikleri sözleri tutmadılar. Yalnızca sosyal demokratlar cesurca karşı koydular. Komünist milletvekilleri ise zaten ya kilit altına alınmışlar ya da kaçmışlardı. Oylama yapılırken fırtına birlikleri vekillerin gözünü korkutmak için salonun etrafında durdular. Hükümet yeni yetkilerini ilk olarak Sosyal Demokrat Parti'yi ve sonra diğerlerini yasaklamak için kullandı. Artık yalnızca Nazi Partisi yasaldı.

Marksist partilerin saf dışı bırakılması çok çabuk gerçekleştirilmişti. Bu esas olarak, otoriter bir rejim planlayanların istedikleri şeydi.

Nazi yönetimi Hitler'in saplantısı olan Yahudiler konusunda daha temkinli hareket etti. Bu meseleyle ilgilenmek üzere hiç zaman kaybetmeden harekete geçen fırtına birliklerinin etkinliğini kısıtlamak durumunda kaldılar. Yahudi işyerlerinin boykot edilmesi birçok insana cazip geldi fakat ekonominin bozulmasına sebep olunca buna da son verildi.

Daha sonra 1935'te Yahudiler vatandaşlıktan çıkarıldı ve Almanlarla evlenmeleri veya cinsel ilişkiye girmeleri yasaklandı. 1938'de Naziler takipçilerine, Yahudi dükkân, işyeri ve sinagoglarına saldırı sinyali verdi. Bu "Kristal Gece" idi, kırılan cam gecesi. Yahudiler ilk defa politik örgüt üyesi oldukları için değil de Yahudi oldukları için toplama kamplarına gönderildiler. Sonra "meşruiyete" dönüldü: Yahudilerin ellerinden mallarını alan, onları halka açık yerlerden uzak tutan ve çocuklarını okuldan atan yasalar çıkarıldı. Yahudiler göç etmeye teşvik edildi. Tam olarak hangi şekilde yok edileceklerine henüz karar verilmemişti.

Hitler göreve başladıktan sonra birkaç yıl içinde Versailles Antlaşması'nın yasaklarını kaldırma sözünü yerine getirdi. Zorunlu askerliği tekrar başlattı ve Versailles'ın şart koştuğundan beş kat daha büyük bir ordu planladı. Hava kuvvetlerini kurdu. Alman birliklerini askersizleştirilmiş Ren bölgesine soktu. Britanya ve Fransa onu durdurmak için savaş riskini göze almak istemiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın dehşetlerini yeniden yaşamak istemiyorlardı ve özellikle Britanya'da, barış antlaşmasının çok sert olduğu ve Almanya'nın kayıpları biraz telafi etmesine göz yumulması gerektiğine dair bir algı vardı. Bu yatıştırma politikasıydı: Almanya'nın makul olanı yapmasına izin verilirse Hitler'in saldırganlığı da sona ererdi. Veya yatıştırma politikasının en ateşli İngiliz muhalifi Winston Churchill'in dediği gibi: "Yatıştıran bir kişi –sonunda o kişiyi yemeyi umut eden– bir timsahı besler."

Almanca konuşulan Avusturya'da, Avusturya'nın Almanya ile birleşmesini isteyen Nazi partisi için güçlü bir destek mevcuttu. Versailles Antlaşması eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan yeni uluslar çıkarmış ve Almanca konuşanlara çok küçülmüş bir Avusturya bırakmıştı. Ancak antlaşmaya göre Almanya'yla birleşmeleri yasaktı. Hitler onları dahil etmeye kararlıydı. Yerel Nazilerin baskısı al-

tında olan Avusturya şansölyesi bunun üzerinde referandum düzenlemeye karar verdi. Referandum yapılmadan önce Hitler askerlerini Viyana'ya gönderdiğinde, Viyana'da –ve döndüklerinde de Almanya'da– büyük bir sevinçle karşılandılar.

Versailles'ın yasaklarını kaldırdıktan sonra Hitler'in kazandığı popülerlik, yasakların sebep olduğu aşağılanmanın ne kadar derin olduğunu göstermişti. Bazı insanlar daha iyi zamanlar gelene kadar bunlara katlanmaya hazırdı; bazıları hemen karşı çıkmak istiyordu ve artık aniden kaldırılınca Hitler'e oy vermiş veya vermemiş her türden Alman, ulusun büyük bir güç olarak yeniden doğması karşısında gururla birleşmişti. Daha sonra Hitler zaferden çok yenilgi almaya başladığında eski popülerliğini kaybetti, ancak artık elinde karşı koyanlarla uğraşacak gereçleri vardı: Bu insanlar ya Gestapo gizli polisince saf dışı bırakılıyor ya da toplama kamplarında kayboluyorlardı.

Versailles Antlaşması'na göre yeni kurulmuş olan Çekoslovakya ve Polonya'da, Hitler'in Almanya için talep ettiği Alman toplulukları vardı. Fransa ve Britanya, Çekoslovakya'yı korumayı taahhüt ettiler fakat Hitler Çekoslavakya'daki Alman gruplarını imparatorluğa dahil etmek için savaşla tehdit edince Fransa ve Britanya geri adım atarak, Çekoslovakya'ya boyun eğmesini söylediler. Britanya Başbakanı Neville Chamberlain barışı korumuş olduğu için Almanya'dan ülkesine kahraman gibi döndü. Hitler Avrupa'da artık başka toprak iddiası olmadığını beyan etti ancak Chamberlain Britanya'nın savunma hazırlıklarını hızlandırdı.

Hitler Eylül 1939'da Polonya'yı işgal ettiğinde, Britanya ve Fransa en sonunda Almanya'ya savaş ilan etti. Hitler iki cephede de savaşmamak için, Yahudi Bolşevik zehrinin yuvası olarak görüp nefret ettiği komünist Sovyetler Birliği'yle bir saldırmazlık paktı imzaladı. Bu defa Almanya'nın Fransa'yı

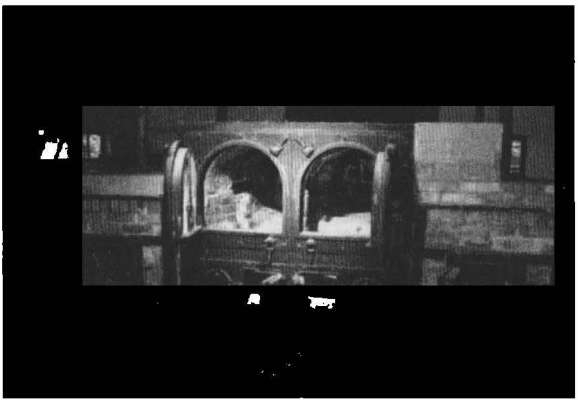
fethetme planları işe yaradı; Fransa, birliklerin karada tanklarla, havada uçaklarla korunup düşman üzerine hızla ilerlediği bir *Blietzkrieg* yani "yıldırım savaşı" ile beş haftada yenildi.

Britanya Hitler karşısında tek başına kalmıştı. İşgal planları hazırdı fakat Almanya ilk olarak hava hâkimiyetini kazanmak zorundaydı. Britanya Muharebesi tamamen İngiliz pilotların sayesinde kazanıldı. Artık Britanya başbakanı olan Churchill onlarla ilgili şöyle dedi: "Hiçbir çatışmada bu kadar çok insan bu kadar az kişiye böylesine borçlu olmamıştır." Hitler, Britanya'nın, teklif etmiş olduğu anlaşmayı kabul etmemesine şaşırmıştı: Britanya, Almanya'yı Avrupa'yı hâkimiyeti altına almada özgür bırakırsa, Almanya da Britanya'nın dünya çapındaki imparatorluğu üzerindeki hâkimiyetini sürdürmesine izin verecekti. Hitler bunu "Yahudi varsıl erki"nin nüfuzuna bağladı. Hitler Britanya'yı yenemeyince Sovyetler Birliği'ne saldırmak için doğuya döndü ki bu da en sonunda iki cephede birden savaşacağı anlamına geliyordu. Bu askeri bir hesaplama hatasıydı, fakat Hitler "Yahudi Bolşevizmi"nin serpilmesine izin vermeyecek ve Almanya'ya "yaşam alanı"' verecek toprakları onlara bırakmayacaktı. Hitler'in Rusya komünizmini yıkacağı iddiası, Hitler'in teklif ettiği anlaşmayla baştan çıkan, Britanya'daki hâkim çevrelerdeki bazı kişilerin gözünde onu çok cazip kıldı. Ancak kuşkusuz Churchill bunlara dahil değildi.

Hitler Rusya'yı beş ayda yeneceğinden emin olduğu için iki cephede birden savaşmayacağını düşünüyordu. En büyük hatası da bu oldu. *Blitzkrieg* engin Rus topraklarında ve muazzam bir insan gücü rezervi olan bir düşman karşısında pek işe yaramadı. Rusya diktatörü Stalin komünistlerin ele geçirmiş olduğu bu geri kalmış ülkeyi amansız bir kontrol ve te-

rörle sanayileştirmişti ki bu da kuvvetlerinde, Almanlarınkiyle başa çıkacak şekilde tank, uçak ve ağır silahların bulunduğu anlamına geliyordu. Almanlar Rusya'nın içlerine doğru büyük ilerlemeler kaydettiler fakat Rusya orduları geri çekildi ve Şubat 1943'te Stalingrad'da bütün bir Alman ordusunu kuşatıp esir aldılar. Hitler savaş apaçık kaybedildiğinde dahi Almanların geri çekilmelerine veya teslim olmalarına izin vermedi. O andan itibaren Ruslar hücuma geçti. Berlin'e ulaşmaları iki yıl sürdü.

Hitler için doğudaki çatışma bir savaştan çok daha fazlasını ifade ediyordu; Slav ve Yahudi topraklarının üstün ırkın yerleşimine açılması için bu savaşı bir kitle katliamı ve köleleştirme seferine dönüştürdü. Yahudiler ilk başlarda toplanıp vuruluyorlardı ama bu yavaş ve tatsız bir iş olduğu için Naziler Yahudilerin gazla zehirlenip cesetlerinin yakıldığı fabrika benzeri bir öldürme makinesi inşa ettiler. Bu sistem çalışmaya başladığında, Yahudiler Nazilerin işgal etmiş olduğu topraklardan yok edilmek üzere getirildiler. Yahudilerin toplanması ve nakliyesi, savaş devam etmesine ve kaynak sıkıntısı çekilmesine rağmen sürdü. Hitler için Yahudilerin yok edilmesi, kendi bakış açısına göre, geçmişte yapmış oldukları gibi bu savaşa da sebep olmuş ırk için uygun bir cezalandırma ve Almanya'nın geleceğini sağlama almak açısından birinci öncelik olmuştu. Soykırımda toplamda yaklaşık altı milyon Yahudi öldü. Naziler bu katliamın iyi bir şey olduğunu düşünseler de yapmış oldukları şeyin reklamını yapmadılar. Ancak Nazi Partisi'nin içinde ve dışında yer alan binlerce Alman bundan haberdardı çünkü direkt olarak buna dahil olmuşlardı.

Dachau toplama kampındaki fırınlar.

Hitler'in dünya çapındaki bir Yahudi komplosuna olan inancı, askeri "hatalarından" birini daha açıklamaya yardımcı olabilir. Almanya'nın müttefiki Japonya Aralık 1941'de, Hawaii Adaları'nın Pearl Harbor limanında demirli ABD donanmasına bir saldırı düzenleyinceye kadar Birleşik Devletler savaşa girmemişti. Başkan Roosevelt doğal olarak Japonya'ya savaş ilan etti, ancak Amerika'da Avrupa'daki savaşa dahil olmaya karşı hâlâ güçlü bir direncin farkında olduğu için Almanya'ya savaş ilan etmedi. Fakat Hitler derhal Birleşik Devletler'e savaş ilan etti ve böylelikle dünyanın en büyük kuvvetini kendine düşman etti. Bunu yaparken de Başkan Roosevelt'i Yahudilerin "katıksız şeytani sinsiliğince" desteklenmekle suçladı. Hitler Yahudileri yenmek için Birleşik Devletler'le savaşmak zorundaydı.

Vatandaşlarının çoğunluğu öyle düşünmese de, Başkan Roosevelt Hitler'in Almanya'sını uzun zamandır Birleşik Devletler için bir tehdit olarak görüyordu. Birleşik Devletler savaşa girince, Roosevelt ve Churchill öncelikle Hitler'i yenip ardından Japonlarla savaşmaya karar verdiler. Nitekim Almanya'nın işgal ettiği Fransa'ya 1944'te gelen kuvvetlerin ço-

ğu Birleşik Devletler'e aitti ve başlarında bir Amerikalı (Dwight Eisenhower) komutan vardı.

Hitler artık iki cephede de savaşıyordu. Savaş açıkça kaybedilmiş olmasına rağmen Hitler'in birlikleri sonuna kadar kararlılıkla savaşmaya devam etti. Batıdan gelen Amerikan birlikleri ile doğudan gelen Rus birlikleri Nisan 1945'te Almanya'da karşılaştı. Berlin'in merkezine savaşarak giren ise Ruslar oldu, burada Hitler ve grubu bir yeraltı sığınağında saklanıyorlardı. Hitler, savaşının Almanya'ya getirmiş olduğu yıkım karşısında istifini bozmadı. Hatayı onu yüzüstü bırakan ve hayatları değersiz olan Alman halkında buluyordu. Esir alınmaktansa intihar etmeyi tercih etti.

Alman Nazileri bir Avrupa kalıbına uyuyorlardı ve aynı zamanda eşsizdiler. İki savaş arasında Avrupa'da neredeyse bütün ülkelerde demokrasi sekteye uğradı, yerlerine faşist ve despot rejimler geçti. Bırakın demokrasiyi, temsili hükümetin bile derine inmeyen kökleri vardı ve demokrasi, Versailles Antlaşması'nın yaratımı olan tümüyle yeni bazı uluslarda kendi yolunu bulmak zorundaydı. Fakat Naziler daha zararlı ve yıkıcı bir güçtü çünkü kin beslemek için gerekçeleri olan, Avrupa'nın en büyük iktidarını kontrol ediyorlardı ve Hitler gibi eşi benzeri olmayan kötücül bir dehanın hâkimiyeti altındaydılar. Böyle bir adamın iktidara gelmesi anlaşılabilir bir şeydir; ancak Yahudileri yok etme saplantısını gerçekleştirebilmesi ise akıl alır gibi değildir, bu öyle bir şey ki soykırım hâlâ bize meydan okumaya ve bizi dehşete düşürmeye devam ediyor.

***

Hitler Rusya komünizmini yok etmede başarısızlığa uğramakla kalmadı, Kızıl Ordu'yu da ta Avrupa'nın ortasına kadar getirdi. Ruslar Nazilerden kurtardıkları Polonya, Çekoslovakya, Macaristan'da ve Yunanistan hariç Balkan ülkelerinde komünist yönetimler kurdular. Almanya komü-

nist doğu ve demokratik kapitalist batı olmak üzere ikiye bölündü.

1951'de başka bir bariyer inmeye başladı. Eski düşmanlar Almanya ve Fransa, kömür ve demir kaynaklarını birleştirip çelik yapımında rakip olmaktan vazgeçme hususunda anlaştılar. Bu başlangıçtan, çekirdeğinde Fransa ve Almanya olan altı Avrupa ülkesinden oluşan Avrupa Ortak Pazar'ı doğdu (1958). Bu ekonomik düzenlemeler sayesinde Almanya uluslar topluluğuna geri kabul edildi ve onlara barışçıl bağlarla bağlandı. Ekonomik işbirliği, politik bir örgüt olan Avrupa Birliği'ne (1993) dönüştü ki bu da Avrupa federasyonuna dönüşme aşamasındadır.

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği reformlara başlayıp Doğu Avrupa'nın komünist rejimlerini artık desteklemeyince bu rejimler de hızla çöktü. Eski komünist ülkeler Avrupa Birliği'ne katılmak üzere başvuru yaptılar ve kabul edildiler. Komünist rejimlerin çöküşü milyonlarca insanı tiranlıktan ve en sonunda Avrupa'yı da, Avrupa medeniyetinin yalnızca bir baskı sistemi olduğunu ve acımasız bir diktatörlüğün tüm vatandaşları eşit olan bir işçi devleti kurulmasını sağlayacağını öne süren bir doktrinden kurtardı.

Avrupa Birliği'ne ne kadar yetki verileceği hâlâ ihtilaflıdır. Kendi içinde birlik, savaşı desteklemiş milliyetçiliğin kontrol edilmesi için bir yöntemdir; ancak bir devlet, eğer onu sürdürecek ortak bir duygu yoksa faaliyetine devam edebilir mi? Tam bir Avrupa federasyonunu sürdürebilecek bir Avrupa ruhu gelişebilir mi?

2004'te üye ülkeler, birliğin uyduğu antlaşmaların yerine geçecek ve üyeleri birbirine daha bağlı kılacak resmi bir anayasa hazırladılar. Anayasanın işlerlik kazanması için bütün üyelerin bu anayasayı kabul etmesi gerekiyordu. Fransa ve Hollanda halkı referandumlarda anayasayı reddedince süreç tıkandı. Anayasada niyetlenilen şeylerin bazılarını yapmak

için başka bir antlaşma oluşturulması gerekti. Birlik, sorumluluğunu alacak merkezi bir hükümet olmadan, ortak bir para birimi –avro– yaratarak bunun ötesine de geçmiş olabilir.

Şu ana kadar kabul edilmemiş olan Avrupa Birliği anayasasında, bildik tarzda bir giriş vardır. Karışık kökenlerden oluşan bir uygarlıkta, doğal olarak anayasanın ne içermesi gerektiğine dair bir tartışma söz konusuydu. Papa Hıristiyanlığın kabul edilmesini istiyordu; Almanlar bunu kabul edecekti ama aydınlanmanın beşiği ve besleyicisi Fransa buna şiddetle karşı çıktı. Bunun sonucunda kabul edilen Hıristiyanlık değil, daha çok Rönesans'tan hümanizme ve genel olarak Avrupa'nın kültürüne geçen Avrupa'nın dini mirasıdır. Aydınlanma baskın etkidir ve "İnsanın ihlal edilemez, devredilemez ve vazgeçilemez evrensel haklarının değerine" bağlı bir Avrupa için "gelişme ve refah" yolunu izlemektir. Ve milliyetçiliğin de ötesine geçilecektir çünkü "Avrupa halkları kendi milliyetçi kimlikleri ve tarihlerinden gurur duyarlarken, önceki bölünmelerinin ötesine geçmeye kararlıdır ve ortak bir kader oluşturmak için eskisine göre çok daha yakın ilişkiler içindedir."